

Neynika sed salan...

Harekata Koçgiriye ya ku di navbera Hezîrana 1920an û Berfanbara 1921an de berdewam bû û bi qetliameke tund bi dawî bû... Meseleyeke tarîxî ku ta îro em têra xwe li ser nehizirîne lê ji ber serdema xwe, derheqê dahatûyê de hûrgiliyên girîng dihundurîne... Bi daxwazên xwe û bi bersiva kujer a dewletê, stratejiya avaker a rejîma Komara Tirkiyeyê li ber çavan radixe Koçgirî. Êdî eyan bû bê wehd çî bûn lê fikir çî ye. Rûdanan tenê kurdên qizilbaş ên Koçgiriye eleqedar nedikir yanê. Dîsa tevkujiya Pontûsê ya heman demê mesela... Dîsa tiştê ku anîn serê Mustafa Suphiyê avakarê Partiya Komunîst a Tirkiyeyê jî neynika rejîmê bû û ew neynik di van rojên şewbê de karkerên ku bi zorê, bi nexweşiya koronayê têne xebitandin, nîşan dide.

Sed sal derbas bû û wê neynikê heya îro çî nîşan da û çî neda. Ewên ku digotin “kurdên tirk” û helbet ‘Sakallı Nurettin’, ‘Topal Osman’ qet kêmbûn. Apê Mûsayê ku di rojên Koçgiriye de hatibû dinyayê û îro bi emrê xwe yê 100 salan hêna di dilê me de ye jî, hewaleyê ‘Topal Osman’ên salên 1990ê kirin.

Digel tiştên guherî û neguherî, serguzeştê me ya tarîxî berdewam e...

Bi hêviya rojên xweş û geş...

Yüz yıllık ayna...

1920 Haziran-1921 Aralık arasında yaşanan ve acımasız bir katliamla bastırılan Koçgiri hareketi... Üzerinde hak ettiği ölçüde durulmamış, ama yaşandığı dönem açısından geleceğe dair önemli ipuçları barındıran bir tarihsel vaka... Talepleri ve ölümcül yanıtlarıyla, Cumhuriyet rejiminin kuruluş stratejisinin de turnosulu niteliğindedir Koçgiri’de yaşananlar. Kime ne vaat edildiği, kimin payına ne düşeceği belli olmuştu. Olup biten, sadece Koçgiri’nin Kızılbaş Kürtlerini ilgilendirmiyordu yani. Aynı zaman dilimindeki Pontus kırımını mesela... Yine, TKP kurucusu Mustafa Suphi’lere yapılan da, bugünlerde yaşadığımız Koronali can pazarında illetin pençesine terk edilmiş işçi sınıfının geleceğine tutulmuş rejim aynasıydı aslında.

Yüz yıl geçti üzerinden ve o ayna neler gösterdi neler? “Türk Kürtleri” diyenler, onların güncel versiyonları, ve elbette Sakallı Nurettin’ler, Topal Osman’lar hiç eksik olmadı. Koçgiri zamanlarında doğan ve bugün 100 yaşıyla yüreğimizde yaşayan Musa Anter, Apê Musa da 90’ların Topal Osman’larına havale edilmişti...

Değişenleri ve hiç değişmeyenleriyle birlikte, tarihle serüvenimiz devam etmekte...

Işıkli ve sağlıklı günlere...

Yıl: 3 - Sayı: 14 - Mayıs-Haziran 2020
İki Aylık Kültür Sanat Politika Dergisi
Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti. adına

Sahibi ve Yazışları Müdürü: Cemal Çoban

Sal: 3 - Hejmar: 14 - Gulan-Püşper 2020
Kovara Du Mehî ya Çandeyî, Hunerî, Siyasî
Li Ser Navê Badayay Basın Yayın San. ve Tic.Ltd. Şti.

Xwedî û Berpîrsê Nivîseran: Cemal Çoban

Adres (Navnîşan): Sarıgazi mah. Poyraz sok. No: 1-4
Sancaktepe-İstanbul

Diyarbakır Temsilciliği (Nüneriya Amedê):

Reşo Ronahî

İletişim: 0543 488 69 96

Yayın Türü: Ulusal Süreli

Abone Koşulları: 6 sayı: 80 ₺ - 12 sayı: 160 ₺

Yurtdışı Abone Dağıtım: dergiler@hotmail.com

Tel: 0049 1634744277

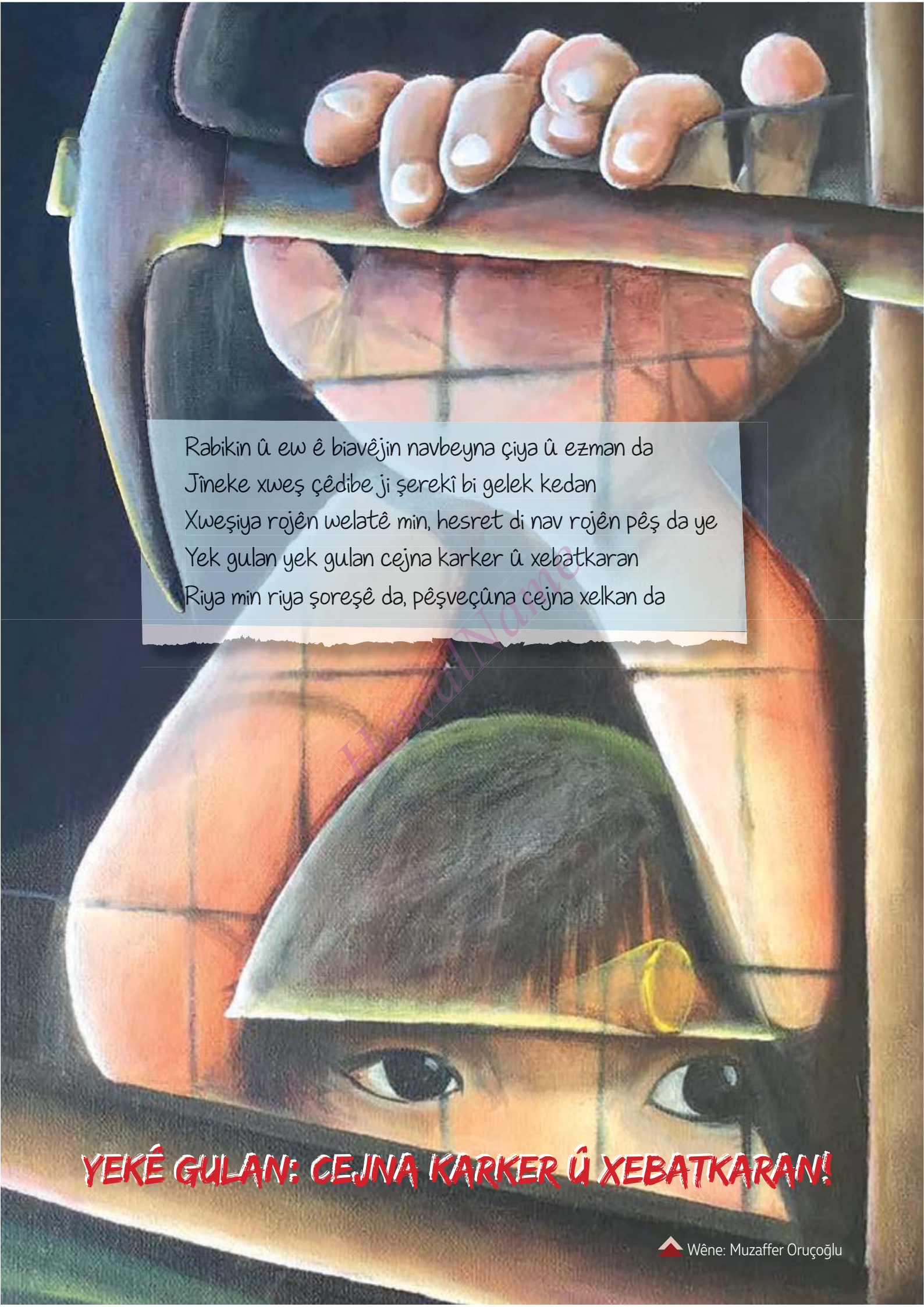
e-mail: dilopdergisi@gmail.com

- 3 Yekê Gulan: Cejna karker û xebatkaran!
- 4 Fırat Cewerî Zaloğlu gibi gürzüm yok ama kalemim var
- 9 Arjen Arî 'ehzeme allahû ecrekûm'
- 10 Mesut Alp Yekem şerê biyolojîk: Şerê Nisêbînê
- 13 Adonîs Strana Biyanîstan
- 14 Barış Avşar Urartu'nun mayası nasıl karıldı?
- 17 Eyşana Beravî Deng û reng
- 19 İbrahim Karaca 'Kürt Türkleri!'
- 25 Vedê Gûlbarînê 'Yaprak döker bir yanımız...'
- 26 Mirade Miradan Dema Hespên Serxweş
- 42 Ayşe Hür Koçgiri isyanı, Alişer ve Zarife
- 46 Fırat Keklik Singa te Serhed e
- 47 Zeyneb Yaş İran Xan (Mucered)
- 51 Hatice Yıldız Görmedim, duymadım, bilmiyorum!
- 55 Şêrko Bêkes Cejnek
- 56 Eskerê Boyik Ednan Bedreddîn Serencama 90 Salên RIYA TEZE
- 63 Şerefhan Aydın: İnşa, sadece inşaat yapmak değil!
- 68 Ulku Bîngol Qesetoreya Şikiyayî
- 71 Yusuf Karataş Sovyetlere vurmanın dayanılmaz hafifliği!
- 77 Evîn Şikakî Xelat Ehmed
- 79 Elif Eser 'Turnalar Ali'yi görmediniz mi?'

DOSYA:

29-41 Cumhuriyetin kuruluş stratejisi ve 99. yılında Koçgiri Kırımı

GÜLTEKİN UÇAR

Rabikin û ew ê biavêjin navbeyna çiya û ezman da
Jineke xweş çêdibe ji şerekî bi gelek kedan
Xweşiya rojên welatê min, hesret di nav rojên pêş da ye
Yek gulan yek gulan cejna karker û xebatkaran
Riya min riya şoreşê da, pêşveçûna cejna xelkan da

YEKÊ GULAN: CEJNA KARKER Û XEBATKARAN!

▶ APÊ MUSA 100 YAŞINDA!

Ben bir silahşör değıldim, emrimde ordularım da yoktu. Haksızlığı kabullenmeyip içime sindiremediğim için bu kitapları yazma ihtiyacı hissettim. Yalnız ve güçsüz biriydim. Bir oluşum haline geldik. Hatta kimileri beni geride bile bıraktı. İnsanlar, her zaman çocuklarının kendilerinden daha başarılı olmasını ister. Kürt gençlerinin bu çalışmalara katıldığını görüyorum ve bu beni çok mutlu ediyor.

Büyük Kürt aydını Musa Anter'in doğumunun 100'üncü yıldönümündeyiz. 1920 doğumlu Apê Musa 100 yaşında! Bütün ölümsüzler gibi, yıllar geçse de unutulmayacak, anısı hep taze bir büyük değerdir Musa Anter.

Kuşku yok ki, yaşamımızı alt üst eden Covid-19 salgını olmasaydı eğer, yurdunun birçok yerinde onun 'yeni yaşını' coşkuyla kutlayacaktı Apê Musa'nın çocukları, yoldaşları, yurttaşları...

20 Eylül 1992'de alçakça bir pusuda barbarların hedefi olan Anter'i, onunla 25 yıl önce yapılmış bir özel röportajla ve o gün çekilmiş fotoğraflarla anıyoruz. Dergimizin de yazarlarından Fırat Cewerî'nin, on yıllık sürgünden döndüğünde yaptığı ilk işlerden biri Musa Anter'le bu söyleşiyi yapmak olmuş. Yine çok erken kaybettiğimiz değerli şair Arjen Arî'nin de bulunduğu bu özel sohbette Musa Anter'in bilinmeyen bazı yönlerini de öğreniyoruz.

► Zaloğlu gibi gürzüm yok ama kalemim var

FIRAT CEWERÎ

Kürtçeden çeviren: Musa Bêjevan

Firat Cewerî û Musa Anter, 1990.

İlk kez 1978 yılında Stilil köyündeki evine gitmiştim Musa Anter'in. Beyefendiliğiyle dikkatimi çekmişti hemen. Giyim tarzı, hal ve hareketleri, alçakgönüllülüğü, düşünceleri ve modern bir aydın profiliyle üzerimde çok olumlu bir etki bırakmıştı. Astronomiden, felsefe ve Yunan medeniyetlerinden, Zerdüşt'ten ve sosyolojiden bahsetmişti. Tüm bunlarla beraber romantik kişiliği de gözümde kaçmamıştı. Evinin bahçesi çok estetikti; birbirinden farklı çiçek ve ağaç türleri vardı. Avludaki su arkaları envai balık türleriyle doluydu. Tüm bunlar, daha ilk bakışta Musa Anter'i bir köylü olmaktan çok ötelere taşıyan izlerdi. Bu denli modern ve bilgili olmasına karşın, köylülerine, kimseye uzak kalmıyor, soğuk davranmıyordu. Onların dertlerini, çilelerini, acılarını, sevinçlerini ve mutluluklarını paylaşıyordu. Duruşu ve bilgeliğiyle onlardan yüzyıl önde olsa da onlarla kol kola yürüyordu.

Bundan tam on iki sene sonra, Nusaybin serhildanının ardından, 1990 yılının Temmuz ayında görebildim Apê Musa'yı. Artık 70 yaşındaydı. Onu artık yürümekte zorlanan, hasta ve acı çeken yaşlı biri olarak hayal ediyordum ama hiç de öyle değildi. Dimdik, dinamik, tam bir delikanlı gibiydi; 70 yaşında bir delikanlıyla söyleştik ...

▲ Ape Musa, solunda Arjen Arî sağıında Firat Cewerî.

Musa Anter ismi hemen hemen bütün Kürtler tarafından bilinmekte, özellikle Türkiye'de yaşayan Kürtler tarafından. Kimileri sizi bir yazar olarak görürken, kimileri de bir siyasetçi olarak değerlendirmekte. Siz kendinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kendimi siyaset yapan bir yazar olarak görüyorum, diyebilirim. Hatta elimden geldiği kadar da mizahî bir tarzda siyaset yapmaya çalışıyorum; çünkü görüş ve düşüncelerimizi açıkça söyleyebilme fırsatını şimdiye kadar bulamadık. Bu yüzden mizahî bir yol seçtim. Hintli yazar Beydeba da öyle yapmış. La Fontaine de vak-

tiyle Fransa'daki siyasî yaşamı yazdığı fabllar ile anlatmış. Benim dünyam Kürdistan ve insanlarımız da Kürtlerdir. Hem Kürtler hem de Kürdistan perişan bir halde. Sanırım Kürt olmasaydım da yine Kürtler hakkında yazardım.

Siyasi çalışmalarınız dışında, Musa Anter'i Qimil, Birîna Reş ve hazırladığınız Ferheng ile tanıyorum ben. Neden bu kitapları yazma ihtiyacı hissettiniz? Bunları yazmak için birileri teşvik etti mi?

Ben bir silahşör değıldim, emrimde ordularım da yoktu. Haksızlığı kabullenmeyip içime sindiremediğim için bu kitapları yazma ihtiyacı hissettim. Arnavutluklu bir şair şöyle der:

"İnsan ayaklar altında ezilse de gerçeğı dile getirmekten vazgeçmemelidir." Doğru olan da bu. Ben yalnız ve güçsüz biriydim. Söylemesi ayıp, cumhuriyetin kuruluşundan sonra bu işlere başlayan biriyim ve asla pişman değılim. Günden güne çevremdeki arkadaşlarım bana katıldı bir oluşum haline geldik. Hatta kimileri çalışmalarlarıyla beni geride bile bıraktı. İnsanlar, her zaman çocuklarının kendilerinden daha başarılı olmasını ister. Kürt gençlerinin bu çalışmalara katıldığını görüyorum şimdi ve bu beni çok mutlu ediyor. Bizim zamanımızda okuyan kişi sayısı çok azdı, neredeyse yok denecek kadardı. Nusaybin'de ortaokul

ve liseye gidecek kişi yoktu, yalnızca ben gidiyordum.

Sülalemizden çoğu kişi Suriye'deydi. Bu durum bana çok fayda sağladı. Okuldan döndüğüm zaman Suriye'ye gidiyordum. Orada Hawar ve Ronahî dergileri çıkıyordu. O dergilerin ve dergilerde yazan Celadet Bedirxan, Kamûran Bedirxan, Cegerxwîn, Qedrî Can, Osman Sebrî gibi kişilerin etkisinde kaldım. Doğrusunu söylemem gerekirse yazmaya da çok meraklıydım. Bu yüzden Kürtçe yazmaya başladım ve bu boşluğu doldurmak istedim.

Birçok gazete ve dergide aktif bir şekilde çalışıp yazdınız.

Kısaca bahsedebilir misiniz?

Yayıncılık yaşamım 1948'de İstanbul'da başladı. O zamanlar Dicle dergisini çıkartıyorduk. O kapandıktan sonra 1950'de Şark Mecmuası adlı dergiyi çıkardık. Sözümona ülkeye demokrasi geldiğinde memlekete döndüm. Burada da boş durmayıp yine çalışmalara devam ettim. Şark Postası'nı çıkardık Diyarbakır'da. Bir yıl sonra askerlik yapmak için tekrar İstanbul'a gittim. Askerliği bitirip memlekete döndükten sonra, 1958 yılında İleri Yurt'u yayınladık. Daha sonra matbaayı satın alarak Mezopotamya'yı yayınlamaya başladık. Mezopotamya, tutuklanmamıza neden oldu. 1958-1960 arası hapis yattım. Serbest kaldıktan sonra da Ahmet Akif Başar'ın İstanbul'da yayınlanan dergisinde yazmaya devam ettim.

Yazdığınız kitapların üzerinden uzunca bir süre geçti.

Dergi ve gazetelerde de uzun süredir yoksunuz. Yıllardır

Sülalemizden çoğu kişi Suriye'deydi. Bu durum bana çok fayda sağladı. Okuldan döndüğüm zaman Suriye'ye gidiyordum. Orada Hawar ve Ronahî dergileri çıkıyordu. O dergilerin ve dergilerde yazan Celadet Bedirxan, Kamûran Bedirxan, Cegerxwîn, Qedrî Can, Osman Sebrî gibi kişilerin etkisinde kaldım.

kitap yazmamanın sebebi nedir?

Yazıyordum. Çoğu kişi de bunu biliyordu. Yayınlanmaya hazır dört kitabım vardı. Dördüne de polisler el koydu. Onlardan biri Kürtçe-Türkçe sözlüktü. Birinin adı da 38 Numaralı Hücre idi. Biri, "Diyarbakır wê şevê çiqasî reş bû/Diyarbakır O Gece Çok Karanlıktı". Anılarımı da yazdım. O da yayınlanmaya hazır. Kısa bir süre sonra okuyucularla buluşacağına inanıyorum. Gördüğün gibi hiç de boş durmadım. Elimden ne gelirse yapmaya devam ettim.

İstanbul'dan köyünüze döndünüz. Entelektüel bir ortamdan ve kişilerden uzaklaşarak neden köye yerleştiniz?

Ben 1970-1975 yılları arasında 33 ay tutuklu kaldım. Hapisten çıktıktan sonra hasta düştüm ve çok yorgundum. Havadâr bir yere yerleşip soluklanmam gerekiyordu. Köyde rahat ettim. Bu durgunluk dönemim 1987'ye kadar sürdü. Daha sonra tekrar halayın başına geçtim ve yazmaya başladım.

Sana Zaloğlu Rüstem ile babasının kısa bir öyküsünü anlatayım: Rüstem daha çocukken babası onu huzuruna çağırıp, hükümünü ve bütün idari işleri sana bırakıyorum, der. Düşmanları bunu duyunca, onlara saldırır ve mal mülk ne varsa talan ederler. Ahalisi gelip Rüstem'e olanları anlatır. O da, *bir şey olmaz biz de onların malını mülkünü talan etmiştik*, der. Ahali bir süre sonra yine gelip, *düşmanlar çadırlarınızın iplerini çözüp evimizi başımıza yıktı*, der. Rüstem de, *bir şey olmaz biz de vaktiyle onların evlerini başlarına yıktık*, der. Ahali, böylece gidip gelirken en sonunda, *düşmanlar namusumuza el attı*, der. Bu sefer Rüstem sinirlenerek, *işte bu olmadı, atımı hazırlayıp güzümünü getirin*, der...

Bizleri de işkenceden geçirdiler. Ahalinin başına türlü belalar getirdiler. Çocuklarımızı tutuklayıp yüreğimizi yaktılar. Bir şey demedik. Dışkımızı bize yedirip namusumuza el atarak şerefimizi ayaklar altına aldılar. İşte o zaman biz de başkaldırdık. Zaloğlu Rüstem gibi elimde güzüm de yoktu ama kalemim vardı. Şimdi elimde kalemimle bu savaş meydanında mücadele ediyorum.

Bu savaş meydanında atını dört nala süren nice yiğitler de var. Az önce eski nesilden, yani Hawar ekolünden yazarlardan söz ettik. Eski nesil ile günümüz gençliğini kıyasladığınızda nasıl bir değerlendirmede bulunabilirsiniz?

Öncekiler hem sayıca azdı hem de eskiydi, yani klasiktiler. Lâkin yeni nesil yani günümüz gençleri modernler.

▲ Musa Anter'in yanındaki çocuk Abidin Parilti.

Şair veya yazar, herkes kendi kültürel birikimine göre bir şeyler yazıyor. Mesela eskiler, derin bir kültürel bilgiye sahip değildi. Medreselerde dini bir eğitimle yetişmişlerdi. Zavalılar, dünyayı gezememiş ve pek de bir şey görememişlerdi. Cegerxwîn Kamışlı'da yazarken, siz İsveç'te yazıyorsunuz; işte fark bu!

Günümüzde standart bir Kürtçeden veya Kürt edebiyatından söz edebilir miyiz? Bildiğiniz gibi, günümüzde Kürtçe romanlar, şiirler, araştırma ve incelemeler, hatta felsefi metinler bile yazılmakta. Yurtdışında olmakla birlikte, bütün bunların halkımızın mücadelesine katkısı var mı? Bu çalışmalarını kendi yurdumuzda yürütmeye imkânı doğsa nasıl bir ilerleme sağlanır sizce?

Bu çalışmaların değerini, rolünü tartışmak bile anlamsız. Böyle çalışmalar olmadan kim zafer elde edebilir ki? Edebiyat veya yazmak, mücadelenin

yolunu aydınlatır. Fakat dilimiz o kadar da ilerlememiş maa-lesef. Yazı diline dönüşmediği sürece, dil gelişip ilerleyemez. Şu an herkes, yetiştiği yöreye göre konuşmakta. Şimdi bu köye bir kadın gelse ve bu kadının bir çocuğu olsa, bu çocuk bizim gibi değil de annesi gibi konuşur. Bu yüzden lehçelerimiz sayıca fazla ve birbirinden uzaklaşmış. İnanıyorum ki standart bir Kürtçe yazı dili oluşursa Kürtçenin lehçeleri de birbiriyle yakınlaşır. Kurmanci, Zazaca ve Sorani konuşanlar, birbirlerini daha iyi anlar. Böylece üç lehçe tek dil haline gelir.

Ayrıca şunu da belirtiyim ki biz Kürtler, herkesten daha çok açız bilgiye ve yazmaya. Aç ve tok birini aynı sofraya oturttuğumuz zaman, ikisi de aynı miktarda mı yer? Biz de böyle bir durumdayız. Eğer Kurmanci'nin üzerindeki yasaklar kalkarsa kendi yayınevlerimizi kurabilir ve bu konuda komşu-

larımızın önüne geçebiliriz. Ben şahsen bu düşüncedeyim.

Türkiye'de günümüz siyasetini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türkiye'de bilimsel bir siyaset olmaz asla, her zaman soytarılık siyaseti olur. Onlar da iyi biliyor ki yasaklar, tutuklamalar ve işkencelerle bu iş bir çözüme ulaşmaz. Onlar da değişmeye mecburlar. Ayrıca Kürtlerin gaflet uykusundan artık uyandığını da söyleyebilirim.

Bir zamanlar Dicle Kaynağı'nda bir öykü yazmıştım. O vakit tutuklandım, işkence gördüm. *Kimsin, nesin, başını ezeriz* dediler bana. Nihayetinde bin bir zorlukla beni serbest bıraktılar ve ben yazmaya devam ettim. Yazdığım kısa öykü şöyle başlıyordu:

Bir karı-koca ile bir de dört yaşlarında bir çocukları varmış. Bunlar işçi sınıfından insanlarmış. Tümünü uykudayken evlerine hırsız girmiş. Bunun üzerine çocuk uyanmış. Bunu gören hırsızlardan biri bıçağını çıkarıp çocuğun boğazına dayayarak, *konusursan seni öldürürüm*, demiş. Diğer hırsız da gidip annesinin sandığını kırarak bütün eşyalarını alıp çuvala doldurmuş. Zavallı çocuk ne yapsın, üstelik boğazına bıçak dayamışlar. Çocuk anne ve babasını uyandırmak için yüksek sesle, *"su, su, su..."* deyince, hırsızlardan biri de *"Sus oğlum."* demiş. Diğer hırsız, *"Çocuk susamış olmalı, bir şey olmaz, ona biraz su ver"* demiş. Hırsız da çocuğa bir bardak su vermiş. Çocuk suyu içerken, anne ve babasını uyandırmak için: *"Oh, oh, oh, ne güzel bir*

su" diyormuş. Ancak yine uyandıramamış onları. Bunun üzerine hırsız elini kaldırarak: "Sus yoksa ağzının ortasına bir tane indiririm" diye kızınca, çocuk sesini yükselterek başlamış bağırmaya: "Ah ağzım, ah ağzım, ah ağzım!" Sonuçta anne ve babası uyanmış ve hırsızlar kaçmış.

Beni tehdit edenlere diyordum ki: "Oğlum, ben de uyanan o çocuk gibiyim. Boynuma dayalı bir bıçak var ve annem ile babam da uykuda. Benim de amacım onları uyandırmak."

Artık anne ile baba uyanmış ama, yüreğim ferah. Hırsızların kaçmaktan başka yolu yok. Şimdi veya sonra, elbet bir gün kaçacaklar.

Yurtdışındaki kültür emekçileri için tavsiye ve nasihatleriniz nelerdir?

Yurtdışındaki çalışmalarınızı çok beğeniyorum. Mesela Jön Türkler de yurtdışında çalışmalarını sürdürüyorlardı. Gandhi İngiltere'de, Ben Bela Fransa'da kendini yetiştirdi. Biz de bir gün yurda döneceğinizi umuyoruz. Yurduzuza sahip çıkıp gücü elinize alacaksınız.

Hiçbir zaman umutsuzluğa kapılmayın. Ulusların uzun bir tarihi vardır. Şimdi 70 yaşındayım. 55 yıldır bu mücadeleyi vermekteyim. Halen umudumdan zerre kadar bir şey kaybetmedim. Yaptığınız çalışmalar, çok değerli. Belki şimdi hiçbirinin değeri anlaşılmas ama gün gelecek, yazdığınız her şey bir bayrak gibi dalgalanacak. 🌙

Nusaybin, 1990

'ehzeme allahû ecrekûm'

dilşikestî ye Ziving*

û payîza dawî

rêwî

xembar in li pêrgîniyê:

porê wî berfa Cûdî

ne piyan

kilîliyan rahiştîyê

-ehzeme allahû ecrekûm...

mirinê bilikum!

zordarên li ser hikum!

Mûsa we kuşt, we kuşt!

me dahîşt dîroka azadiyê

ji sor, ka zelîlî Mûnzir?

hê û hê kelgirî ye Dîjle

lo law

kîjan mirinê em ragihînin te?..

nûçeyên rojnameyan xwerû b'kuştina me ne

bi mêranî me azadî xwestiye

gunehekî me ev e

yê diduwan, em in xwazgîniyên welatekî...

kuştin, hêsrên mirinê ne, Mûsayê min

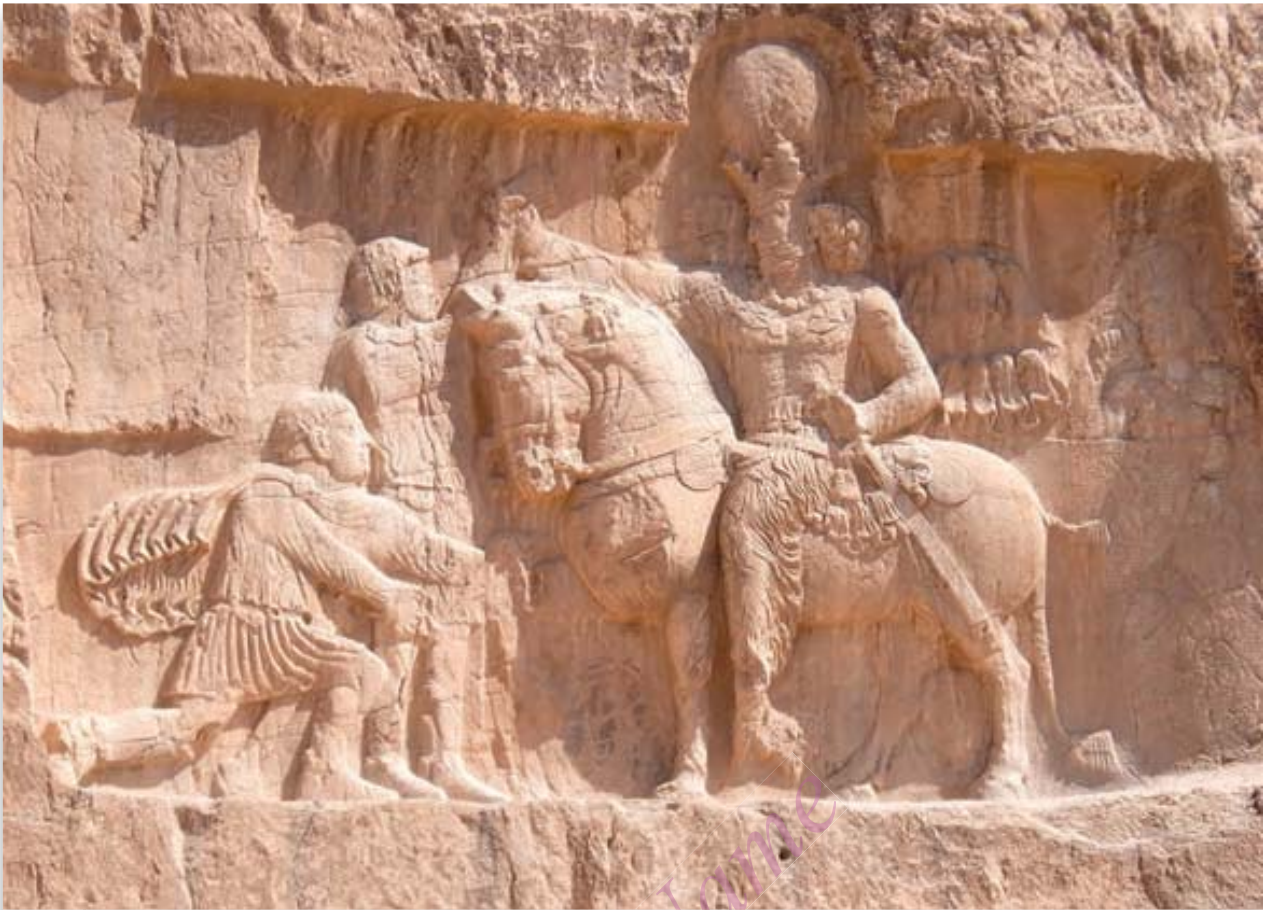
gur jî dadide kerî ji kerba!

dikuşin, bila min jî bikuşin birayê min

hê ku lîlîn hêsr in li van erda!

Arjen Arî

* Gundê Mûsa Anter

Yekem şerê biyolojîk: Şerê Nisêbînê

MESUT ALP

“Piştî ku bi hezaran dûpişk û mar tên devê deriyê Nisêbînê, şehînşah ferman dide ku bi mencinîqan wan bavêjjine nav bajar. Bi saetan li bajar dixin, çekê wan formek biyolojîk û zindî ye. Ji ber vê jî em vê êrîşê mina êrîşek biyolojîk qebûl dikin.

Gelî xwendevanên hêja û delal, bi nivîsek din em dîsa bi hev re ne. Di van rojên dawî de mîna ku hûn jî dişopînin, meseleya nexweşiya Corona(Covid-19) li çar aliyê cihanê belav bûye û dike ku gelek pirs jî bên bîra merov. Gelo ev nexweşî ji aliyê hin serdestan ve hate çêkirin û li cihanê hate belavkirin? Gelo ev şerek mîkro-biyolojîk e yan na? Gelo ji ber ku em gelek filmên

kompanyan temaşê dikin, tesîreke mezin li me kirin? Yan jî mîna zanyariyek veşartî (ji ber ku di dîrokê de ev tişt bi rastî jî pêk hatine) di bîra hevpar a civakê de xwe bi cih kiriye û heta îro hatiye? Baş e, bi rastî jî dîrokê de ev tişt pêk hatiye?

Dema ku em li şerên kevnar mêze dikin, em dibînin ku li gelek keyatiyên Ewropa di dema şer de yan jî berî ku şer dest pê bike, bi zanabûn nexweşî

dihatın belavkirin. Keya, berî ku biçê û wî welatî dagir bike, bi destê hin sîxur û leşkerên taybet, goştê hin heywanên/ajalên nexweş davêtin nav ava bajêr an jî yek bi yek mirovên nexweş dişandin van bajarên ku nexweşiya xwe belav bikin. Bi vî awayî bajar ji hêzê dixistin û bi awayeke hêsanî bajar distendin. Gelo ew şerên wusa balkêş tenê li Ewropa pêk dihatin? Na! Bi sedşalan bêrî Ewropa em zanin ev şerên dijwar li Mezopotamyaya kevnar pêk hatine û yek ji van şeran ê herî bi nav û deng Şerê Nisêbînê ye.

Rom têne Nisêbînê û mesele dest pê dike

Nisêbîn di kevne-dîroka xwe de bajarek gelek taybet û girîng e. Li bakurê Mezopotamyayê, di navbera çand û şarezayiyên Anadol û Mezopotamyayê de mîna pir û rêyekê ye. Gelek rêyên bazirganî û di demên hemdem de jî yên leşkerî di vir de derbas dibin. Di demên hemdem de ji ber Çemê Bûnisra, yan jî bi navên xwe yên dîrokî Harmiş û Mygdonia, ji alî çandiniyê ve jî pirr bi bereket û dewlemend e. Gelek çavkanî dibêjin ku ji ber van dewlemendiyan wê, ereban navê Nisibis an jî Naşîpîna kirine Nasîbeyn, yanê du nesîb. Ji pênc hezar salan vir de, derheqê bakurê Mezopotamyayê de hûn devê kîjan pirtûka dîrokî vekin, bi awayekî navê Nisêbînê tê de heye. Ji dema Someriyên heta Asûriyan em zanin ku ev der bajarek navendî ye. Dema ku Îskenderê Zulqernêyn tê herêmê vî bajarî dike paytexta bakurê Mezopotamyayê. Her wiha ji bo Med û Partha jî ew

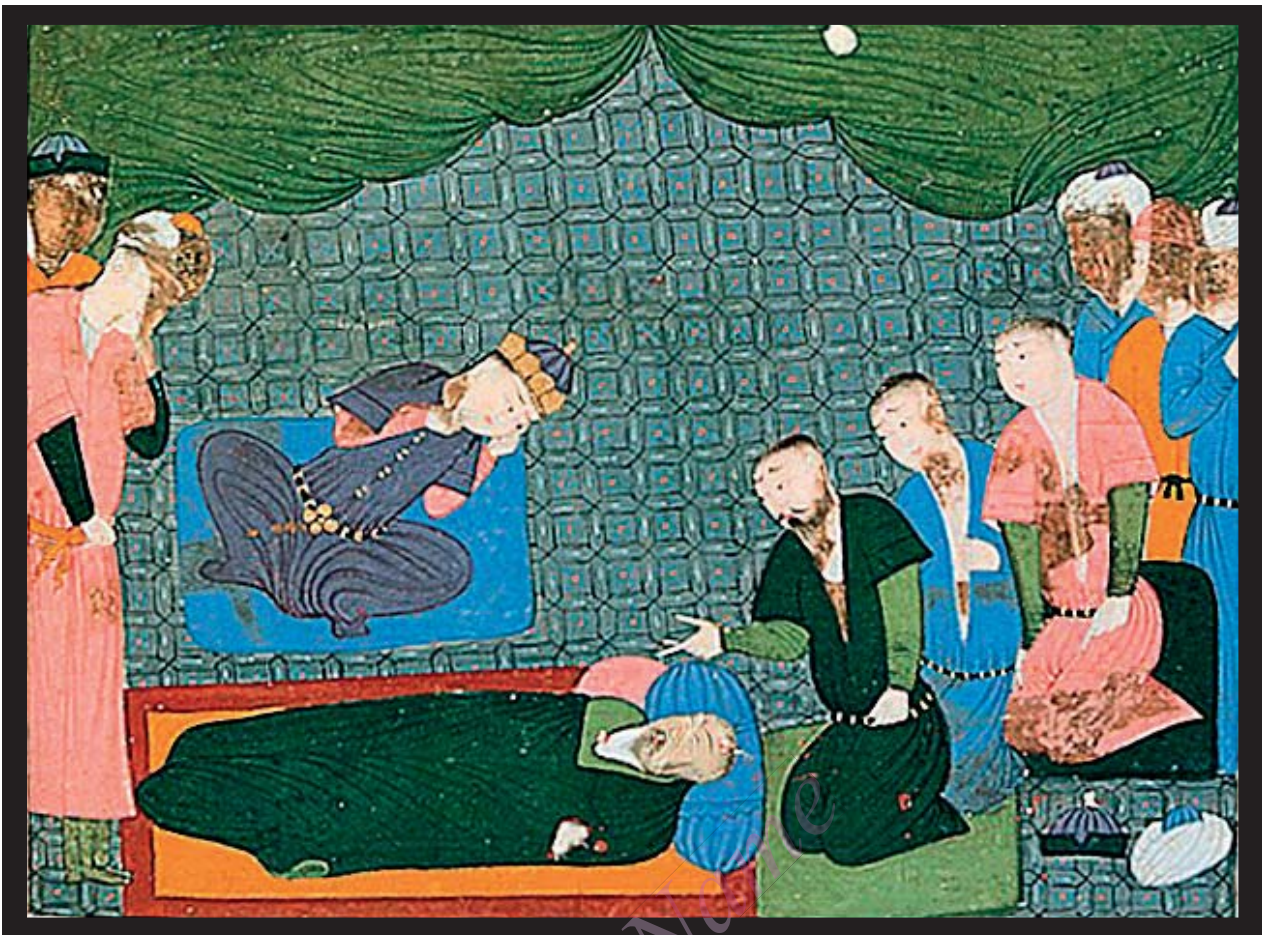
wisa berdewam kiriye. Dema ku Rom têne herêmê, keya yan jî împaratorê Sasaniyan wan mîna tahlûkeyek mezin dibîne û dibêje ku ez wan nesekinînim an jî êrîşî wan nekim, wê di demek kin de bigihêjin sînorê welatê min û bajarên min dagir bikin. Bi vî awayî Şabûr an jî Şabûr ê keya an jî em karin bêjin împaratorê Sasaniyan, piştî zayîna Îsa di sedşala çaran de digire ser bajarê Nisêbînê.

Berî Şabûr gelek împarator û keyayan girtine ser vî bajarî û wî bi xwe jî çend çaran xwe ceribandîye, lê kes bi ser neketiye. Vê carê Şabûr soz û peyman daye ku bêyî bidestxistina vî bajarî venagere welatê xwe. Di êrîşa yekem de jehrê dixê Çemê Bûnisra (îro navê vî çemî bi tirkî kirine "çağ çağ"). Di eslê xwe de ev êrîşa yekem êrîşeke kîmyewî ye. Ji ber ku bêyî êrîşeke leşkerî, êrîşeke bi jehrê çêbûye. Lê bajar bi vî êrîşa jehrî serî natewîne û li ber xwe dide. Ji ber ku çend kaniyên avê di nav bajar de hene, karin bê avê çem jî li ser xwe bimînin. Ên ku Nisêbînê ji nêz ve zanibin, dizanin ku hîna navê taxek bajar Taxa Kanîka ye û kanî hîna jî diherike (di nav erda mayînkirî de maye). Dema ev êrîş bi ser neket, Şabûr difikire ku bendavêkê li ser çem çêbike da ku aveke zêde bide hev. Armanca wî ew e ku piştî ku bendav tijî bû, bendavê birûxîne û bi qeweta avê bircên Nisêbînê xira bike. Ji ber ku bircên Nisêbînê bi nav û deng in û pir qewî ne. Bendav xilas dibe û av tê de kom dibe. Dema bawer dike ku ew av kare bircan xerab bike, fermana xirabkirina bendavê dide. Leşker fermanê bi cih tînin û bendavê xira

dikin. Av bi qewetek pir mezin li bircan dide û mîna ku hesab kiribûn jî bircan xirab dike. Lê surprîzek/sersurmanek li bendî wan bû. Mor Yakûb ê serokê Zanîngeh û Dêra Nisêbînê, berî ku êrîşa Şabûr rûbide, şagirtên xwe û gelê bajêr dabûn hev ku tedbîrên xwe bistînin. Wek tedbîra duwem, li pişt bircên Nisêbînê, rêzek bircên din ava kiribûn. Avê rêza yekem xerab kir, lê li rêza bircên duwem ket û sekinî. Şabûr dema vî ecêbê dibîne hers dibe û êrîşek mezin li dar dixê. Dema bi qewetek mezin hêrîş dike, gel pir ditirse û xwe ji ser bircan vedikîne lê Mor Yakûb radije gopalê xwe û diçe ser bircan, li himberî dijmin disekine. Dua dike ku xweda bê bi gaziya wan ve. Xweda bi mêş û mozan tê bi gaziya Yakûb ve û mêş û mozan êrîşî hesp û filên Şabûr dikin. Bi vî êrîşê, qewetê Şabûr belav dibin. Şabûr pir hers dibe, şewirmendên xwe hemûyan dicivîne, dibêje "rêyekî bibînin ku em Nisêbînê bistînin yan na ez ê serê we hemûyan jêkim". Piştî van gefan, şewirmend bi awayek lez li çareseriyên digerin. Bersiv ji şewirmendan tê ku divê jiyana di nava bajar de asteng û zor bibe ku gel neçar bimîne û deriyê bajar veke. Ji ber vî jî divê em bajar tije dûpişk û mar bikin ku gel ji ber wan bike gazî û hawar. Heta vir, ev mesele wek qeydeke dîrokî û nivê efsane xuya dike, lê ji aliyê din jî hin rastiyên herêmî jî hene.

Piştirastkirina şerê biyolojîk

Di sedşala 13an de erdnîgarzanek faris bi navê Yakût

el-Hamevî di pirtûka Âsâ-ru'l-bilâd û ê din Zekerîyya Kazyînî di pirtûka Ahbâ-ru'l-ibâd de behsa dûpişkên Nisêbînê dikin bê çawa kujdar in û koka wan ji ku tê. Li gor van pirtûkan Şerê Nisêbînê pîr dijwar derbas dibe û keyayê Sasaniyan fermanekê dişîne Îranê ku hemû mar û dûpişkên bi jahr ji wî re rêbikin. Li gor fermanê, gundek Şehrîzorê yê bi navê Tayranhaş, bi dûpişkên xwe yî kujer bi nav û deng e, divê dûpişkên wir bînin. Axir, em dirêj nekin, bi hezaran dûpişkan dixin kûzan û ji keyayê xwe re bi rê dikin. Di van pirtûkan de navê keya Anuşiyan e. Bawer dikim tevliheviyek di navê keyan de heye. Wê demê serdest Şabûr e, erdnîgar-nasên me nerast nivîsandine.

Jixwe ew ji împarator an ji keyayên xwe re dibêjin şehînşah, mezinê mezinan.

Em vegerin ser mijara xwe, piştî ku bi hezaran dûpişk û mar tên devê deriyê Nisêbînê, şehînşah ferman dide ku bi mencinîqan wan bavêjine nav bajar. Bi saetan li bajar dixin, çekê wan formek biyolojîk û zindî ye. Ji ber vê jî em vê êrîşê mîna êrîşek biyolojîk qebûl dikin. Bajar ji dûpişk û maran talan dibe, kes nema kare derkeve devê derî. Gel nema debar dike û deriyê bajar ji Sasaniyan re vedike. Nisêbîn dikeve...

Piştî vê êrîşê, Rom heta Newala Qurdîsê vedikişin û çîroka Darê dest pê dike. Ew bela bimîne bo nivîseke din. Bi rastî dema cara yekem min

ev qeydên dîrokî xwendin pir bala min kişand û min mitale kir ku gelo rast e yan na. Rojek ji rojan di kongreyeke bijîjkan de ez mîna mêvan hatibûm dawetkirin ji bo ku pêşkêşiyek bikim li ser Mêrdîn û dîroka herêmê. Li wir jî min behsa vê bûyerê kir. Li wir camêrek ji wan bijîjkan jî li ser pêvedana mar û dûpişkan konferansek dida û mijara wî jî pêvadana mar û dûpişkên Nisêbînê bûn. Li ser cureyên mar û dûpişkan lêkolîn kiribû û dîtibû ku gelek cureyên wan ji aliyê endemîk ve ne ji vê herêmê ne. Li vir min dît ku wek gelek caran, zanyarî û çîrok dîsa li hev rast hatin. Di çîrokê de her çiqasî valayî hebin jî bi awayekî têkiliya wan heywanên bi jahr û şerê li herêmê bi hev re heye.

Ti carî jibîr nekin, gelek serpehatiyên di helbest û çîrokan de tên gotin sedî sed ne rast bin jî, li ser bûyerek rastîn hatine nivîsandin. Jixwe ji navî diyar e; serpehatî! Xuya ye ku bi serê hin mirovan hatiye. Ji ber vê, ez carek din dibêjim ku guh bidin çîrokên dayik û bav û pîr û kalan. Van çîrokan bişopînin, wê gelek derî ji we re vebin. Mînakek biçûk bidime we; di navbera Nisêbîn û Qoserê de, li himberî Amûdê, girek bi navê Girê Kemalîyê heye. Li ser wê jî heykelek Atatürk ji keviran çêkiribûn. Ji ber vê jê ra digotin Qerekola Kemalîye, ji ber ku cihek leşkerî bû, navê gir jî bibû Girê Kemalîyê. Lê min dixwest navê gir ê eslî fêr bibim. Ji ber ku gelek cih mîna Nisêbînê, bi çar-pênc hezar salan navê xwe naguherin, bi navekî merov kare nasnameya herêma ya bi hezar salan ronî bike. Ez çî bêjim, mixabin kesî nizanî bû û bi neçarî min rewş qebûl kir. Rojek ji rojan, min li Miradê Kinê guhdar dikir; li çîroka Kerro û Kulik. Di nav eşîra Deqoriya, li herêma Amûdê derbas dibe ev çîrok. Harran û herêm hemû bi awayekî di nav çîrokê de derbas dibe. Di çîrokê de nêzî Amûdê navê girekî bi navê Girê Mogê derbas dibû. Li gor tarîfa wî jî ev der divê Kemalîyê ba. Dema bi vî awayî min pirs kir, gelek mirovan ez rast kirim û gotin "Welleh rast e; car caran bav û kalên me ji vir re digotin Girê Mogê". Mîna ku we dît xêjano, çîrok her dem di tariyê de mîna çirûskên agir rê didine merovan; him ji bo xewn û xeyalan, him ji bo zanist û dîrokê... Çîroka min xweş, li guhdaran telaşek şebeş. 🍷

Strana Biyanîstan

Sîmûrgo, ger agir te hembêz ke
tu yê vegeerî kîjan asoyî?
mîna xetereya mûyên zirav ên wenda
dema xweliyê te noq kir wê kîjan doktrîn rê bide ber te?
şoreşa tu dixwazî çî ye- rengê ku tu jê hez dikî?
wê di jiyane de guman bibin xwelî?
efsûnan xwediyê rojê bi dest xistî
sîmûrgo, wê çî bibe? bêje!
û nîşanên dawîn çî ne?
bêkesîtiya te ya ku bêkesiya min dikuje
bêkesîtiya te ya tu jê hez dikî, min belawela dike
bêkesîtiya te ya bê wext dimre
bêkesîtiya te derewîn e
awazê min, qala strana min dike;
biyanîstan, evîna min deriyan li dû xwe nagire
evîn û tarîtiya di laşên me de bela bûye
şerê di nav du kemînan de, rûyên zarokan diherike
rehên rûyê evîne bilind dikim, ba bûye kevir
dişewite, li asoyê mezin dibe, li asoyê diwelide
wê spêde kengî hişyar be
cara ewil bi min re hilwere
bask mîna te Sîmîro
ey dostê min Sîmir
ey Sîmir, ciwaniya me de mirin
jiyana me de mirin
jêder e, bender e
ne bayek tenê ye
û ne jî olana goran di bîra wî de ye...

Helbest: Adonîs

Wergera ji erebî: Bernas Qerejdaxî

Urartu'nun mayası nasıl karıldı?

BARIŞ AVŞAR

"...Aşılması zor dağ yollarını yürüdüm, Nairi Ülkesi'nin 43 kralıyla savaştım, onları yenilgiye uğrattım ve bu onların sonu oldu, kanları dağ doruklarından akan seller gibiydi. Ülkenin tümünü egemenliğimin altına aldım ve onları haraca bağladım." (MÖ 1236-1199)

Sekiz başkenti vardı Hurrilerin. Sekiz beyliğin sekiz baş şehri. Beylerin hepsi 'kral'dı ama! Kendilerine 'kral' deniyordu. Üstelik sadece kendileri değil, düşmanları da onlara 'kral' diyordu. Baş düşmanları yani: Asurlar.

Henüz yerleşik hayata yeni geçmekteydiler ve kendi yazılı kültürleri oluşmamıştı Hurrilerin. O yüzden bize en çok düşmanlarının yazdıkları anlatıyor onları: Akkadların, Hititlerin, Asurların... Girişteki alıntı da bir Asur kralı olan

I. Tukulti Ninurta'nun yazdıklarındandır. "Zor yollarını yürüdüm", "krallarıyla savaştım", "onları yenilgiye uğrattım", "kanlarını akıttım", "esir ettim", "haraca bağladım"... Tam 43 kralı!

Asur kralının karşısındaki gücü yücelttikçe övdüğü kendi gücüdür aslında. Karşısında '43 kral' falan da yoktur. Kuzeyden güneye yıllar içinde akıp gelen yolculuklarını, Van-Muş-Erzurum eksenindeki bir 'durak'ta sona erdirip bu bölgeye yerleşmiş boylardır söz konusu olan. Mitanni devletinin dağılmasıyla birlikte bağımsız kalmış boylara bağlı kabilelerin şefleridir Asur devlet aygıtının ve ordusunun yendiği '43 kral'!

Nasıl ki bugünün egemenleri yaptıkları her bir işi bin katarak anlatıyor, büyüttükçe büyütüyor, işte Tukulti Ninurta'ların birincisinin yaptığı da odur kendi destanında.

“ Hurrilerin sekiz boyu tarih boyunca savaşlarla, işgallerle, sürgünlerle, salgınlarla, kıtlıkla imtihan edilen ilk halk değildi. Son da olmadılar. Ancak yaşadığı yerin koşullarını, elindeki olanakların etkisini ve hepsinden önemlisi halkların sorunlara karşı birlik halinde mücadele ederek kazanabileceği fikri ve eylemiyle yükselen en eski örneklerden biri olarak yazıldılar insanlık defterine.

Asur kralının anlatımında 'yenildikleri' söylenenler, o güne kadar güçlü olduklarından, orduları kalabalık, silahları çok olduğundan değil, coğrafyanın getirdiği avantajla bir işgalin tehdidinden kaçabilmişlerdir. Bağlı oldukları Mitanni devletinin dağılmasıyla, yaşadıkları dağlık bölgenin sağladığı doğal koruma, Asurlarla karşı karşıya gelmelerini ertelemiştir. Bu sayede korunarak bağımsız beylikler halinde yaşayabilen bu halk Hurrilerdir. Bir araya gelmek, birlikte hareket etmek, dolayısıyla gerçek bir 'krallık' kurarak devlet organizasyonuna girişmek ihtiyacı duymamışlardır o gün için. Göçerlikten yerleşik hayata geçmişler, kendi şehirlerini kurmuşlardır ancak 'merkezi' bir devlet söz konusu değildir.

Birlik ve Mücadele

Yine Asur belgelerinden öğrendiğimize göre, sekiz boydan/beylikten oluşu-

yordu Hurri ülkesi. Ve en az 51 kentleri bulunuyordu. I. Tukulti Ninurta neredeyse her kenti bir 'krallık' olarak anlatmış gibi görünüyor.

Asurların seferleri ile Tur Abdin Dağları ve Yukarı Fırat bölgesindeki Hurri halkı yurtlarından sürüldü. Onlarla birlikte, devami oldukları Mitanni devleti de sahneden çekilmiş oldu.

Bundan sonra esir mi olacakları yoksa yeniden ayağa mı kalkacaklarıydı artık mesele. Dağlar onları yine de koruyacaktı belki ama karşılarında önce Hititleri yenmiş, sonra kendi ülkelerini işgal etmiş bir güç vardı. Asur şimdi de gözünü Babil'e dikmişti. Hurrilerin sekiz boyu ise, 'federatif' şekilde bir araya gelmeye başladı.

Asur hükümdarlarının ülkelerine düzenledikleri seferler Van Gölü kıyılarına kadar ulaşmıştı. Ve işte o zaman sürgünle, işgalle mücadele eden bu sekiz boy 'yükseklerde' bir krallık kurma yoluna girdi. Üstelik karşılaştıkları tehlikeyi iyi tanıdıklarını belli edecek bir hamle yaparak: Diğer halkları da yanlarına aldılar!

Hatta kurdukları krallığın ilk lideri de başka bir halktandı. "Aramu" adlı bu ilk önder Arami kökenliydi. Böylece Hurri-Arami köklerden yeni bir güç yükselmeye başladı. Üstelik onlara daha güneyden, Mezopotamya'dan kaçanlar da katıldı. Bu halkların kaçtığıysa kıtlıktı.

Ortaya çıkan yeni ülkeye 'Urartu' denildi. Sekiz boyun sürgünü güneyden gelen halkların taşıdığı yerleşik hayata dair daha güçlü geleneklerle buluştuğunda, yeni bir şans kazanmış oldular. Yaşamak ve devam etmek için...

Hurrilerin sekiz boyu tarih boyunca savaşlarla, işgallerle, sürgünlerle, salgınlarla, kıtlıkla imtihan edilen ilk halk değildi. Son da olmadılar. Ancak yaşadığı yerin koşullarını, elindeki olanakların etkisini ve hepsinden önemlisi halkların sorunlara karşı birlik halinde mücadele ederek kazanabileceği fikri ve eylemiyle yükselen en eski örneklerden biri olarak yazıldılar insanlık defterine.

Her gün yeni sayfalar eklenmeye devam edilecek o bitmez deftere... 🌹

I. Tukulti Ninurta'nın yaptırdığı tapınaktaki yazıt.

DENG Û RENG

EYŞANA BERAVÎ

Li zozanên bê ser û ber, li çiyayên salik midêwrê bi berf, li belekeyên ku berfînan serê xwe ji bînî derdixistin, li buharên pîr û pak du tişt hebûn ku ez bi ber bayê Serhedê dixistim. Pêlek ji wan pêlên ku buhar Serhedê ji nû ve vedijîne... Ji nav kevirên derizî kulmek av, ku dermanê dengê dengbêjan e, dizê. Bi wan dengên ji avê jî zelaltir distrên ji bo bedewiya jinên Serhedî. Ew bedewiya ku wek berfa çiyayê Mûşê, ku bi rojhilatîne re dihele û dixulxule, dixulxulandin. Heya sewtika wan tevlî bayê Serhedê dibû û li Serhedê pêl bi pêl belav dibû... Kurd ji vegotina bedewiyê têr nedibûn, wê jî kir ku em bedew bin û bidin dû bedewiyê.

Di vê lêgerînê de Fewzî Bîlge sewta wan denbêjan, bedewiya wan jinên ku ketine ser zarên wan, xemil û girêdana çandî ya Serhedê li ber çavên min kir ku ez cardin li ber bê bikevim herim û hey herim. Lê vê carê ne bayê deşt û zozanan bû. Vê carê ez li ber bayê hunera kurdan ketim. Pêlekê ez gerandim û cardin anîm li peravê paceya min a li deşt û çiyayên Serhedê dinihêrî, rawestandim. Serhed dişibiya wan jinên ku min ew di xewnên şevan de jî nedîtibûn; yên rûqemer, singzozan, bejinçiya... Portre bi portre şanî min da. Gelo ev jina Serhedî kî bû? Herdem Xanima Migra-

komî, Besraya jina Ferzende Axayê Melazgirî, keçika Xwêytî, Sitiya Mamê, qîza Rizayê Xêlid an Asêya Hesên..? Gimjim li hember min bû wek topek ji çirûskan.

Min cardin berê xwe zîvirand û da portreye; erê, ev Delala Gimjimê/Subha Hacî bû. Ya ku Şakiro bi sewta xwe carna berf li me dibarand, carna jî buhar bi ser me de tanî û digot:

*"Bejna te zirav e ji tayê rihanê,
ji topa rimê/Hêşîn dike li Çûlyê,
li Maçûlyê, li Axuryê/Li Sînê
bi Sînegê, Qazqol û Bîngol û
Şûşar û Tekmanê/Welatê me
Serhedê berxê tu sêr bike gelo li
Varto li Gimjimê/Xelk bû aşiqê
mal û haî û temelê dinyalikê /
Ez evdalê Xwedê bûm aşiqê
bejna Subha Hacî/Te piçûkê,
te xişîmê, te narînê/Te nazikê,
devlikenê, xeberxweşê, te
xanimê."*

Çi xerîb bû ku hunermendekî heman tişt bi vegotîneke estetîk, yê din jî heman estetîk bi firça xwe dabû der. Yekî bi dengê xwe direngand, yê din bi boyaxê xwe. Herdu jî ez dibirim li ber çongê pîrika xwe ya ku rîşiyên kofiya xwe badida û disitirand:

*"Çavê xwe reş kiriye ji kildanê/
Biskê xwe badane ji hildanê/
Sûretê sor kiriye ji ramûsanê/
Poz piçûkê fenanî heba mir-
canê/Lêvê tenik î fenanî kaxizê
Îranê"*

SESLER VE RENKLER

Çeviren: REŞO RONAĖÎ

Uçsuz bucaksız yaylalarda, yıl boyunca karlı dağlarda, kardelenlerin başını uzatmaya başladığı alacalarda, pirûpak baharlarda, neydi Serhad rüzgârına bağlayan beni?

Neydi Serhad'ı yüreğimde canlandıran böyle?

Çatlamış taşların arasından seslerine şifa sular akan dengbejler, sudan berrak sesleriyle Serhadlı kadınlar için klamlar söylerdi. Muş'a bakan dağlardaki kar misali gündeğümü ile eriyip çağıldayan güzelliği şakırlardı, sedaları Serhad rüzgârına katılıp dalga dalga yayılincaya dek... Kürtler güzellik anlatısına doymuyorlardı ki güzelliğin peşine düşmemiz de bundan oldu.

Fewzi Bilge o dengbêjlerin sesini, dillerinden düşürmedikleri o kadınların güzelliğini, Serhad'ın giyim kuşamını öyle resmediyor ki, bir rüzgârla hemhal oluyorsun. Dağlardan, ovalardan gelen bir rüzgâr değil ama bu. Sanatın, resmin muhteşem rüzgârı... Bir gizil dalga alıp sizi Serhad'ın ovalarına, dağlarına götürüyor. Kadınlarına benziyor Serhad; esmer yüzlü, yayla göğüslü, dağ endamlı kadınlara...

Kimdir acaba bu Serhadlı kadın? Migrakom'dan Herdem Hanım mı, Malazgirtli Ferzende Ağa'nın eşi Besra mı? Sitiya

Mamê mi, Rizayê Xêlid'in kızı mı yoksa, Asêya Hesên mi?..

Evet, Varto Güzeli/Subha Hacî'dir bu... Dengbêj Şakiro'nun, hatırına bazen üzerimize karlar yağdırdığı, bazen de baharları getirdiği... Şunlar dediği:

"Reyhan fidesinden, mızrak ucundan incedir belin/Görünür Çûlyê'den, Maçûlyê'den, Axuryê'den/Sînê'den, Qazqol, Bîngol, Şûşar ve Tekman'dan/ Seyreyle Serhad ellerini sen kuzum Varto'dan/Elalem dünyaya malına, dünya halına olmuş âşık/Ben abdaldım, Subha Hacî'nin endamina âşık/Sen küçücüğüm, naifim, narinim/ Zarifim, güler yüzlüm, tatlı dilli hanım"

Dengbêjin sözü ve sesiyle yüreğimize anlatılan bir güzellik, ressamın fırçasıyla da renkleniyor; esmer, altın hızmalı, gül yanaklı, renk cümbüşü giyimli, saçakları örgülü, gözleri sürmeli, zülüfleri parlak kadın gözlerimize akıyordu.

Bu ortak sesler ve renklerin beni alıp götürdüğü yer, hotozunun püsküllerini çevirip şakıyan nenemin dizlerinin dibiydi. Nenem söylüyordu şimdi:

"Sürmeler çekmiş gözlerine/ Kaldırmış yukarı zülfünü/Al olmuş yanakları öpe öpe/Burnu fındık, kendi mercan tanesi/ İncedir dudakları İran kâğıdı misali" ♪

Sevgen'in kitabına göre, "1890'larda Türk Kürtlerinden bir grup"

'KÜRT TÜRKLERİ'!

İBRAHİM KARACA

Albay Sevgen, 1937'de kendi ifadesiyle Tunceli'de incelemeler yaparken konuştuğu bazı yaşlı Zazaların güzel bir Türkçe ile "Biz Horosan'dan gelmiş Türkük" deyip ısrar etmelerine dayanıyor. O veya bu etnik, her neyse, burada bir tartışma olsun diye değil ama ısrarla Türkmen olduğunu belirten bu yaşlı amcaların 1937-38 katliam ortamında aynı ısrarla "biz Zazayık" veya "biz Kürdük" deme şansları var mıydı? Viking olduklarını ifade etselerdi öyle mi sayacaktınız?

2 Eylül'le birlikte siyah beyaz ekranlarımızı günde sekiz vakit şereflendiren Netekim Paşa, "Aziz Türk Milleti" diye başladığı lafını ayetlerle sürdürür, memleketi "anarşi"den nasıl kurtardığını ve on dakika daha geç kalsa başımıza neler geleceğini anlattıktan sonra parmağını sallar, uysa da uymasa da Atatürk'le bitirirdi. Bu hareketler dinliyi dinden çıkarır mıydı bilmiyorum ama o günler dinden değil 'in'den çıkarma günleriydi... "İninden" çıkarılan birçoğumuz hapselere atılmış, bir kısmımız asılmış, nefesimiz kesilmişti. Daha birkaç ay öncesine kadar "Hedef Turan Rehber Kuran" deyip höyküren soyucu faşistlere uyuz oluyorduk, onlar da bize

"Niye siz Türk değil misiniz?" deyip saldırıyorlardı. Şimdi de devletin Sünni İslam ile karışık yeni sentezine göre dayatılan "uçan kuşu 'Türk' yapma telaşı" var. Beni etnoloji merakına zorlayan şey işte bu 'saçma' telaştır. Yani "Etnik olarak Laz, Kürt, Arap, Çingene veya Türkmeniz belki ama yurttaş olduğumuz ülke adı Türkiye olması nedeniyle 'Türk'e dâhiliz... Gürciye olsaydı 'Gürcü'ye dâhil olacaktık ne var bunda?" gibi bir düşünceye sahiptim (ulus-yurttaş bağlamında düşününce yine aynı kafadayım).

Elimdeki kitap o günlerden kalma: "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Türk Beylikleri-Osmanlı Belgeleri ile Kürt Türkleri

Tarihi"... 1982 yılında babamın maliyedeki masasında görüp almıştım ama geri götürmemiştim. İlk sayfasında el yazısıyla, "Ağır Ceza Mahkemesi, Rize" yazıyor. Ben geri götürmeyince babam da götürmemiş, şimdi düşündüm.

Daha önce 1968-70 yıllarında bir dergide makale halinde yayınlanan yazılardan toparlanıp 1982 yılında yeniden basılan bir kitap bu. Hazırlayan kişilerin önsözde dediklerine göre; yazar Nazmi Sevgen (merhum emekli jandarma albay), bir İngiliz tarihçi tarafından Kürt tetkikleri üzerinde otorite sayılan dünyadaki ilk beş bilgin arasında gösterilmiş! Türkiye Türklüğü'nün bir parçası olarak yaşamış beyliklerden bir kısmını inceleyen bu araştırma kitabındaki ana fikir ise, her bakımdan kardeşlerimiz olan 'Kürt Türkleri'nin kurduğu beyliklerin tarihi seyir içerisinde nasıl geliştiklerini, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hukuki durumlarını ve dış güçler tarafından yönetime karşı nasıl kışkırtıldıklarını göstermeye matufmuş. Aynı yerde; tarihçisinin, dilcisinin ve sosyologunun lâıykıyla ilgilenmemesi nedeniyle sosyal ve kültürel meselelerimiz ehliyetimizde ve maksatlı kişiler elinde kaldığı, giderek bunlara millî olmayan güçlerin sahip çıkmaya başladığı söyleniyor. Nazmi Sevgen 'Kürt Türkleri'nin bu güçler tarafından nasıl bir oyuna getirilmek istendiğini kavrayıp ilmi araştırmalar yapmak suretiyle Türkiye'nin bütünlüğüne

yönelen bu saldırıları göğüslemiş, öyle deniliyor. Yazar sağ olsaydı böyle bir önsöz yazdırmıydı bilmiyorum, çünkü kitap 'önceden saptanmış amaca zorlanan bazı bilgiler' içerse de bir araştırmayı yansıtıyor ve içerideki dil ile önsözdeki kaba propaganda dili birbirine uymuyor.

Bir miralay (şimdiki albay) doktor çocuğu olan Sevgen, yurdun çeşitli yerlerinde görev yaptıktan sonra 1945 yılında albaylıktan emekli olmuş. Yani genç bir asker olarak görev yaptığı yıllar, Türkiye'nin ulus inşa

dönemleridir. Yaptığı araştırmalar ve Osmanlı arşivlerinden edindiği belgelere dayanarak dönemin ideolojik ihtiyacına hizmet edecek metinler ortaya koymuş. Helenlerden, Karduklardan, Pers, Haldi, Ermeni, Arap, Urartu ve Asurlulardan şöyle bir bahsettikten sonra inşaat alanına geliyor ve Kürt şubelerinden olduğu söylenen Zazaların Dersim (Tunceli) bölgesine ne zaman yerleştiklerinin bilinmediğini belirtiyor. Dört satır aşağıda ise onların aslında ırk ve folklor olarak Moğolların önünden kaçıp Dersim dağlarına sığınan Harzemli Türkler (bazı satırlarda Türkmenler) olduğunu "tarihsel bir gerçek" olarak saptıyor. Bu Türkler tıpkı diğer Kürt boyları gibi sığındıkları dağlık bölgede otoktonlarla (yerlilerle) kaynaşmış, dillerini karıştırmış, asıllarını unutmuşlar. Zazalar gibi doğudan Turanî olarak gelen Kürtler de varlıklarını korumak için erişilmesi güç bölgelere sığınmış, onlar da otoktonlarla kaynaşmışlar (otoktonlara bakar mısınız, her geleni kendilerine benzetmişler!).

Albay Sevgen bu düşüncesini, 1937'de kendi ifadesiyle Tunceli'de incelemeler yaparken konuştuğu bazı yaşlı Zazaların güzel bir Türkçe ile "Biz Horosan'dan gelmiş Türkük" deyip ısrar etmelerine dayandırıyor. O veya bu etnik, her neyse, burada bir tartışma olsun diye değil ama ısrarla Türkmen olduğunu belirten bu yaşlı

▲ Nazmi Sevgen'e göre, 'Kürt Türklerinden köylü bir kadın'!

amcaların 1937-38 katliam ortamında aynı ısrarla "biz Zazayık" veya "biz Kürdük" deme şansları var mıydı? Viking olduklarını ifade etselerdi öyle mi sayacaktınız?

Sen o değil, busun!

Kendisini üretmeye çürümekte olan eskinin bağrında başlamayan her yeni, sırf eskiden sonra ortaya çıktığı için gerçekten yeni olamıyor. Nereye varıp ne yapacağını bilemediği için "sen o değil, busun" çıkmazına giriyor. Yani 1923'ü başarıp 1937'ye geliyorsun, elindeki kumaştan "muasır" adlı bir takım elbise dikmek istiyorsun ama terzinin "öz-beöz Türk" olmasını istiyorsun, yurttaş olması yetmiyor sana. Elindeki kumaşı harap edip ancak tek pantolon çıkarabiliyorsun fakat onun da bir ayağı değerinden kısa. Yüz sene sonraya gelirken, yaşadığın onca önemli problemin kökünde bunun olduğunu defalarca görüyorsun ama hatırlatan herkese "bu pantolon sayesinde adam oldun" diyorsun... Bunu demekle hem milliyetçi hem cumhuriyetçi oluyorsun, sonuna "Allahın izniyle" lafını eklediğinde de Müslüman!..

Bahse konu türden kaynaklara bakıldığında, "ulus" adına eski toplumun bağrında büyütülen bir birikimi değil, inşaat başladıktan sonra deneme yanılmalarla devam eden bir telaş görüyor insan. Bu telaşla teori üretimi yapan 'derin' araştırmacıların hepsi de aynı yolu izliyor. Önce seçilen bölgeye dair ulaşabildikleri ilgili-ilgisiz ne kadar mitolojik, etnolojik, tarihi ve kültürel bilgi varsa önünüze

Kitapta, bu fotoğraf için 'Mahalli kıyafetli dağlı Türk savaşçıları' ibaresi kullanılmış.

yığıyor, alanda bulunan bütün kavimler arasındaki ilginç bağlardan veya bağısızlıklardan söz ediyor ve finale doğru 'Türk'e bağlıyorlar. Yapılan şey, bilim kılığında propagandadır. Niye yaparlar, çünkü görevleri budur.

Macar Turancıları ve Turanî Milliyetçilik

Aslında bu yazı Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (TKAE) tarafından yayınlanan 'Kürt Türkleri' kitabı hakkında bir değerlendirme yazısı gibi başlasa da amacı sadece bu değil, bir anlayışın eleştirisidir. "Çocuktum ufacıktım/ Top oynadım acıktım/ Buldum yerde bir erik/ Kaptı bir alage-yik" dizeleriyle başlayan 'Turan'

isimli şiiri yazan (Diyarbakır Çermikli Kürt) Ziya Gökalp de dâhil olmak üzere Türkiyeli bütün Turancılar, Macaristan Turan Hareketi'nin eseridir. Kendilerinin 'Turanî' bir soydan geldiklerini düşünen Macar Turancıları öncelikle Türkiye ve Bulgaristan olmak üzere, diğer 'Turan Ülkeleri'nden çok sayıda öğrenciyi Macaristan'a getirdiler. 1919-21 yıllarında Budapeşte'de Turan öğrencileri için bir yurt, bir cami, bir Turan Kütüphanesi ve bir Turan Haber Ajansı kurulmuştu. 1930'dan sonra etkisizleşip gözden düşen bu hareketin kurucusu ve ideologu olan Pal Teleki, 1941 yılında Macaristan başbakanı bile olmuş, sonraki yıllarda intihar etmişti...

Macar Turancılarına göre Turan ırkı dünyadaki en asil ırktı. Macar ırkını savunmak yetmezdi sadece, yüz yıllar boyu diğer halklardan karışan Macar vatandaşlarını da ırksal temizliğe tabi tutmak gerekirdi. Bu Turancılar 1938'de yayımlanan bir broşürlerinde şöyle sesleniyorlardı: "Macaristan Turan Federasyonu'na göre şu kriterleri taşıyan birey Macar olarak adlandırılabilir: 1) Irkı ve bilinci Macar olan herkes, 2) Irkı Macar olan herkes, 3) Irkı Yahudi olmayan, çok belirgin bir şekilde kuzey halklarının (arya) özelliklerini taşımayan, Akdeniz ırkından olmayan ama bilinç olarak kendini Macar kabul eden herkes." Bizdeki Türk

milliyetçi söylem gelmesin mi şimdi aklıma!

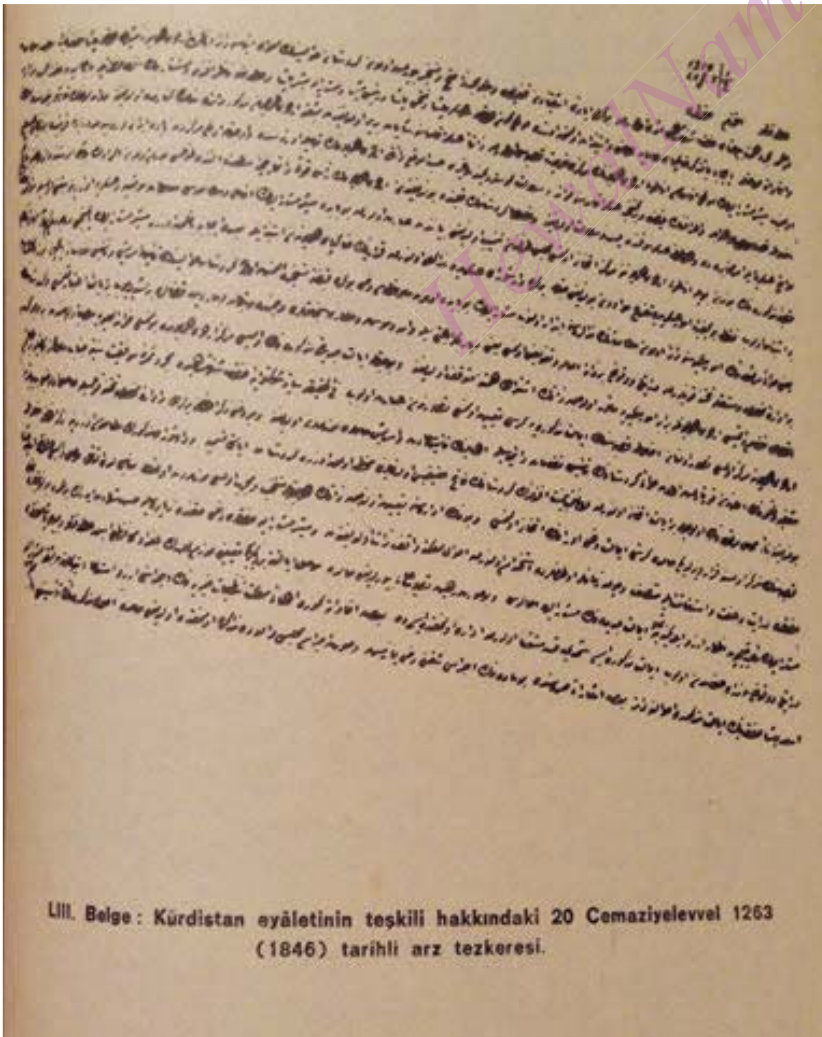
2015 yılında 'Bir Macar İcadı' başlıklı yazısında şöyle demiş Ayşe Hür: "1848'deki milliyetçi kalkışmaları Avusturyalılar tarafından bastırıldığından beri kendilerini 'Avrupa'da bir ada' metaforuyla tanımlayan ve sloganları 'yalnızız' olan Macarların, Pan Slavizm'e cevap olarak geliştirdikleri 'resmi milliyetçilik' türü idi Turancılık. (...) 1830'larda, Ural-Altay dilleri üzerine çalışmalar yapan Macar dilbilimciler tarafından literatüre kazandırılan 'Turan', Tatarların, Özbeklerin, Moğolların ve Türkistan halklarının ülkesi olarak tanımlanmıştı. (...) Şevket Süreyya Aydemir, 'Suyu Arayan Adam'da bu ideolojik

güdülemenin ne işe yaradığını çok açık anlatır: 'Biz gençler, şimdi de muallim mektebinin dersanelerinin duvarlarına asılı olan haritaların başına toplanıyorduk. Bu haritaların üstünde yeni Türk vatanının sınırlarını çizmeye çalışıyorduk. Osmanlı Afrikası, Yemenler, Hintler, Bosna-Hersekler artık gözümüze görünmüyordu. Bir elimizi Balkan geçitlerinin, Tuna-Meriç havzalarının üzerine koyardık, sonra diğer elimizi Kırım'ı, Kafkasya'yı, Başkırdis-tan'ı, Türkistan'ı sıralayarak Altaylara, Çin Türkistanı'na, Çangari'ye, Altın dağa uzatırdık, 'buraları hep bizim' derdik. Buraları hep biz kurtaracaktık. Rumeli'de sınırlarımız, gerçi bizim mektebin kapısından iki kilometre ileride, Edirne'nin şehir istasyonunda bitiyordu ama bu bizim gözümüze görünmüyordu. Bizim gözümüz dünyanın öbür ucunda, Kafkasya'larda, Türkistan'larda, Çin sınırlarındaydı..."

TKAE yayınları arasında çıkan 'Kürtlerin Türklüğü' adlı kitabında Prof. Dr. Fahrettin Kırzioğlu da aynı kafadaydı: "Kuzey-Türk dillerindeki 'kar' demek olan 'Kürt' sözü, kar üstünde yürünürken çıkan 'kurt, kürt' sesinden kalıntıdır." Lazlar ve Hemşinliler hakkında söylediği şeyleri 'Bir Avuç Hemşin' kitabımda eleştirdiğim bir bilgi çarpıtıcısıdır Kırzioğlu.

Emekli Albay Naşit Hakkı ise, yine bir TKAE yayını olan 'Der-sim Kitabı' adlı eserde şunu söylüyor: "Kürtler mi? Toprağa ot gibi bağlanana 'Kürt' derler. Kürt toprakla alınıp satılır, toprağa sahip olanın malıdır".

Emekli General Kenan Esengin'i de anmak gerek; 'Tarihte Türk Kavimleri' isimli eserinde

(TKAE yayını), Kürt dilinin aslında tarihte var olmuş herhangi bir ulusa ait olmadığını, esasında bir Kürt soyunun da olmadığını söylüyor. Ona göre "bu dil Türkçeden ve birçok ulusların dillerinden toplama, karışık, gramersiz birkaç kelimededen ibarettir."

Nazmi Sevgen'in kitabının sonuna eklenen listede, TKAE yayınları arasında çıkan çok sayıda kitap gözükmüyor. Bununca okumayı çok istediğim şunlar mesela: "Etrüskler Türk mü idi? (Adile Ayda, Ankara 1974)", "Anadolu'nun İlk Türk Sakinleri: Kürtler (Şükrü Kaya Seferoğlu, Ankara, 1982)", "101 Soruda Türklerin Kürt Boyu (Şükrü Kaya Seferoğlu-Halil Kemal Türközü, Ankara, 1982)".

'Kürt' kelimesi bile uydurmadır!

Bu kadar laf ettikten sonra Tahir Türkkan'a değinmesek eksik kalırdı. Türkkan, 'Doğu Anadolu'nun Türklüğü' kitabında birkaç sayfa Kürt dilinin gramer yapısı üzerine derin bilgiler verdikten sonra başka bir boyuta geçiyor. Çok büyük kaygıları var Türkkan'ın. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu Türkiye'den koparıp, ta Adana'ya kadar inen sinsi bir Ermenistan kurma planından bahsediyor üstat. Peki, bu plana alet edilen kimler olabilir, tabii ki Kürtler!

"Hemen belirtelim ki, 'Kürt' diye bilinen aşiretler vardır ama 'Kürt Milleti' diye bir millet yoktur, 'Kürt Dili' diye bir dil de yoktur... Aslında 'Kürt' kelimesi bile uydurmadır... dil olma şahsiyetine ulaşmamış, 'patois' seviyesindeki mahalle ağızlarını, Türk milletinin bölünmesine

yol açacak şekilde suni bir millet dili yapma çabalarına asla müsaade etmeyiz... Kürtler Turanî'dir ve bizdendir... Daima Antalya bölgesinde gözü olan İtalya, bazen Vatikan'ı ve Papa'yı kullanarak Kürtlere arka çıkmaktadır. Bu namussuz Batılıların hepsi Türk'e ve Müslüman'a düşmandır! Onları hizaya getirmeden terörün sona ermesi zordur. Güneydoğu 500 değil, Selçuklulardan beri 1000 yıldır, Sümerlerden beri 5000 yıldır bizimdir! Kimse eğitim düzeyi düşük %10'un, ülkede %50 söz sahibi olmasının kabullenileceğini bekleyemez!".

Ulan oğlum, benim ben... Kürt!

Aslında keyifli konulardır bunlar. Kürtler ve Kürtçe söz konusu olduğunda onları ya Arap, ya Yafetik (Gürcüce ile aynı kök), ya Türk, ya Ermeni, ya Fars, ya Elam, ya Sümer, ya Hitit, ya Guti, ya Mitanni, ya Hurri, ya Urartu veya Luvi kavimlerine bağlıyorlar ama bir tek Kürt'e bağlamıyorlar. Kürtler ise kenardan bağırıp duruyor: "Ulan oğlum, benim ben... Kürt, Kürt!"

Konuyu dağıttım mı? Bence dağıtmadım. Dağıldı sanılan yere, 'Kürt Türkleri' gibi bir şeyden bahsetse bile diğerlerinden daha "insaflı" kalan Nazmi Sevgen'e dönüyorum. Kürtlerin tarih sahnesinde kesin olarak Arapların 646 yılında başlayan İran ve Türkistan istilası sırasında göründüklerini (halifeler devri), ancak Selçuklu devrine kadar Kürdistan adlı bir bölgenin söz konusu olmadığını söylüyor. 1064 yılında Anadolu'ya gelen Sultan Alparslan, Hulvan sınırındaki yolları kesmek ve her

tarafa huzursuzluk yaratmakla meşgul Kürtleri tenkil ve tedip ederek geçmiş, 1071 Malazgirt zaferinden sonra ise Kürtlerle bir kez daha karşılaşmış (Kürtler ta o zamandan beri huzursuzluk yaratıyormuş demek; Alparslan gelmiş ve huzuru sağlamış!).

Yazar tarafından benimsetilmeye çalışılan 'Kürt Türkleri' kavramı, kendisinin de ayağına dolanıyor bence. Tercihinizi 'yurttaş' yerine 'soydaş'tan yana kullandığınızda, geri kalanı dolgu malzemesine indirgemiş olursunuz. O çıkmaza girmekle, hayatın devam eden kısmında arada bir açılma ihtimali olan 'Pandora'nın Kutusu' için malzeme biriktirmeye başlarsınız. O zaman, derin tarihsel-etnolojik bir faaliyet yürüterek keşfettiğiniz mite sarılacaksınız ve sarılmakta zorlananları zorlayacaksınız; "bak seni kendimden ayırmıyorum, sen de Turanî'sin" diyeceksiniz. Tarihsel gerçek türettiğiniz mite sığmıyorsa tarihe dönüp 'niye böyle geliştin' diye sitem mi edeceksiniz? Öyle oluyormuş: "Rumiye gölünden Fırat boylarına kadar uzayıp İran Azerbaycanı'nın bir kısmıyla Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını içine alan ve boydan boya Türklerle meskûn olan bölgeye 'Kürdistan' denilmesi fahiş bir hata teşkil etmektedir. Bu sahada dağılık olarak, mezhep itibarıyla Sunnî olan Kürt Türkleri de vardır. Maalesef Osmanlı Devleti arşivlerindeki belgelerde bu bölge 'Kürdistan' olarak adlandırılmış, 1258 (1842) tarihinden itibaren başlayan belgelerin kayıtları 'Mesâil-i Mühimme, Kürdistan' başlıklı bir defterde toplanmıştır. 1306 (1890) tarihine kadar gelen irade defterlerinde de maalesef aynı tabire rastlanmaktadır. Bu çok yanlış, itibarî

ve bölücü ismin kökleşmesi ve bunun sonuçlarının mes'uliyeti tamamiyle Osmanlı idaresine ait bulunmaktadır."

Osmanlı'nın Kürdistan adlandırması bir muhtariyet yapılanmasını değil, sadece Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyayı ifade etmek amacıyla kullanılmıştır ama olsun, yazara göre yeni türetilen kalıbı parçalamaktadır. Sevgen, 'Kürt Beylikleri' başlığıyla devam ettiği bölümde Cizre Beyliği, Bedirhanlılar, Hakkâri Beyliği, Baban Beyliği ve Mahmudiye Beyliği'ne değinmektedir. Tamamen Osmanlı belgele-

rine dayanan bu bölümlerde, Bedirhan Bey'den özellikle ve uzun uzun bahsediliyor. Bedirhan Bey'in izlediği ilgi çekici inişli çıkışlı ve tartışmalı seyir bir yana, Osmanlı belgelerinde geçen 'Kürdistan' isminin bu kitabın yazarına ne kadar çok dokunduğu satır aralarında görülüyor. 'Kürt Türkleri' adlandırmasını zayıflatıyor diye olabilir mi acaba!?

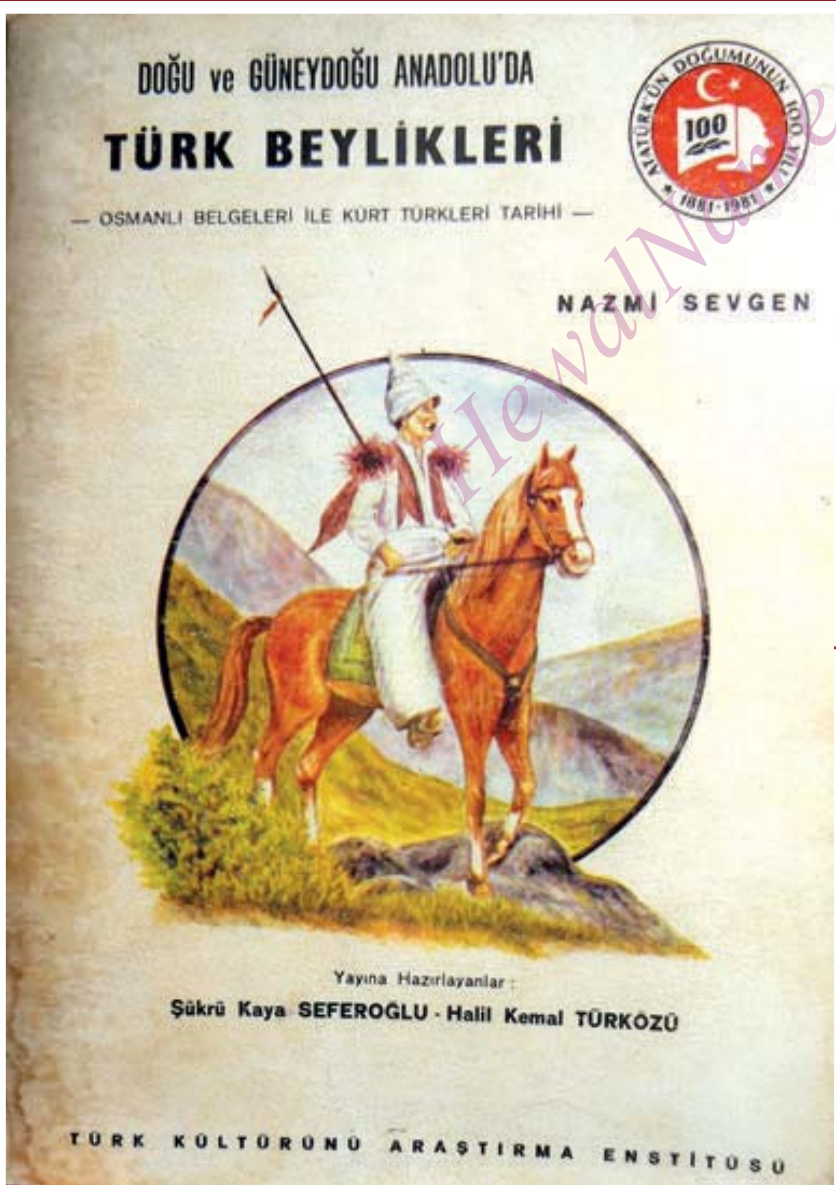
Kendinize iyi bakın

Etnolojik bilgi amacıyla yapılan kültürel çalışmalara 'millî hassasiyet' saikiyle tepki gös-

terenler, bu çalışmalarını yapanlara genellikle 'kimlik biçme' suçlamasını yöneltirler. Oysa kimlik biçme işlemi her zaman bir devlet faaliyeti olmuştur. Burada ilginç olan, bu suçlamayı yöneltenlerin kendilerine daha önce biçilen kimliğe sığınarak bunu yapmalarındır. Lafı uzattığımın farkındayım, hatırı kalmasın diye bir kaynağa daha değinip çekileyim.

'İki Türk Boyu, Zazalar ve Kurmanclar' adlı eserde şu görüşlere yer veriyor Hayri Başbuğ: "Ortadoğu'nun Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi memleketlerinde dağınık bir şekilde yaşayan, çoğunluğu göçebe ve aşiretlerden müteşekkil bulunan Kürttürkleri (bitişik ifade eser sahibinin tercihidir i.k.) üzerinde, kendilerine sözde 'bilim adamı' sıfatını yakıştıran ilim tahripkârlarının niçin bu kadar kafa yorup 'bilim'(!) yaptıkları, ayrı bir konudur. Bu 'bilim adamları'(!)nın; Rus, İngiliz, Ermeni, Fransız vb gibi milliyetlere mensup olmaları da dikkat çeken başka bir husustur. Bu siyasi amaçları güdenlerin dışında bazı sözde bilginler de, sosyal yapısına, folkloruna, konuştukları lehçeye, dini inançlarına vs gibi hususiyetlerine vakıf olmadıklarından, konuyu değerlendirmede hataya düşmüşler ve böylece meseleyi karmaşık bir hale sokmuşlardır".

Mektubuma son verirken selam eder büyüklerin ellerinden küçüklerin gözlerinden öperim. Aman ha, ne olursanız olun ama siz siz olun... Bu kızgın amcaların kızma özgürlükleri uçsuz bucaksızdır, kendinize dikkat edin... Corona çok fena zira! 🍷

Fotoğraf: Kemal Özer

‘Yaprak döker bir yanımız bir yanımız bahar bahçe’

VEDÊ GÛLBARÎNÊ

Fotoğraf, Dersim merkeze bağlı Çixek (Çiçekli) köyü, Qurnan (Subaşı) mezrasında, Nisan 2020’de çekilmiş. Yıkılmış, viran olmuş duvar kalıntıları içinde boy verip çiçeğe durmuş bir badem ağacı... Şairin “yaprak döker bir yanımız/ bir yanımız bahar bahçe” dediği o ‘beter çizgi’ objektife böyle yansımış.

Her fotoğraf gibi bunun da bir sözü vardır ve o söz kadrajda görünenden ibaret değildir. 25 yıl öncesinden bugüne uzanan bir gerçekliğin içinden kulaklarımızda çınlayan çığlıktır o söz, duyana, görene...

Yoksul ama onurlu hayatlara sitareydi bu duvarlar. 1995 yılında, yakınında meydana gelen bir çatışma sonrası, fatura burada yaşayanlara kesildi ve birkaç haneli mezra zorla boşaltıldı. Yaklaşık 7 yıl sonra, 2002’de köylüler evlerine geri döndüler. Yaklaşık bir yıl süren tehditler başladı sonra. Karar verilmişti; envayi teknikle donatılmış koca jandarma kalekolunun güvenliği ile bu üç

beş nüfusluk mezranın güvenliği birlikte mümkün olamayacaktı! Evlerini boşaltmamak için direnince köylüler, tesadüf bu ya köyün yakınlarına havan topları düşmeye başladı. Haftalarca süren bu durum üzerine jandarma karakoluna giderek şikâyetinde bulunan köylülere verilen yanıt açık ve netti: “En kısa sürede köyü boşaltacaksınız, yoksa evlerinizi hedef alacağımızı bilin!”

2003’te yeniden boşaltılan Qurnan’ın yıllar süren ıssız yalnızlığı içinde damlar çöktü, duvarlar yıkıldı, geriye böylesi virâneler kaldı.

Ama işte, yaşamak esastır insanın yeryüzündeki serüveni. Bütün kötülüklerin, yıkımların bağrında yeni bir hayat filizlenir. İnsanın gücünün yetmediği yerde doğa devreye girer, bereketli solğunu sunar hayat için. Velhasıl, harabenin ortasında filizlenip büyür bir badem ağacı. Tutunur toprağının derinliklerine ve insana reva görülen hoyratlığa, zulme yıllar yıllar sonra o güzelim çiçekleriyle yanıt verir sanki...

Fîlmeke bê senaryo û xelatgir:

DEMA HESPÊN SERXWEŞ

MIRADÊ MIRADAN

Lîstikvanên ku di film de dileyizin di rastiye de jî xelkê wê herêmê ne û em dikarin bibêjin ku "jiyana xwe dileyizin". Lewra mijara film her çiqas sêwirîn be jî rastiya rastîn jî di xwe de dihebîne.

Derhênerê kurd î gewre Behmen Qubadî (1969) di ciwaniya xwe de şahidî şerê Îran û Iraqê (1980 – 88) dibe û weke gelek kesan ew jî di vî şerî de xizmên xwe wenda dike. Lewma tundiya şer û merivên ku li sînoran dijîn ango "xwe li sînoran wer dikin" timûdaîm bo filmên wî jêneger in. Qubadî, piştî karê wênegiriyê berê xwe dide sînemayê û gelek kurtefilm û belgefilman digire. Dema Hespên Serxweş (2000), di warê sînemayê de yekem filmê Qubadî yê metraj-dirêj e. Qubadî bi vî filmê xwe, gavake derengmayî lê serkeftî bo sînemaya kurdî diavêje ber bi sînemaya cîhanê ve. Herwiha bi vî filmê xwe di mîhrîcana filman a Cannesê de xelata "Kameraya Zêrîn" hildigire.

Dema Hespên Serxweş, li gundekî Îranê yê di quntara çiyayan de asê ku nêzî sînorê Iraqê ye hatiye girtin. Çîroka çar zarokên neçar ku di şert û mercên zehmet de jiyana xwe didomînin vedibêje. Lîstikvanên ku di film de dileyizin di rastiye de jî xelkê wê herêmê ne û em dikarin bibêjin ku "jiyana xwe dileyizin". Lewra mijara film her çiqas sêwirîn be jî rastiya rastîn jî di xwe de dihebîne. Film, bi sînematografiya xwe ya nûwaze û kêmqisûr û bi liv û tevgera kamerayê ku piştgirîya çîrokê dike tahmeke nedîtî û nebînayî dide bîneran. Çi ku film xwedî balkêşiyê xwezayî ye; ev balkêşî vegotina dîtbarî ya film, herikbariya çîrokê û geşedanên dramatîk jî diparêze.

Di "Dema Hespên Serxweş" de kameraya Qubadî dide pey şopa malbateke jar û xizan. Eyûb, xortekî nûgihayî ye û serlehengê film e. Sê xwişkên wî û birayekî wî yê seqet ku ji hêla bedena xwe ve biçûk maye û nexweş e, heye. Rojîn, xwişka mezin e; teqrîben panzdeh salî ye. Navê xwişka din Amîne ye; di destpêka film de derheqê malbatê de agahiyên ewil em ji wê dibihîsin. Xwişka biçûk di film de zêde naxuye. Ev xwişk û bira tevî ku di rewşeke zahf xerab de ne jî bi dil û can bi hev ve girêdayî ne û hemû jî di ber birayê xwe yê nexweş "Madî" re ne. Jixwe ev *girêdan û xwedî derketin* nirxeke kurdan e ku Qubadî xwestiye derxê pêş. Madî, wek kesek û karekterek di film de xwedî cihekî girîng e. Ev karakter bi bêçaretî û kêmasiyên xwe - çî yên laşî, çî yên rûhî - bo dahatûyeke reşbîn timsaleke xurt e; lê karekterê -keçîka biçûk- Amîne, bi awirên xwe yên saf î bêguneh dibe timsala dahatûyeke xweş û xweşbîn. Karakterên film ku hewl didin xwe bi dara jiyane ve bigirin nola hespên serxweş di nav berfê de diçikin û ji sir û seqema jiyane rûyên wan diterike. Weku derhêner gotî: "hespên serxweş tînin bîra me."

Destpêka film

Eyûb û Amîne, piştî ku ji dibistanê derdikevin li sûka bajarokekî Iraqê dixebitin. Piyaleyên ku dê li ser piştê qantiran bi qeçaxî ji sînor bêne derbas kirin, ji bo ku neşikin li kaxiza dipêçin. Madî ji ber nexweşiya xwe tiştêk ji destê wî nayê lê Eyûb û Amîne ji ber ku li mal aciz nebe wî li gel xwe tînin. Xwediyên qantiran, ji bo ku qantir di şertên zor ê zivistanê de li ser piyan bimînin her tim vodka tevli ava wan dikin lê dema ku esker erîşî kerwan dikin ji ber ku qantirên wan serxweş dibin, nema dikarin ji nav berfê derên; jixwe film jî hinekî navê xwe ji vir digire feqet ên di film de ne hesp lê qantir in. Belkî ji ber ku navê film bêhtir helbestane be derhêner weha kiriye. Di vê hingê de em ji Amîne dibihîsin ku bavê wan jî "qaçaxiya sînor" dike û diya wan di welidîna xwişka wan î biçûk de miriye.

Dema ku vegera malê tê Eyûb, Amîne û Madî li gel gelek zarokên din, di qamyonekê de ber bi gundê xwe yê li sînorê Îranê ve diçin. Çawa digihijin gund, dibînin ku bavê wan di encama teqîna mayînekê de jiyana xwe ji dest daye. Piştî vê bûyerê dê Eyûb neçar bimîne ku dev ji dibistanê berde û bo debara malê bixebite. Li gel vê, nexweşiya Madî jî her ku diçe girantir dibe û di demeke kin de neyê derman kirin belkî jî bimire.

Rojîn dizewice, Eyûb dikeve pey kar

Eyûb piştî lêgerînên kar, li gel qaçaxçiyên ku firaxan ji sînor derbas dikin dest bi kar dike. Lê dike û nake pereyên ku bo dermankirina Madî hewce ne, nikare top bike. Çi ku ev kar gelekî zehmet e û heqdestê karkeran zû nayê dayîn. Eyûb, piştî ku çengê apê wî dişikê, qantirê apê xwe digire û tevli kerwanê qaçaxçiyên dibe. Dema ku ber bi sînor ve diçin, kerwan bi êrîşa eskeran ji hev belawela dibe û her kesek bi aliyekî ve diçe. Eyûb jî hewl dide ku qantirê xwe ji êrîşê rizgar bike. Lê gelo wê rizgar bibe?

Tevî hemû bertekên Eyûb, apê wan dixwaze Rojîn bide yekî ji Iraqê ku bi 'emr ji Rojîn mezintir e û xwedî kom û kuflet e; bi şertê ku birayê wê Madî jî li gel be, Rojîn qiyma xwe tîne ku bizewice. Piştî ku Rojîn kar dikin û dibin, zava çav li Madî dike û ji soza xwe vedigere; di şûnê de weke nextê, qantirekî dide Eyûb û apê wî.

Eyûb, Madî jî digire cem xwe û bêyî destûra apê xwe qantir ji mal direvîne; tevli kerwana qaçaxiyên dibe. Armanca Eyûb ew e ku qantir bifiroşe û bo dermankirina Madî pereyan peyda bike lê dîsa dema kerwan di sînor re derbas dibe rastî êrîşê tê û kerwan di nav mij û moranê de ji hev belawela dibe. Lê vê carê

Eyûb qantirê xwe rizgar dike û direve. Di sehneya dawî de em Eyûb û Madî jî li ser piştta wî, dema ku sînora derbas dikin, dibînin. Eyûb bi vê kirina xwe, him rolên ku lê hatine barkirin red dike û him jî sînorên xakeke ku bûye du felq bin pê dike. Ev sehneya dawî ya film, di cenabê Eyûb û maltaba wî de dibe nîşaneyê berxwedana jiyane ya xelkê Kurd ku dê her berdewan be.

Taybetmendiyên vî filmî

Dema Hespên Serxweş, di zivistanê xedar de bi girtinên kamerayê yê zor î zehmet balê dikişîne ser xwe. Nemaze bi girtina dîmênên fotografîk ên derdor û xwezayê atmosfera film bi awayekî ciyawaz, bi me dide şîrove kirin. Qubadî di warê nîgarkirina rastiye de vegotîneke niv rastî - niv xeyalî tercîh dike ango di sînorên "rastîn - sêwirînê" de diçe û tê. Lewra heta ji destê wî tê mekanê filmên xwe naguherîne

û listikvanan be yî ku kirasîne din li wan bifesilîne, di gel hemî rastiyan wan, filme xwe digire. Jixwe ji ber ku Qubadî ev film bê senaryo, di çarçoveya "şahidiya kamerayê" de û bi listikvanên amator î ji nava jiyane girtiye jî, vê yekê diselimîne.

"Di destpêkê de nebûna senaryoyekê bo derhêner di dema honakê de meydana fireh dihêle. Her wiha ev terciha derhêner pê re pê re girtina belgefilmekî tîne bîra bineran.

Jixwe film di çavpêketina ewilî de, bi girtina planên dûr î dirêj vê piştrast dike. Dema Hespên Serxweş, filmekî sêwirîner e ku ji listikvaniyê jixweber teşeya xwe digire. Ji deqeyên ewil ve bineran ber bi xeta "sînema - rastiye" ve dibe ku veqetîneke wê ya essehîn qet nîne."¹ Mercên xedar ê avhewayê, tenêtî, bêkesî û mijekê xembar î ku daymeqet hicûmî nava film

1 Nihat Nuyan (2015), Göçebe İmajlar: Bahman Ghobadî ve Sineması, Avesta Yayınları

dike barê li ser milê derhêner û pê re dêrûniya me, hê jî giran dike. Di van şertan de kamera jî xeynî ku bibe "Şahid" dê tiştêk nemîne ku bike. Di vê çarçove de derhêner jî ji xeynî ku kameraya xwe biliv û tevger bike dê tiştêkî neke ango nola me bîner û temaşevan be.

Qubadî, bi yekem filmê xwe yê metrajdirêj "Dema Hespên Serxweş (2000)" destpêkir û ta roja îro nola gelek derhênerên mînimalist di filmên xwe de rê dide gelek hemanên mînimalist û ev wek rê û rêgez jî xwe re neqandîye. Di navbera sînemaya mînimalist û sînemaya/rastiya helbestane de cihê xwe girtiye. Çi ku ew jî nola gelek derhênerên mînimalist qedr dide dîtbarî, sadebûn, jixweberî, hîs û hestan. Bêhtir listikvanên amator tercîh dike û di listikvanan de jidilbûyîne/xwebûyîne, di çîrokê de jî li "janeke saf" digere ango yekcar dide pey şopa heqîqetê. ♪

CUMHURİYETİN KURULUŞ STRATEJİSİ VE 99. YILINDA KOÇGİRİ KIRIMI

GÜLTEKİN UÇAR (Koçgiri Kültür Derneği-Kurucu YK Üyesi)

Genelkurmay, resmî devlet raporları ve siyasi literatüre 'Koçgiri İsyanı' olarak geçen siyasal-toplumsal hareketlenmenin üzerinden 99 yıl geçti. Bu hareketin "isyan" mı, katliam mı olduğu konuşuldu belki ama Cumhuriyet'in kuruluş stratejisi içindeki yeri yeterince tartışılmadı.

Oysa 'Koçgiri'yi siyasal-tarihsel bağlamına oturtabilmek; kurucu kadroların ideolojik-politik kabulleri ile Cumhuriyet'in ilk çeyreğindeki politikalarını birlikte değerlendirmeyi gerektiriyor.

Koçgiri hareketi, ülkenin yeniden kurulduğu dönemde ulusal bilinç de edinmiş Koçgirililerin kendi kimlik ve inançlarıyla siyasal bir statü elde etmek iradesi üzerinde şekillenmişti. Verilen yanıt ise, '*Anadolu'nun etnik ve dinsel bakımdan temizlenmesi*' stratejisinin devamı biçimindedir.

Koçgiri'nin üzerinden 99 yıl geçti. Hareketin içerdiği Kürtlerin ve Alevilerin talepleri üzerinden şekillenen 'sorun' hâlâ ortada. '*Etnik ve dinsel temizlik*' stratejisi çözümsüzlük dışında bir sonuca ulaşamamıştır. Çözüm ise belli aslında; Koçgirililer 99 yıl önce işaret etmişlerdi.

Sıahlı bir grup Koçgiri.

TBMM tutanaklarına "Koçgiri Hadisesi", Genelkurmay, resmî devlet raporları ve siyasi literatüre "Koçgiri İsyanı" olarak geçen siyasal-toplumsal hareketlenmenin üzerinden 99 yıl geçti.¹ 1920 Haziran-1921 Aralık arasında Sivas'ın İmranlı, Zara, Hafik, Divriği, Kangal, Refahiye ve Kuruçay kazalarını kapsayan bu hareketin "İsyan" mı, katliam mı olduğu üzerine çok tartışılmasına rağmen, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının etno-dinsel tercihleri ve kuruluş stratejisi içindeki yeri üzerinde ise yeterince durulmadı.

Oysa Koçgiri hareketini siyasal-tarihsel bağlamına oturtabilmek; İttihat Terakki ve onun içinde şekillenmiş Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, Sakallı Nurettin gibi kurucu kadroların ideolojik-politik kabulleri ile Cumhuriyet'in ilk çeyreğindeki politikalarını birlikte değerlendirmeyi gerektirir. 1915'teki Ermeni soykırımıyla başlayan bu sürecin; Koçgiri harekâtı, aynı zaman dilimindeki Pontus kıırımı, Çerkez Ethem'in

tasfiyesi, TKP kurucuları Mustafa Suphi ve yoldaşlarının katledilmesi, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın kapatılmasıyla birlikte düşünülmesi, hem kurucu kadronun ana stratejisi hem de kurulacak olan rejimin nitelikleri bakımından önemli ipuçlarını görünür kılacaktır.

İmparatorluğun kurtarılması ve 'Anadolu kalesi' stratejisi²

Bilindiği gibi, Osmanlı'nın çözülme-dağılma süreci ve bunu engelleyecek çözüm yolları 20. yüzyılın başından beri aydınlar, siyasi fırkalar ve askerler içinde tartışılmaktadır. Bu tartışma ve arayışın ana hatları Yusuf Akçura'nın "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesinde yer alır.³ İmpa-

1 Halk arasında ve siyasi yazında, Koçgiri hareketinin başlangıç tarihi olarak aşiret güçlerinin Ümraniye (İmranlı) nahiye merkezini ele geçirdikleri 6 Mart 1921 kabul edilir. '99. yıldönümü' ifadesi bu kabulden dolayı kullanılmıştır.

2 Ayrıntılar için bkz. Gültekin Uçar, *Koçgiri, Aşiret Kimlik Siyaset*, 2019 Ayrıntı Yayınları, s. 95.

3 Yusuf Akçura, "Üç Tarz-ı Siyaset", Türk Tarih Kurumu, 2014, Ankara. "Üç Tarz-ı Siyaset Mısır'da Abdülhamit istibdadına karşı savaşılan *Türk Gazetesi*'nin 23-24'üncü sayılarında yayımlanmıştır. (...)Makalede üzerinde durulan konular şöyledir: 1. Bir Osmanlı ulusu meydana getirmek, 2. İslamcılığa dayanan bir devlet yapısı kurmak, 3. Irka dayalı bir Türk siyasal ulusçuluğu meydana getirmek (agm. Enver Ziya Karal'ın Ön Söz'ünden).

▲ Koçgiriye özgü bir mezar; mezar taşının üzerinde Koçgirili Mustafa Paşa'nın Osmanlı tuğrası.

ratorluğu yıkılmaktan kurtaracak politik hattın Osmanlıcılık mı, İslamcılık mı, Türkçülük mü olacağına dair tartışmalar sonucu Türkçülük öne çıkarken, İslamcılık da Türk olmayan unsurları Türk merkez etrafında tutacak harç olarak değerlendirilmektedir.

Bu tartışmalar yürütülürken II. Meşrutiyet ilan edilmiş, Balkanlar kaybedilmiş, Bulgaristan ve Makedonya bağımsızlıklarına kavuşmuştur. I. Dünya Savaşı'yla emperyalistler arası güç dağılımı değişmiş, 1917 Bolşevik Ekim Devrimi gerçekleşmiş, imparatorluk halkları için fırsatlar sunacağı varsayılan ABD Başkanı Wilson Prensipleri açıklanmış, Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması kabul edilmiş, etkili merkezi bir yönetimden yoksun olan Osmanlı dağılma sürecine girmiştir.

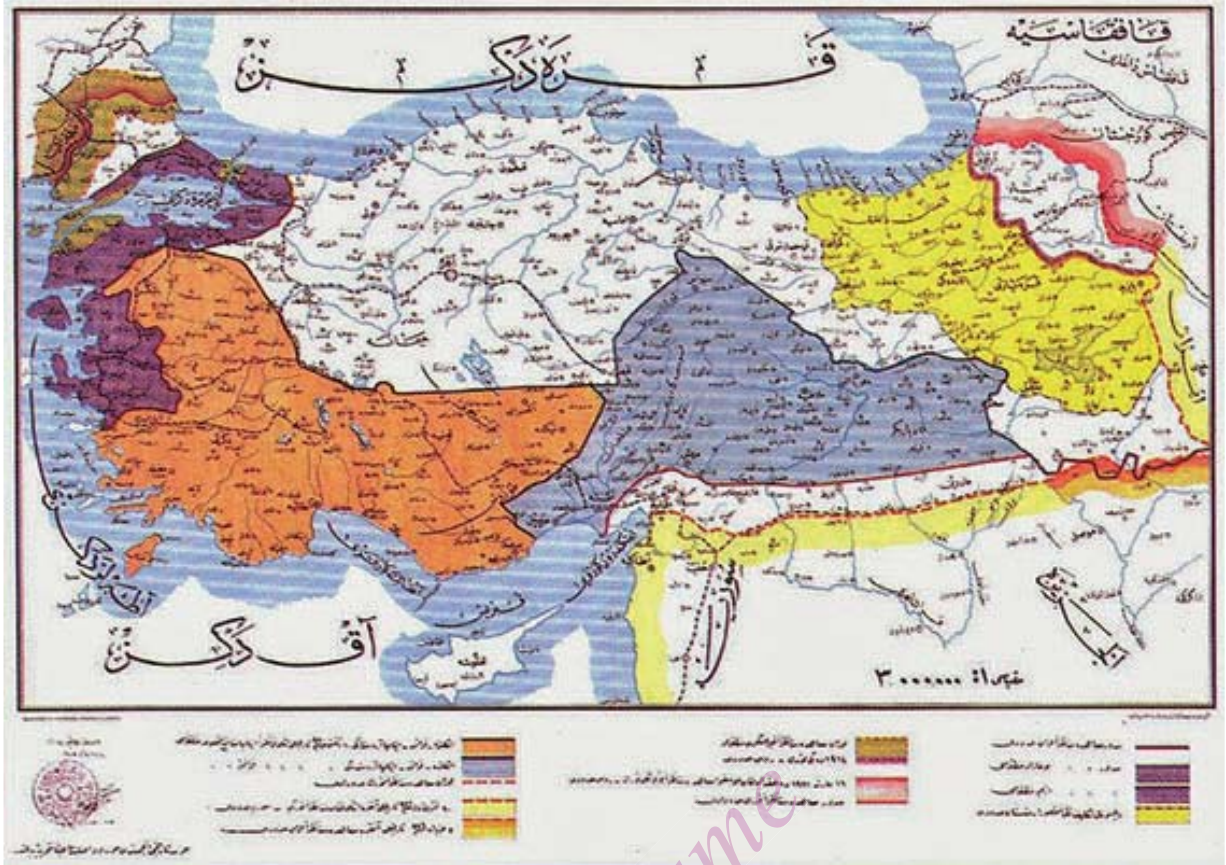
Talat, Enver ve Cemal Paşa yönetimindeki İttihat Terakki hükümetinin çözülme süreciyle bağlı olarak geliştirdiği strateji de "Anadolu coğrafyasını tarihî düşmanlara karşı sığınılacak bir kale olarak görme, temizleme ve Türkleş-

tirme stratejisidir."¹ Bu stratejinin birinci adımı 1915 Ermeni soykırımı ile gerçekleştirilmiş, ancak I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi ve İttihat Terakki hükümetinin sona ermesiyle kesintiye uğramıştır. "Anadolu coğrafyasının temizlenmesi ve tarihi düşmanlara karşı bir kale haline getirilebilmesi" ancak Mustafa Kemal ve Büyük Millet Meclisi (BMM) yönetimi döneminde mümkün olabilmıştır. Bu nedenle "Koçgiri hadisesi"nin tarihsel ve siyasi bakımdan yerine oturtulabilmesi, 1915'te gerçekleştirilen Ermeni Soykırımı, Pontus katliamı, 1937-38 Dersim katliamında yaşananların birlikte değerlendirilmesi mümkündür.

1921 Koçgiri öncesi iç ve dış koşullar

Koçgiri ve Pontus katliamlarının gerçekleştirildiği 1920-22 yıllarındaki kaotik sürecin anlaşılması, M. Kemal, BMM ve Koçgiri hareketini

1 Fuat Dündar, İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 36-38.

▲ Sevr Antlaşması'na göre Osmanlı.

yönetenlerin tutum ve eylemlerini anlayabilmek bakımından da önemlidir. Bu zaman aralığında bir yandan Mondros, Sevr antlaşmaları yapılmış ve Yunan işgali başlamıştır. Diğer yandan Kürtler de dahil olmak üzere tüm siyasal aktörlerin İngilizlerle ve Fransızlarla yürüttükleri ilişkiler söz konusudur. Sovyetlerle yürütülen ilişkiler hem İttihatçı kadrolar ve halk kitlelerini hem de uluslararası güçler dengesini etkilemektedir. M. Kemal'in Saltanat ve Meclis-i Mebusan'la kaygan zeminde yürüttüğü ilişkiler, Erzurum-Sivas Kongreleri ve bu süreci örgütleyen İttihatçı kadroların iç çelişkilerinin her biri kendi başına sürecin yönünü değiştirebilecek etmenlerdir.

Bu dönemde Anadolu'da yaşayan halkların kaderini belirleyen iki antlaşma vardı: Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ve Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920). Siyasi bakımdan Anadolu'yu etkileyen diğer gelişmeler ise 1917 Ekim Devrimi ve 8 Ocak 1918 tarihinde açıklanmış Wilson Prensipleri'ydi...

Mondros Mütarekesi, Osmanlı ordularının dağıtılmasına, sadece iç güvenliği sağlayacak bir güç

birakılmasına karar vermiş; Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Sivas illerinde (Vilayat-ı Sitte) düzenleme yapma hakkını İtilaf Devletleri'ne tanımıştır. Sevr Antlaşması'nın 62., 63., ve 64.¹ maddeleri de yaşadıkları bölgelerde halk oylamasında çoğunluğu sağlayan milletlerin özerklik, hatta bağımsızlık hakkını açıkça tanımakta ve güvenceye almaktadır. Wilson Prensipleri ise bölgelerinde çoğunluk olan, kendi kendini yönetmek, hatta bağımsız devlet kurmak isteyen halklar için bir olanak olarak değerlendirilirken, Sovyet lideri Lenin de baştan beri ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını savunmaktadır. Mondros'la Osmanlı ordusunun dağıtılacak olması, yerel halklarda kendilerini Osmanlı'dan koruyabilecekleri ve gelecekleri konusunda karar verebilecekleri duygusunu yaratmıştır.

Mustafa Kemal-Alişan Bey görüşmesi

1 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt1. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953 Ankara, Felat Özsoy, Tahsin Eriş, *1925 Kürt İsyanı*, Peri Yayınları İstanbul, 2007, s. 42.

M. Kemal ekibi, siyasi inisiyatiflerini güçlendirmek için Halife, Meclis-i Mebusan, Kürtler, Çerkez Ethem, Halk İştirakiyun Fırkası, İngilizler, Fransızlar ve Sovyetlerle çok yönlü ilişkiler geliştirmekte ve bu ilişkilere uygun pragmatik politikalarla süreci kontrolüne almaya çalışmaktadır. M. Kemal bir yandan Meclis-i Mebusan'a Erzurum mebusu olarak seçilip orada kurduğu Felah-ı Vatan grubuyla meclis başkanlığına oynarken¹, diğer yandan Amasya protokolleriyle İstanbul Hükümeti'ne el uzatmakta ve Kürtleri elde tutmaya çalışmakta; Moskova'ya ve Azerbaycan'a gönderilen İttihatçılar ise "Komünist" fırkalar kurarak² Bolşeviklerin gözüne girmeye çalışmakta ve anlaşmalar imzalayabilmektedir...

Siyasal belirsizlik koşulları Kürt hareketinin farklı grupları gibi Koçgiri'de siyasi inisiyatifi elinde bulunduran lider kadro tarafından da değerlendirilmiştir. Paris Konferansı³, Mondros ve Sevr antlaşmalarının gündemindeki Büyük Ermenistan kurulması fikri, Kürtler ve Ermeniler arasındaki anlaşmazlıklar Kürtlerin tutumunu etkilemiş, Koçgirilileri de topraklarına sahip çıkmaya yönlendirmişti. Uygulanması tartışılan Sevr Antlaşması'yla, Koçgiri bölgesi, kurulacak olan Ermenistan sınırları içinde kalacaktı. Bu nedenle imparatorluk içindeki tüm halk ve inançlar gibi Koçgirili Alevi Kürtler de geleceklerini güvence almaya, ulusal ve inanç kimlikleriyle siyasi bir statü elde etmeye çalışacaktır. Dönemin siyasi güçleriyle bir dizi görüşmeler yaparak ittifaklar kurmaya, bölgeyi kontrol edebildiklerini gösterecek eylemlerle bu görüşmelerden sonuç elde etmeye çaba harcanacaktır.

1 Mustafa Kemal Aralık 1919'da yapılan Meclis-i Mebusan seçimlerinde Erzurum mebusu seçilmiş ancak güvenli olmadığı ve siyasi inisiyatifin İstanbul'a (Meclis-i Mebusan'a) geçeceğini düşündüğü için İstanbul'a giderek çalışmalara katılmamıştır. Ancak Sivas Kongresi'ni birlikte örgütlediği İttihat Terakki'nin Talat Paşa kanadından Kara Vasıf ve Rauf Bey'i çalışmalara katılmaları için göndererek Meclis-i Mebusan'da Salah-ı Vatan grubunu kurduğunu Talat Paşa'ya gönderdiği 29.2.1920 tarihli mektubunda yazmaktadır. Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, Cilt 6, Kaynak Yayınları, 2001, İstanbul, s. 407-412.

2 Emel Akal, *Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*, TÜSTAV Yay., Araştırma Dizisi 1, İstanbul, 2002, s. 282-291.

3 Paris Konferansı: 18 Ocak 1919'da toplanan, I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmaların hazırlandığı, konferansa katılan Ermeni temsilcilerinin Doğu Anadolu'da bağımsız Ermenistan kurulması önerisini dile getirdikleri, Kürtler adına Şerif Paşa'nın katıldığı konferanstır.

Bu arada görüşülen M. Kemal de bu talepleri "makul, tartışılabilir, ancak bağımsızlık sonrasında gerçekleştirilebilir" olarak görmekte, Koçgirililere işbirliği teklif etmektedir. Koçgirili liderlerin tutumlarını Sivas Kongresi öncesinde gerçekleşen Alişan Bey-Mustafa Kemal görüşmesinden anlamak mümkündür. M. Kemal, Alişan Bey'e kendisini desteklemeleri karşılığında mebusluk önerirken, Alişan Bey ise Mustafa Kemal'e: "Wilson Prensipleri çerçevesinde Kürdistan'ın büyük bir kısmını içine alan bir Ermenistan kurulması tasarlandığını, bu nedenle Kürdistan'ı savunacaklarını, bu savunmanın gereği birtakım ihzari (hazırlayıcı) çalışmalar yaptıklarını söyler."⁴

Alişan Bey'in konuşması, uluslararası görüşme ve antlaşmalardan haberdar olduğunu, Sevr Antlaşması'na karşı eleştirel bir tutum takındığını göstermektedir. Bu tutum, Erzincan'daki Rus işgali sırasında Ermeni güçleriyle ilişkileri sürdüren ve sonra ilişkileri sonlandıran Koçgirili lider Alişer'in tutumuyla paraleldir.⁵ Ayrıca, 1918'de Ermenilerin Paris Barış Konferansı'na sundukları rapor ve talepleri eleştiren Kürt Teali Cemiyeti lideri Seyit Abdülkadir'in yaklaşımı da bu doğrultudadır.⁶

Bu süreçte Koçgirilileri etkileyen gelişmeler

Kürtlerin bağımsızlık ve özerklik talepleri, Erzurum Kongresi'nde (23 Temmuz-7 Ağustos 1919) imparatorluğun dağılması durumunda Kürt topraklarının İngiliz destekli bir Ermenistan'a verileceği propagandasıyla bertaraf edildi. Kürtlerle Türklerin "saltanatın korunması ve İslam birliği" temelinde birlikte davranmaları kararlaştırıldı ve Kürtler de İngilizlere karşı sert tutum almaya başladı.⁷

Sivas Kongresi'nde ise (4-11 Eylül 1919) Misak-ı Milli sınırları Musul'u da içerecek biçimde belirlenmiş, kongrenin bitiminde padişaha

4 Selahattin Ali Arik, *Yakındoğu'da Koçgiri ve Dersim Kızıldaş Kürt Soykırımı*, Peri Yayınları, İstanbul 2012, s. 287.

5 Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Dam Yayınları, İstanbul, 2014, s. 99-101.

6 Evin Çiçek, *Kemalizm ve Kürd Ulusal Sorunu 1*, Sitav Yayınları, Ankara, 2020, s. 53.

7 Sinan Hakan, *Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 128, 232, 312.

▲ Erzurum Kongresi.

telgraf çekilerek "Hilafete bağlılık" bildirilmiş, Damat Ferit hükümetinin de istifası istenmişti.¹ 2 Ekim 1919'da Damat Ferit istifa etti, Ali Rıza Paşa hükümeti kuruldu. Anlaşma zemini arayan M. Kemal başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye, 20-22 Ekim 1919'da Amasya'da İstanbul hükümeti heyetiyle bir araya geldi. Böylece saltanatla ilişkiler dengelenirken, Kürtleri elde tutmak için de bir protokol imzalandı. Kürtlere "ırkî, hukukî, toplumsal gelişmelerini sağlayabilecekleri" hakların vaat edildiği madde Amasya protokollerinde aşağıdaki gibi yer aldı:

*"Ma'a-haza Kürdlerin serbesti-i inkişaflarını te'min edecek vech ve suretde hukuk-ı irkiye ve ictimaiyece mazhar-ı müsa'adat olmaları dahi terviç ve ecanib tarafından Kürtlerin istiklali maksad-ı zahirisi altında yapılmakta olan tevziratin önüne geçmek için de bu hususun şimdiden Kürdlerce malum olması hususu tensib edildi."*²

Bu gelişmeler sonrası, Koçgirililer ve Seyit Rıza'nın etkilediği bazı Dersim aşiretleri dışında kalan Kürtler, özerklik ve siyasal statü konusundaki taleplerini sürdürmez oldular. Seyit

Abdülkadir liderliğindeki Kürt Teali Cemiyeti ve İttihat Terakki kontrolündeki aşiret liderleri Ermeni mal ve topraklarının kendilerinde kalması, özerklik taleplerinin kurtuluş sonrasına bırakılması şartıyla, İslam birliği temelinde M. Kemal'le anlaştılar³. Aynı dönemde Musul ve Kerkük'ü de alan İngilizlerin kuzeydeki Bolşevizm tehlikesine karşı Ermeni, Yunan ve Rum tezlerine mesafeli yaklaşmaya, M. Kemal'le uzlaşma aramaya başlaması, bağımsızlık yanlısı Kürtlerin de etkisizleşmesini sağlayan bir diğer faktör oldu.

Koçgirililere gelince...

Mustafa Balcıoğlu'na göre: "Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da başlattığı hareketi düşmanın elinde tutsak halifenin kurtarılması ve 'anasır-ı İslamiye'nin ortak mücadelesi biçiminde formüleştirmiştir. Mücadele her ne kadar milli planda cereyan edecekse de çelişkinin ağır basan yönü Mustafa Kemal Paşa tarafından Hristiyan-Müslüman çatışması şeklinde başarılı biçimde takdim edilmiştir ve bu durum Koçgiri

1 <http://www.sivas.gov.tr/kurumlar/sivas.gov.tr/%-C4%B0limiz%20Bilgiler/4%20Eyl%C3%BCI%20Sivas%20Kongresi/Belgeler.pdf>.

2 Mehmet Kılıç, *Amasya Tamimi ve Protokolü*, Okan Ün. 2009, İstanbul, s. 109-110.

3 Erzurum Kongresi'ne aşiretler adına katılan delegelelerin gerçek anlamda bir Kürt temsiliyeti sağlamadığı ve esas olarak İttihat Terakki'nin organize ettiği elemanlara dayandığı hakkındaki görüşler için bkz. Emel Akal, *Mustafa Kemal İttihat Terakki ve Bolşevizm*, TÜSTAV Yay., Araştırma Dizisi 1, İstanbul, 2002, s. 238-246.

ve Dersim dışındaki Doğu halkı arasında büyük ölçüde kabul görmüştür."¹

Balcioğlu'nun, M. Kemal'in stratejik dehasının yansımaları diye tanımladığı "Hristiyan-Müslüman çatışması ve halifenin kurtarılması formülü", inançları nedeniyle Koçgiri hareketini yöneten lider kadro tarafından pek itibar görmedi. El koydukları ve de kaybedecekleri Ermeni malları da yoktu zaten. Üstelik yakın geçmişteki Ermeni soykırımını bilmekte, boyun eğmediklerinde ve taleplerinde ısrarlı olduklarında Ermenilere benzetileceklerine dair tehditlerle karşı karşıyadırlar.² KTC (Kürt Teali Cemiyeti) ile ilişkiler sürecinde edindikleri ulusal bilinçleri, Dersim'le tarihsel-inançsal ilişkileri ve taleplerini kabul ettirebileceklerine dair öz güvenleri, M. Kemal'e mesafeli duruşlarının temelini oluşturmaktadır. Bu nedenlerle Koçgirililer, "Kongre" (BMM) ve M. Kemal'le ilişkilerini somut kazanımlarla bağlamaya, kimlik ve inançlarını kabul ettirebilecekleri siyasal bir statü elde etmeye çalıştılar.

Ancak M. Kemal ve çevresi de Sovyetlerle ilişkilerini netleştirmiş, Gümrü Antlaşması'nı imzalamış, İngilizlerle gayriresmî görüşmelere başlamıştı. Bu arada düzenli orduya geçilmiş, Yunan saldırıları durdurulmuş, Çerkez Ethem tasfiye edilerek siyasi rakip olmaktan çıkarılmış, Kürtlerin büyük bölümü de İslam birliği zemininde ortak davranmaya ikna edilmişti.

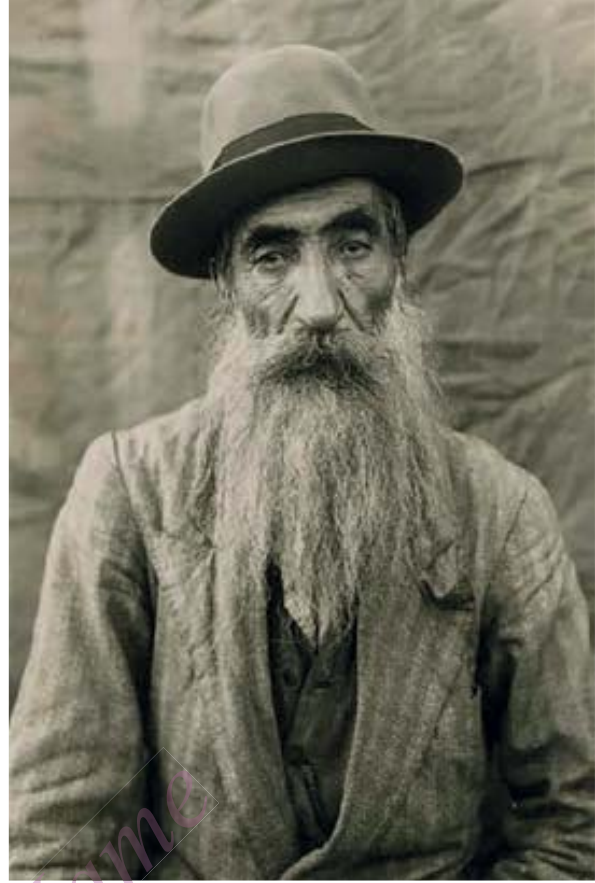
Koçgiri'nin seçeneği ve M. Kemal'in taktiği

Anlaşılabileceği gibi Koçgiri liderlerinin fazla bir seçeneği de yoktu. Tarihin yeniden yazıldığı bu dönemde ya kişisel konumlarını koruyarak işbirliğine girecek ve mebus olmayı kabul edecekler ya güçlü olanlara boyun eğip seyirci kalacaklar ya da riskli olanı tercih edip, halkları için siyasal inisiyatif alıp harekete geçecek, siyasal statü talebini kabul ettirmeye çalışacaklardı. Koçgirili liderler, bu riskli seçeneği tercih ettiler.

Ankara Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na,

1 M. Balcioğlu, *Bir Paşa İki İsyan, Koçgiri Pontus*, Babil Yay., Ankara 2003, s. 299.

2 Dilek Kızıldağ Soileau, *Koçgiri İsyanı Sosyo-Tarihsel Bir Analiz*, İletişim Yay., İstanbul, 2017, s. 191-192, 198, 222; Mahmut Akyürekli, *Koçgiri Kırımı*, Tarih Kulübü Yay., İstanbul, 2016, s. 91.

▲ Seyid Rıza.

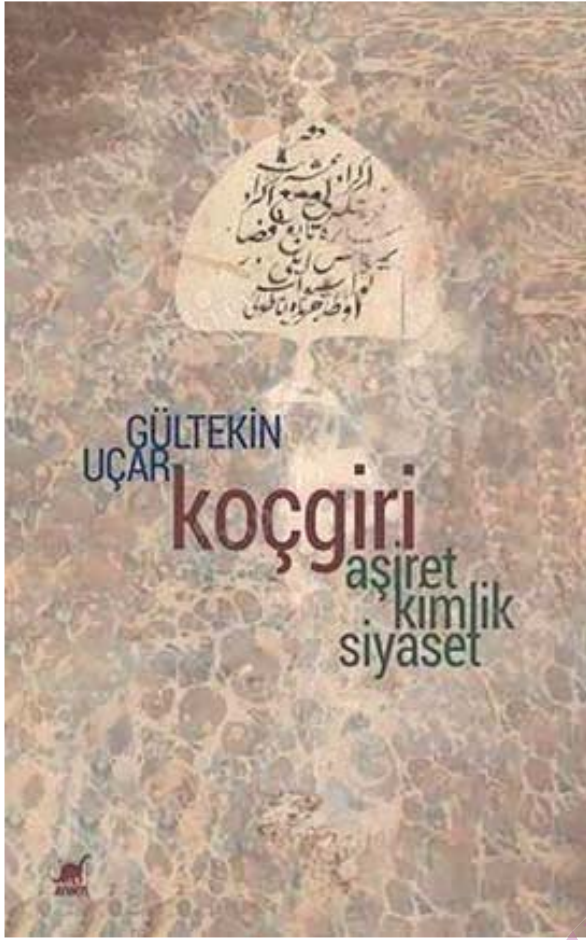
Zara hariç olmak üzere önemli çoğunluğu Kürtlerle yerleşik olan Koçgiri kazasıyla Divriği, Refahiye, Kuruçay, ve Kemah kazalarının seçkin bir vilayet halinde şekillendirilmesinin oluşturulmasıyla yerli Kürtlerden bir valinin tayinini, adliye memurlarının ve mülkiyenin yine vazifeleri başında bulunmasını dileriz.

11 Mart 1921

Koçgiri Aşireti Reisi Muhammed ve Taki, Dersim Aşiretleri Reislerinden: Mustafa, Seyithan, Muhammed, Munzur, Alişir³

Siyasal statü ve muhtar il taleplerinin BMM'ne iletildiği 11 Mart 1921'de bunların karşılanması için şartlar uygundu aslında. Çünkü 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle Meclis-i Mebusan kapatılmış, İstanbul siyasi bir seçenek olmaktan çıkarılmış, işgale karşı direnenler Ankara'ya yönelmiş ve siyasal inisiyatif tamamen Mustafa Kemal'e geçmişti. Bu arada yeni anayasa da hazırlanmış ve Şubat 1921'de kabul edilmişti. Bu anayasanın 11. maddesinden 22. maddesi-

3 Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Dam Yay., İstanbul 2014, s. 120.

ne kadar¹, iç işlerinde bağımsız, eğitim, sağlık, güvenlik gibi hizmetleri yürüten manevi şahsiyete haiz nahiyeye ve muhtar il tanımlamalarıyla, Amasya protokollerindeki Kürt hak ve taleplerini karşılayabilecek maddeler de kabul edilmişti. Bu nedenlerle Koçgirililerin dilekçelerinde yer alan taleplerin karşılanması da mümkündü.

Ancak aktardığımız gibi, Amasya protokolleri ve 1921 Anayasası'na yansıyan Kürt haklarının ifade edilmek zorunda olduğu güçler dengesi artık değişmişti. M. Kemal'in Havza'da Topal Osman'la görüştüğü günden beri ezilmesini arzuladığı Rum ve Ermeni örgütlenmeleri ve Kürtler konusundaki esnek ifadeleri, gizli ortağı olan İttihatçıların lideri Talat Paşa tarafından da hoş karşılanmamakta ve eleştirilmekteydi. Mustafa Kemal ise Talat Paşa'ya yazdığı 29.02.1920 tarihli mektubunda onun endişelerini giderecek şu cevabı vermektedir:

"Ben, harekât safhasını ikiye ayırıyorum. Birincisi, barışa kadar takip olunacak hareket tarzı:

İkincisi, barıştan sonra tavır ve hareket. Bunlar birbirinden farklı olmak lazım gelir. Çünkü bugün yalnız dâhili düşmanlarımıza karşı değil, onlarla beraber doğrudan doğruya İtilaf devletlerine, bilhassa İngilizlere karşı vaziyet ve tedbir almak mecburiyetindeyiz.

*Hâlbuki bağımsızlığımız saklı kalmak şartıyla bir barış imzalandıktan sonra, yalnız dâhili hasımlarımızla karşı karşıya bulunacağız ki, bugünkü genel ve yaygın kuvvet ve nüfuzumuzu iyi muhafaza ettiğimiz takdirde, bu zavallılara layık oldukları muameleyi tatbikte hiçbir müşkülât tasavvur etmiyorum."*²

Talat Paşa'ya yazılan bu mektupta ifade edildiği gibi dâhili düşmanlara hak ettikleri muamelelerin uygulanması, "merkez"i temizlenmesi ve Türkleştirilmesi için uygun şartlar oluşmaya başlamıştır. Bu nedenle, karşılayacak maddeler anayasada olmasına rağmen Koçgirililerin talepleri kabul görmedi ve Pontuslu Rumlarla birlikte onların da temizlenmesine karar verildi. Artık "Merkezin temizlenmesi"³ stratejisinin ikinci adımına geçilmişti. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu stratejinin birinci adımı 1915 Ermeni soykırımı ile gerçekleştirilmiş, ancak İttihat Terakki hükümetinin sona ermesiyle devam edilememişti. Şartlar oluştuğunda, stratejik hedefler doğrultusunda harekete devam edildi. Merkez Ordusu kurulup başına Nurettin Paşa geçirildi ve yanına da Topal Osman'ın çeteleri katılarak Koçgiri ve Pontus'a harekât başlatıldı.

Sakallı Nurettin dedikleri...

Anadolu merkezinin Türklüğün ve İslam'ın sağlam bir kalesi olarak inşası için Hristiyan Pontusluların ve Kürt-Alevi kimliğiyle "sorun" olan, üstüne Kürt ulusal bilincini de katarak siyasal statü talep eden Koçgirililerin "bir daha başkaldıramayacak şekilde temizlenmesi" gerekiyordu. Bu ise sıradan bir askerî harekâtla gerçekleştirilemezdi; hem askeri örgütlenmesi hem yönetim kadrosuyla özel bir örgütlenme gerektiriyordu. Oluşturulan Merkez Ordusu'nun başına Sakallı Nurettin Paşa getirildi. Nurettin Paşa görevi, "Seferde Ordu" yetkileri verilmesi

1 Taha Parla, *Türkiye'de Anayasalar; Tarih, İdeoloji, Rejim*, Metis Yay., İstanbul, 2016, s. 21-26.

2 Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 6, Kaynak Yay., 2001, İstanbul, s. 407-712.

3 Fuat Dündar, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası*, İletişim yay., İstanbul, 2015, s. 36-38.

▲ Enver Paşa (önde), Talat Paşa (solunda sakallı), Mustafa Kemal (arkada sağda).

şartıyla kabul etmişti. Bu olağanüstü yetkilerin içinde, bölgede idam kararları verip infaz edebilecek mahkemeler kurmak, bölgedeki tüm mülki amirleri kendine bağlamak ve sıkıyönetim ilan etmek de vardı.¹ Balcıoğlu, Ankara'nın Merkez Ordusu komutanlığına Nurettin Paşa'yı seçmesini aşağıdaki gibi değerlendirmektedir:

*"Ayrılıkçılara karşı mücadele edecek ordunun komutası Nurettin Paşa'ya teslim edilmiştir. Söz konusu komutan Birinci Dünya Savaşı'nın seçkin askerlerindedir. ... Merkez Ordusu Komutanı'nın babası İbrahim Paşa da 2. Meşrutiyet sonrası Dersim ve civarında meydana gelen ayrılıkçı hareketleri bastıran ordunun komutasını yürütmüştür. Babasından tevarüs ettiği tecrübeler, Nurettin Paşa'ya ışık tutmuştur."*² (Görsel 10)

Suat Parlar'ın ırkçılık ve şeriatçılık konusunda yüklü bir geçmişi bulunan Nurettin Paşa hakkındaki değerlendirmesi ise şöyle:

"Nurettin Paşa, 1902'de iç Bulgar komitesine yönelik 'gayrinizami' harbin başarılı subaylarından. İttihatçıların ve Kemalistlerin Ermeni, Rum, Kürt tehcir ve tenkil hareketlerinde önemli görevler üstlenen, cumhuriyetin iç savaş dinamiklerine dayalı kuruluş ilkelerini belirleyen 'Özel Harpçi' subaylar kuşağındandır. 1918'den itibaren Anadolu'da yayılan ve Balkan kurtuluş hare-

*ketlerini bastırmada görev yapmış bu subaylar kuşağı, devletin 'ebed-i müddet' şoven siyasetlerini belirlemede öncülük etmişlerdir. 1919'da Urla'da Rum halka uyguladığı korkunç şiddetle sivri Nurettin Paşa, Mustafa Kemal tarafından Koçgiri üzerine gönderilmiştir."*³

Sakallı Nurettin'in Pontus ve Koçgiri mesaisi!

Nurettin Paşa, tıpkı babasının Dersim'de yaptığı gibi Koçgiri'de nasihat heyetleri oluşturur. Asıl amacı uzlaşma ya da anlaşma değil, Koçgiri'yi vuracak ordu birliklerini ve çeteleri düzenleyecek zaman kazanmaktır.⁴ Onun gözünde Koçgirililere destek veren Dersimliler de "din düşmanları ve küfür içinde" olan insanlardır. *"Bunun için: Dersim ve bilhassa Ovacık'ta neticeli ve kat'i tedibatı şedide ister."*⁵ Koçgiri için ise düşünceleri şöyledir: *"Ümraniye⁶ isyan mıntkasında Sünni köyler dışında tek bir cami ve mescid yoktur. Efradın adı İslamdır!"* Nurettin Paşa, Rumlar hakkında da açık konuşur: *"Fikrimizce memleketimizdeki Rumlar bir yılanıdır. Bu yılanların ze-*

1 Age., s. 148.

2 Mustafa Balcıoğlu, *Bir Paşa İki İsyan*, Babil Yay., İstanbul 2003, s. 14.

3 Aktaran Selahattin Ali Arık. Suat Parlar, *Ortaoğu'da Yeni Dünya Düzeni*, Yar Yay., Aralık 1999, İstanbul, s. 226.

4 Mustafa Balcıoğlu, *Bir Paşa İki İsyan*. Babil Yay., 2003 Ankara, s. 143; Mahmut Akyürekli, *Koçgiri Kıırımı*, Tarih Kulübü Yay., İstanbul, 2016, s. 92.

5 Age., 170.

6 Bugün Sivas'ın İmranlı ilçesidir.

▲ Nurettin Paşa (Konyar) ve Mustafa Kemal.

hirleri kadınlardır. Bu yüzden erkeklerle aynı şeyi yaptık. Çocuklarından da ayırmadık.”

Türk ve Müslüman olmayanlara karşı düşmanca fikirlerle dolu, İttihat ve Terakki üyesi Nurettin Paşa, inançlı bir hilafet ve saltanat sevdalısıdır. Yanında da kendisi gibi düşünen ve daha sonra Abdullah Alpdoğan adını alan, Merkez Ordusu Kurmay Başkanı (aynı zamanda damadı) Hüseyin Hüsnü vardır.²

Bölgeyi Müslüman ve Türk olmayanlardan arındırmak için Pontus ve Koçgiri’de bütün Türk ve Sünni unsurların bir araya getirilmesi ve teşkilatlanması gerekiyordu. Bunun için Merkez Ordusu mintıkası içinde Sünni Türk köylerindeki güvenilir unsurlardan oluşturulan ve silahlandırılan Oymak teşkilatlarından yararlanıldı. Koçgiri hareketinin yayıldığı tüm alanlarda Sünni Türk köyleri silahlandırıldı, silahlı olanlar desteklendi. İstihbarat için askeri polis teşkilatı kuruldu. Hristiyanlar ise ordunun yol, iaşe, nakliye işlerinde çalıştırılmak amacıyla Amele Taburları’nda toplandı. Bu taburlarda toplanan askerlere silah verilmiyor, Türk asker ve subayların denetiminde çalıştırılıyor ve kendi bölgelerinde görevlendirilmiyorlardı. Böylelikle Hristiyan erkekler kontrol altında tutulmuş oluyor, Hristiyan köyler Topal Osman çetelerine karşı savunmasız bırakılıyordu. Bölgede Rumca yayınlar yasaklanmıştı. Tüm posta idarelerinden gelen

1 Mustafa Balcıoğlu, *Bir Paşa İki İsyan*, Babil Yay., 2003 Ankara, s. 275.

2 Uğur Mumcu, *Kürt Dosyası*, um:ag Yay., 36. Baskı, 2010 Ankara, s. 26. “Korgeneral Hüseyin Abdullah Alpdoğan 1878 yılında Kastamonu’nun Taşköprü ilçesinde doğdu. (http://bilgi-bilgi.com/nureddin_ibrahim_konyar_asker) 1905 yılında piyade subayı olarak 2. Ordu’da göreve başladı. Trablusgarp, Balkan, I. Dünya ve Kurtuluş savaşlarına katıldı. Koçgiri ayaklanmasını bastıran Merkez Ordusu’nda kurmay başkanı olarak görev yaptı. 1936-1943 yılları arasında Tunceli Valiliği, Komutanlığı ve 4. Umumi Müfettişlik görevlerinde bulundu.”

mektuplar kontrol ediliyor, seyahat edenler sıkı takip altında tutuluyordu.¹

Nurettin Paşa orduyu yeniden yapılandırmak, Türk ve Sünni sivil özel harp grupları kurup silahlandırmakla yetinmiyordu. Kızılbaş Kürtlerin ve Hristiyan Rumların ezilmesini istiyordu. Hiçbir uzlaşma teklifini kabul etmiyordu. İsyan bastırıldığı halde çeteler ve askerler eliyle yağmalama ve öldürmelere devam ediliyordu. Buna itiraz eden Sivas Valisi Ebubekir Hazım Tepeyran'ı görevden aldırıyordu. Nurettin Paşa'nın bu kindar ve yok etmeyi temel alan politikası, Ebubekir Hazım Tepeyran tarafından şöyle anlatılıyordu:

*"Askerlerle çemberlenen köyler ahaliyi söylenmelerin doğruluğuna, yani Kürtlerin tenkil edileceğine inanarak hayatlarını kurtarmak için köylerini, evlerini terk ederek dağlara sığınmaya mecbur olmuşlardır. Sırf can korkusuyla kaçan, isyan ve şekavetle suçlanarak boş kalan köyler yakılıp yıkılarak bütün mal ve eşyaları ve hayvanları müsadere edilmiştir. (...) Zara Kazasının merkezine bağlı köylerden 76 ve Divriki Kazasında 57 ki toplam 132 köy muharip bir düşman istihkâmları gibi yakılmış, tahrip olunmuş ve yüzlerce nüfus öldürülmüştür. Ayrıca bütün mal ve eşya, zahire ve hayvanları yağma olunmuştur. Binlerce nüfus dağlarda, kırlarda açlıktan ve sefaletten ölüme mahkûm edilmiştir."*²

Nurettin Paşa'nın Kızılbaş düşmanı bu tavrı arşiv belgelerine ise şöyle yansımıştı:

*"Koçgiri Aşireti'nin köylerini 14. Süvari Fırkası ve Giresun Alayı tedibe çalışırken, 27. Liva ile Erzincan Müfrezesi de isyan mıntıkasından Dersim'e doğru kaçan asileri takiple meşguldü. Bunların keleklerle Fırat'ı geçmelerine engel olundu. Nehre ulaşanlara ateş açılarak 5 kişi boğuldu. Bu sefer Acemoğlu köprüsünden Dersim'e geçmek isteyen asiler Erzincan Müfrezesi'nin ateşine maruz kaldılar. 200 kişilik gruptan 60 kişi öldürüldü. Beraberlerinde götürdükleri çok sayıda hayvanı, halıyı, kilimi terk eden asiler..."*³

1 Merkez Ordusu'nun özel birimleri ve faaliyetleri için bkz. Mustafa Balcıoğlu, *Bir Paşa İki İsyan*, Babil Yay. 2003 Ankara, s. 21-54.

2 Ebubekir Hazım Tepeyran, *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*, Çağdaş Yayınları, 1982, s. 75.

3 Mustafa Balcıoğlu, *Bir Paşa İki İsyan*, Babil Yay., 2003, Ankara, s. 161; Prof. Mustafa Balcıoğlu, ATASE arşivleri

▲ Ebubekir Hazım Tepeyran

Özel harp tekniklerini incelikle uygulayan Nurettin Paşa, orduya yardım eden Türk-Sünni köylülere yağmaladıkları mallara el koyma hakkı veriyor, kaçan köylülerin bıraktığı malları bunlara dağıtıyor ve böylece bölgede yaşayan halkların arasına yüz yüze bakamayacakları düşmanlık ekiyordu.⁴

Yapılan zulüm o denli büyüktü ki konu Karadenizli ve Doğulu milletvekilleri tarafından meclise taşındı ve gizli oturumlarda tartışıldı.⁵ Koçgiri ve Pontus'ta gayrinizami kuvvetler kullanmak (Topal Osman vb.), Rumların sürgün edilmesi sırasında yağmalanıp öldürülmelerine göz yummak, Ümraniye isyanında halk merhamet

(Klasör 730, Dosya,16, Fhr. 60.2.)

4 Mustafa Balcıoğlu, *Bir Paşa İki İsyan*, Babil Yay., 2003, Ankara, s. 161, 163, 166.

5 [dilop
39](http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler.birlesimler_12 Ocak 2015:03, 04, 05 Ekim 1921 Koçgiri Ümraniye olayları üstüne tartışmalar. 22 Kasım 1921, 19 Aralık 1921, 16 Ocak 1922, 17 Ocak 1922, 19 Ocak 1922, 19 Temmuz 1922, 02 Mart 1923 Meclis görüşmelerinin ortak noktası: Zulüm vardır. Zulmü itiraf edelim. Yetkiler suiistimal edilmiştir. Yapanlar cezalarını görmelidirler. Zabıtlarda sözü geçen 13 Eylül 1337 tarihli İrade-i Milliye gazetesi ve 30 Eylül 1337 (1921) tarihli Nurettin Paşa'nın yayınlattığı beyannameler.</p>
</div>
<div data-bbox=)

dilemeye hazırlan, Topal Osman'a milleti kır-dirtmek, rüşvet almak, akrabalarını önemli görevlere getirmek, meclisin yetkilerini kullanmak, ast ve üstlerini dikkate almamak vb. suçlarla Nurettin Paşa'nın yargılanmasına karar verildi.¹ M. Kemal'in girişimleriyle yargılanma talebi, soruşturmayla dönüştürülerek savunmasının alınmasıyla yetinildi. Nurettin Paşa görevden alındı, Merkez Ordusu da lağvedildi. Ama sürecin sonunda Nurettin Paşa terfi ettirilerek İzmir'e giren 1. Ordu komutanlığına atanırken, Topal Osman da ödüllendirilerek M. Kemal'in Özel Muhafız Birliği komutanlığına getirildi.

Ve Sakallı'nın sağ kolu Topal Osman

Nurettin Paşa ve Topal Osman bir tablonun iki yarısı gibidir. Birisinin anlatılmaması tablonun anlaşılmasını demektir. Nurettin Paşa, hakkında açılan Meclis soruşturmasına cevap verirken; Topal Osman'ı daha önce tanımadığını, Genel Kurmay'ın emriyle isyancılara karşı gönderildiğini, Giresun Alayı'nın fahri komutanı olduğunu, bu unvanı ona Merkez Ordusu, Genel Kurmay ve Milli Savunma Bakanlığı'nın verdiğini belirtir. Bu alayın kendisi tarafından askeri düzene uygun hale getirildiğini söyleyen Nurettin Paşa, gayrinizami özel harbin Genel Kurmay tarafından önerildiğini de ifade etmiş olmaktadır.² Nurettin Paşa, Topal Osman'ı tanımadığını ifade etse de M. Kemal ve devlet onu tanımaktadır:

"İstanbul Divan-ı Harbi tarafından Ermeni katliamlarına katıldığı için aranırken Rumların Giresun'daki Rum Mektebine astıkları Pontus bayrağını indirmesi üzerine hakkındaki tutuklama kararı kaldırılan Topal Osman, Mustafa Kemal'e 'Siz hiç merak etmeyin Paşam. Bu Pontus Rumlarına öyle bir tütsü vereceğim ki, hepsi mağaralarda eşek arısı gibi boğulacak' dedi ve bölgeden yayılan anılara göre tam da dediğini yaptı. Yüzlerce kişiyi mağaralara koyarak öldürdüğü söylentileri efsaneleşerek dilden dile yayılan Topal Osman'ın bir sonraki katliam görevi isyan eden Kürtlere yönelikti."³

1 Mustafa Balcioğlu, *Bir Paşa İki İsyân*. Babil Yay., 2003, Ankara, s. 272.

2 Mustafa Balcioğlu, *Bir Paşa İki İsyân*, Babil Yay., 2003, Ankara, s. 273-274.

3 Serdar Korucu "Üç Halkın Katliamcısı: Topal Osman" 21.08.2014 tarihli Agos gazetesi.

▲ Topal Osman.

Atatürk'ün özel gazetecisi Falih Rifkî Atay; o dönemde kullanılan Topal Osman gibiler için "...Çeteler sözde, fakat onlar gerçekten BMM Hükümeti'nin emrinde idiler" değerlendirmesini yapar. Atay, İzmir'de Rumlara yapılan eziyetleri dile getiren Halide Edip Adıvar için, Topal Osman'ın, "Ah Mustafa Kemal Paşa o kadını bana verse de karşı koymak nedir ona gösterirdim" dediğini, İstanbul Beyoğlu'nda gördüğü peçesi açık bir kadın için de, "Biz bu karıları böyle görmek için mi dövüştük" şeklinde tepki gösterdiğini aktarır. "Kızdığı kaymakamı kazdığı çukura gömen, içindekilerle beraber yaktığı bir evden annesinin dışarıya attığı çocuğu soğukkanlılıkla kucaklayıp tekrar ateşe atan" Topal Osman'a dair Atay'ın tarifi, "Karadeniz kıyılarının destan kahramanı"⁴ biçimindedir.

Nurettin Paşa, Koçgiri ve Pontus'ta yaptıkları nedeniyle açılan Meclis soruşturmasına gönderdiği savunmasında; Pontus'ta 3342 Rum'un öldürüldüğünü, 50 bin kişinin de bölgeden sürüldüğünü belirtir. Bu konuda çalış-

4 Falih Rifkî Atay, Çankaya, Pozitif Yay., İstanbul, s. 308, 309.

ma yapan Balcıoğlu, Taş ve Öztürk ise öldürülen Rumların sayısını 11.188, sürülen Rumların sayısını ise 63.844 olarak vermektedir.¹ Sürgün ve tehcir edilen insanların saldırıya uğrayıp öldürülmeleri, mallarının yağmalanması suçlamasına ise "Bütün Rumlarda bir devlet mefkûresi vardır, onlar giderek zenginleşiyorlar, Wilson Prensipleri bunları azdırdı, Türklere karşı da örgütleniyorlar" diye cevap verirken sürgün, öldürme ve yağmalama işlerini meşru göstermeye çalışmaktadır.² Topal Osman'ın da katıldığı harekât sonucunda Koçgiri'de ne olduğu ise TBMM tahkik heyetinin hazırladığı rapora şöyle yansımıştır:

"Bir hayli Kürt hanesi kıtaat ve gayr-i mesullerce ihrak edilmiştir. Zara'da 1403, Refahiye'de 125, Divriği'de 125, Hafik'te 46, Kuruçay'da 54, Toplam 1703 hanedir.

Asiler Kemah'ta 80, Zara'da 96, Refahiye'de 11 köyü yakmışlardır. Asilerden 1000'e yakın şahıs maktul, 100 kadar da yaralı vardır. Hükümet kuvvetlerinden 63 şehit, 200 mütecaviz olmayan yaralı vardır.

Kıtaat arasındaki fevkalade sessizlik, bazı masonların öldürüldüğünü tekzip ettirmiyor. Çok mevaşi alınmış; Giresun'a kadar götürülmüş. İstirdat komisyonu kurduk. Bu bedbaht ahaliye erzak gönderilmesi size arz edildi. İsmet ve namusa tecavüz olduğu, ısrarla kadınlarca iddia edilmiştir".³

Bu katliamı gerçekleştiren kadrolar cezasızlıkla korunmuş, terfilerle ödüllendirilmişlerdir. Ayşe Hür'ün aktardığı Topal Osman'ın heykelinin dikilmesi olayı da bu yaklaşımın günümüzdeki devamı açısından ibret vericidir.

"Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'in cinayetinden sorumlu tutulması üzerine çıkan çatışmada öldürülen Topal Osman'a iade-i itibar ise

1 Mustafa Balcıoğlu, *Bir Paşa İki İsyan, Koçgiri Pontus*, Babil Yay., Ankara, 2003, s. 120; Necati Fahri Taş, *Nurettin Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2014, s. 135-137; Özhan Öztürk, *Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik ve Siyasi Tarihi*, Genesis Kitap, Ankara, 2012, s. 399.

2 Mustafa Balcıoğlu, *Bir Paşa İki İsyan, Koçgiri Pontus*, Babil Yay., Ankara, 2003, s. 274-275.

3 Mustafa Balcıoğlu, *Bir Paşa İki İsyan*, Babil Yay., 2003 Ankara, s. 284-285.

1925'te geldi. İlk Giresun Kalesi'nde gömülen naaşı, Mustafa Kemal'in emri ile kale içinde yaptırılan anıt mezara nakledildi... Kendisi için heykel yapılması ise emekli Ergenekoncu, Jitem'ci, ismi Susurluk olayına karışan, faili meçhul cinayetlerle anılan Tuğgeneral Veli Küçük ile 30 Ağustos 2000'de gerçekleşti."⁴

Cumhuriyetin kurucu kadrosu, Koçgiri ve Pontus'ta görevlendirdiği kişilerin sicillerini, görev ve uygunluklarını, ne iş yapacaklarını ve hangi yöntemleri uygulayacaklarını biliyordu. Bu insanlar, işledikleri suçlardan dolayı yargılanmadılar, mecliste savunuldular, terfi ettirilerek kendilerine yeni ve daha önemli görevler verildi. Ta ki bu çeteler kendilerini de tehdit edinceye kadar...

Sonuç yerine

Koçgiri hareketi, ülkenin yeniden kurulduğu dönemde Kürt ulusal bilinci de edinmiş Koçgirililerin kendi kimlik ve inançlarıyla siyasal bir statü elde etmek iradesi üzerinde şekillenmişti. M. Kemal ve BMM'nin tavrı ise İttihat Terakki tarafından oluşturulan "Anadolu'nun etnik ve dinsel bakımdan temizlenmesi" stratejisinin devamı biçimindedir. Bunun devletin ana stratejisi olduğu ise, M. Kemal'le anlaşmış BMM'ne katıldıkları halde "temizlenmekten" kurtulamayan, Türk ve Hanefi olmayan Kürtler ve Dersimlilerin uğradığı katliamlardır.

Koçgiri'nin üzerinden 99 yıl geçtiği halde Kürt ve Alevi "sorunu" çözülemedi. Sorunu çöz(e)meyen devlet ve bu stratejiyi destekleyen siyasal güçler, kimlik ve inançların anayasal güvenceye kavuşturulması ve statü taleplerine karşı birleşmekte, şiddet politikalarıyla çözümlü engellemektedir. Çözüm, Koçgirililerin 99 yıl önceki taleplerinin içinde, halkların eşitlik ve öz yönetim temelindeki birliğindedir. Çözüm-süzlük de yüz yıldan fazladır sürdürülen "etnik ve dinsel temizlik" stratejisindedir. Acı olan ise bu stratejilerin, mağdur ettiği halklar ve inanç grupları arasında halen küçümsenemeyecek oranda destek bulması ve bu desteğin 'ana strateji'nin yürütülmesine olanak sağlıyor oluşudur.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. arsiv.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/ali-sukru-bey-ve-topal-osman/20678/

SENE 1921: KOÇGİRİ İSYANI, ALİŞER VE ZARİFE*

AYŞE HÜR

Alışer ile Zarife Xatun

Tarihi Dersim Sancağı'nın batısında yer alan Hafik (Koçhisar), Zara, İmranlı, Refahiye, Kemah, Divriği, Kangal, Kuruçay ve Ovacık coğrafyasında 135 köyde yaşayan, ezici çoğunluğu Kızılbaş Kürt/Zaza olan Koçgirililer, Dersim bölgesinin geneli gibi, 20. yüzyılın başlarına kadar devletle, İstanbul'la pek sıcak ilişkiler içinde olmamışlardı. Sorunlar devletin resmi belgelerinde ağırlıklı olarak 'asayişsizlik' başlığı altında toplanıyordu. Ancak 1908'de Meşrutiyet'in ikinci kez ilan edilmesiyle ortaya çıkan özgürlük ortamında kurulan Kürt cemiyetlerinden bazıları Dersim'de de faaliyet göstermeye başlayınca milliyetçi uyanışın ilk filizleri de belirlemeye başladı. Koçgiri aşiretleri 1918'de kurulan Kürt Teali Cemiyeti (KTC) ile temasa geçtiler. 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'yle özerklik için görüşmeler arasında Koçgiri eşrafından kişiler de vardı.

Wilson'un 14 ilkesi

Şubat 1920'de, Koçgirililer, ABD Başkanı Wilson'un ünlü '14 ilkesi'nden, savaş sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olmayan halklarına özerklik verilmesini öneren 12 ilkesi uyarınca özerklik taleplerini yaşama geçirmek üzere harekete geçti. Hareketin liderliğini II. Abdülhamid tarafından paşalık rütbesi verilen İboların (Koçgiri aşiretlerinin en büyüğüdü) reisi Mustafa Bey'in oğulları Alışan ve Haydar beyler ile bu beylerin maslahatgüzarı olan Alışer (Alışir) Bey yapıyordu. (Mustafa Bey, 1902'de Kürtlerin bayramlarını müsabakalarla kutladığı gerekçesiyle, devletçe zehirlenerek öldürülmüştü.) Alışer Bey'in Birinci Dünya Savaşı sırasında bir süre ortadan kaybolduğu, bu süre içinde Ermeniler ve Ruslarla bölgenin siyasi geleceği için görüşmeler yaptığı, ancak bu görüşmelerin

* 10/03/2013 tarihli Radikal'de yayınlanmıştır.

bilinmeyen bir nedenle başarısız olduğu ileri sürülmüştü. Nitekim Alişer Bey, 1917'de Rus ordusu Erzincan'a doğru yürürken ortaya çıkmıştı. Hareketin fikri önderi ise KTC üyesi olan Baytar Nuri Dersimi'ydi. Bu şahsiyetlerin hepsi de bölge standartlarına göre iyi eğitim görmüşler, devlet işlerinde tecrübe edinmişler, güzel konuşma ve yazma becerilerine ve en önemlisi milliyetçilik bilincine sahipti. Ancak Koçgiri aşiretlerinin ana kitlesi için böyle bir bilinçten söz etmek imkânsızdı. Bu yüzden ekipten Alişan Bey, kendisini 'Halife Ordusu Müfettişi' ilan etti ve Kızılbaş da olsalar, Koçgirililerin bildiği tek otorite olan padişahın asker toplanmasına izni olmadığı propagandası ile Ankara'nın aleyhine çalışmaya başladı. KTC'nin bölgede dağıttığı bildirimlerde, bölge halkından, huzursuzluk çıkarmamaları ancak Milli Mücadele'ye (Ankara güçlerine) de katılmamaları, çünkü büyük devletlerin yakında Kürtlerin haklarını verecekleri propagandası yapılıyordu.

Ankara'dan talepler

Öyle ki, Temmuz 1920'de Alişan Bey'in güçleri Kangal-Zara bölgesini kontrol etmeye başladı. Ağustos ayında, Refaiye yöresinden Şadan Aşireti'nin reisi Paşo'nun adamları Ankara'ya bağlı bir birliğe saldırdı. Ardından Alişan Bey Refahiye'yi, kardeşi Haydar Bey İmranlı'yı kontrol altına aldı. Kasım ayında aşiret liderleri Hozat'ta bir araya geldi. 25 Kasım 1920 tarihli toplantıda Ankara hükümetine yönelik bir bildiri hazırladılar. Bildiride Ankara'ya 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Barış Antlaşması'nın Elazığ, Diyarbakir, Bitlis ve Van vilayetlerinde bağımsız Kürdistan kurulmasını öngören maddeleri uyarınca Dersimli aşiretlere özerklik verilmesi çağrısı yapılıyordu. Ayrıca Elaziz (Elazığ), Malatya, Sivas ve Erzincan hapisanelerindeki tutulu Kürtlerin salıverilmesi; Türk memurların ve askerlerin Kürtlerin çoğunluğu oluşturduğu bölgelerden çekilmesi talep ediliyordu. Meclis'teki siyasi çatışmalar ve Anadolu'nun dört bir yanında patlak veren iç isyanlarla meş-

Nuri Dersimi

HRAD

gul olan Ankara hükümeti nihayet durumun ciddiyetini kavradı ve aralık ayında bölgeye bir 'Nasihat Heyeti' gönderdi. Heyet, Ferhatuşağı Aşireti Reisi Diyap Ağa, Abbasan Aşireti reislerinden Mıço Ağa, Karabal Aşireti'nden emekli süvari binbaşı Hasan Hayri Bey ve amcaoğlu Ahmet Ramiz Bey ile Mustafa Zeki Bey gibi bölge liderlerini Dersim milletvekili olarak Meclis'e katılmaya ikna etti. Çünkü Dersimli liderlerin kulaklarına Sevri'nin sadece Kürtler/Zazalar için değil Ermeniler için de bazı fırsatlar sunduğu fısıldanmıştı. Bölgede bir Ermeni devletinin kurulması olasılığı bölge liderlerinin Ankara'nın yanında saf tutmasını sağlayıvermişti.

Diyap Ağa BMM'ye nasıl katıldı?

Dönemin tanıklarından Enver Behnan (Şapolyo) Bey, 27 Temmuz 1931 tarihli Yenigün gazetesinde yayımlanan röportajında Diyap Ağa'nın nasıl milletvekili olmayı kabul ettiğini şöyle anlatmıştı: "Gâvur Anadolu'yu sardı: Hepimizi bir düşünce aldı. Din ve diyanet, ırz ve namus, Türklük tehlikeye düştü. İştittik ki Erzurum taraflarında can kurtaran bir paşa çıkmış. Meclis kuracakmış. Onu hep gözledik. Öğrendim ki bu paşanın adı Mustafa Kemal imiş. Onun büyük yüzünü görmeğe can attım. Fakat o zaman olmadı. Sonra Sivas'a, oradan da Ankara'ya gelmiş. Bu zaman bizden iki mebus istedi. Herkes korktu, ihtiyar halimle vatani kurtaranların yanına koşmayı, hatta başımı bile vermeyi göze aldım. Bana 'Gitme, ölürsün' dediler. 'Zaten herkes mahvoluyor, varam, gidem, onlara ulaşam, hep beraber ölek' dedim. Benimle mebus seçilen Ayas Uşağı aşiretinden Zeynozade Mustafa Ağa korktu, gelmedi. Ben yanımda bir uşağım, atlara atladık, Elâziz'e geldim. Elâziz'de bana harcırah verdiler. Oradan bir yaylı araba tuttum. Malatya, Sivas, Kayseri yolu ile on sekiz günde Ankara'ya vardım..."

Aynı günlerde 72 Kürt ve Zaza milletvekili, üzerlerinde yerel giysileri olduğu halde Meclis'e getirildiler ve İtilaf Devletleri'ne Ankara hükümeti ile beraber olduklarını bildiren bir telgraf çektiler. Bu tavır içine sindiremeyen Alişer Bey ve adamları Erzincan Valisi Ali Kemal Bey'e göre Divriği-Kangal arasındaki Hasan Baba Tekkesi'nde, Nuri Dersimi'ye göre Kangal Yellice'deki Hüseyin Abdal Tekkesi'nde toplanarak harekete geçme kararı aldılar. İsyancılar 6 Mart 1921 günü Ankara'nın gönderdiği birliklere saldırmaya başlayın-

ca (6. Süvari Alayı'nın kumandanı Binbaşı Halis Bey'i de öldürürler) asileri tepelemek için Sivas, Erzincan ve Elazığ'da sıkıyönetim ilan edildi. Ardından 13 Mart 1921'de 'Sakallı' Nureddin Paşa komutasındaki Merkez Ordusu bölgeye gönderildi. Rivayete göre Nureddin Paşa görev yerine giderken "Zo [Ermeniler] diyenleri temizledik. Lo [Kürtler] diyenlerin köklerini de ben temizleyeceğim" demişti. Gerçekten de Giresunlu Topal Osman'ın 47. Müfrezesi'nin de yardımıyla Nureddin Paşa kısa sürede görevini başarıyla (!) tamamladı. 500 asiye kendi deyimiyle 'temizledi', 'tepeledi'. 2 bin kişiyi Anadolu'nun çeşitli yerlerine sürdü. Koçgiri isyanı bastırıldıktan sonra üç aylığına Sivas Valiliği yapan Ebubekir Hazım (Tepeyran) Bey'in Nureddin Paşa'nın faaliyetlerine ilişkin olarak TBMM'ye sunduğu raporda şunlar yazılıydı: "Ümraniye bucağı ve Zara ilçesinin merkezine bağlı (...) 132 köy, savaştan düşman istihkâmları gibi yakılmış, yıkılmış ve yüzlerce nüfus öldürülmüştür. Ayrıca bütün mal, eşya, zahire ve hayvanları yağma olunmuştur. Binlerce nüfus da dağlarda, kırlarda, açlıktan ve yoksulluktan ölüme bırakılmıştır..." (Vali Bey, yıllar sonra kaleme aldığı anılarında "Yazmadıklarım, yazamadıklarım, yazmak azabına tahammül ettiklerimden az değildir" diyecekti.)

Af ve sonrası

Hükümet isyanın bastırılmasını yeterli görüyordu ama Nureddin Paşa bölgeye yönelik sert tedbirlerin devam etmesinden yanaydı. Özellikle Dersimli Kızılbaş aşiretlerin 'bir daha ayağa kalkamayacak şekilde dağıtılmasında ve Anadolu'nun değişik yerlerine serpiştirilmesinde' ısrarlıydı. Ancak Meclis bu teklifi reddetti ve mesele küllenmeye bırakıldı. 17 Haziran 1921'de Alişan ve Haydar beylerin etrafı sarıldı ve Ankara duruma hâkim oldu. Nuri Dersimi ve Alişer Bey kaçmayı başarmıştı. 300 civarında isyancı ölüm dahil çeşitli cezalara çarptırıldıysa da Ebubekir Hazım Bey'in telkinleriyle affedildi. Bu tarihten sonra da Dersim milletvekilleri Kürt milliyetçilerine değil, Kemalist harekete destek vermeye devam ettiler. Örneğin Diyap Ağa, Enver Behnan Bey'in yukarıda sözü edilen röportajındaki "Hiç Millet Meclisi kürsüsüne çıktın mı?" sorusuna da şöyle cevap vermişti: "Bir kere de Lozan Konferansı sırasında kürsüye çıktım. Aha bizim memleket ahali Kürtmüş, orada bir Kürt hükümeti kuracaklarmış, bunu duyunca kızdım,

kürsüye çıkıverdim. Gene sustular: 'Lâilaheillâh Muhammedünresullâllah' dedim. 'Gerek Şafîî, gerek Hambelî, gerek Hanefî hepimizin kiblesi birdir. Meclisimiz, kulübümüz, dinimiz, milletimiz birdir. Biz Türk'üz. Hepiniz Lâilaheillâh demişsiniz. Şimdi sonra mı, ayrı bir din, ayrı bir millet olacağız' dedim. Gene el çırtılar, İsmet Paşa ayakta kürsünün yanına gelmiş, sakalının dibine yaklaşmıştı. O da coştı, o da el vurdu." Bu desteğe rağmen, 1923 Ağustos'unda faaliyete geçen İkinci Meclis'te Diyar Ağa ve arkadaşları yer almadığı gibi, 1925'te Diyar Ağa Diyarbakır'a sürüldü, Hasan Hayri Bey Kürtçülük yaptığı için idam edildi. 1926 yılından itibaren Ankara, Dersim'i kesin şekilde zapturapt altına almak için kolları sıvayacak, yazılan acı reçetelerin sonucu da 1937-1938 Dersim Kırımı olacaktır... İsyanın liderlerinden Alişan Bey ve Haydar Bey, affın ardından bir süre Erzincan'da kaldıktan sonra Koçgiri'ye dönme izni almışlardı. Ancak 1923'ten sonra İstanbul'da ikamete zorunlu tutuldular. 1931'de affedilerek İmranlı'ya döndüler. 1933'te Zara Kaymakamı Şükrü Bey'in Alişan Bey'in karısı Zarife'nin kardeşi Gaxur aracılığıyla düzenlediği bombalı suikastta Alişan Bey parçalanarak ölürken Haydar Bey yaralı kurtuldu. Baytar Nuri Dersimi ile Dersimlilerin deyişiyle Alişer Efendi ve karısı Zarife Hanım, Koçgiri yenilgisinden sığındığı Koçuşağı Aşireti'nden sonra Dersim'e geçti. Nuri Dersimi Ankara ile temasını

hiç kesmedi, merkez ile Dersim aşiretleri arasında mekik dokudu, 1937'de I. Dersim Harekatı sırasında Halep'e geçti ve 1973'te Suriye'de öldü. Alişer Bey ve karısı Zarife Hanım ise Dersim'e, Seyit Rıza'nın köyüne yerleşmişti. Alişer Bey, Dersim'de kaldığı süre içinde siyasete karışmadı, eskisi gibi Kürtçe ve Türkçe yazılar, şiirler yazmaya devam etti. Birbirine çok bağlı olan ve birbirini 'Heval', 'Hevale' (yoldaş) diye çağıran çiftin çocukları olmadı. Nuri Dersimi'nin anlattığına göre, "O (Zarife) aslan ki kendi döneminde okuma-yazma bilen, hem siyasi hem de askeri bir Kürt kadınıydı. Çok sefer Alişer bir şey yapmadan önce onun düşüncesini sorar, fikrini alırdı. Ona sormadan karar vermezdi. Zarife savaştıydı. Çok sayıda bayan da onunla birlikte savaştılar. Onlar da silahlıydılar. Çarpışmalar başlamadan önce silahlı eğitim aldılar, yaptılar."

Alişer Efendi ve Zarife Hanım'ın acı sonu

I. Dersim Harekâtı'nın şiddetlendiği günlerde, Nuri Dersimi Halep'e giderken, Seyit Rıza'nın önerisiyle Sovyetler Birliği'ne sığınmaya karar veren Alişer Bey ve Zarife Hanım Tujik Dağı'nda bir mağaraya gizlenmişti. Seyit Rıza'nın devletle işbirliği yapan adamlarından Zeynel ve dört arkadaşı 9 Temmuz 1937'de güya çifti ziyaret etti. Çift, tuzağa düşürüldüklerini anlayınca si-

lahla karşı koydu ama sonunda yenik düştü. Zeynel durumu Seyit Rıza'nın kardeşinin oğlu Rayber'e bildirdi. Rayber, Seyit Rıza'nın oğlu İbrahim'in 1933'te Sin baskını sırasında öldürülmesinin şüphelisiydi. Dolayısıyla, amcasının kendisinden bir gün mutlaka hesap soracağını bilerek yaşayan Rayber için devletle işbirliği yapmaktan başka çare yok gibiydi. Devlet de bu zorunluluğu para ve övgülerle destekleyerek Rayber ve Zeynel gibileri devletin muh-biri ve milisi haline getirmişti. Zeynel ve Rayber, çiftin kesik başlarını ve Alişer'e ait kitap, yazı ve şiir tomarını ve değerli eşyalarını Alpdoğan Paşa'ya teslim edip, ödülleri aldı. Çiftin kesik başlarının fotoğrafını çeken Albay Nazmi Sevgen'e göre, başsız bedenleri gömül-meyip çürümeye terk edilmişti ancak yerel kaynaklar bu iddi-ayı reddediyor ve cesetlerin ci-nayetinin gerçekleştiği Palaxine mağarasının yakınına gömül-düğünü söylüyor. Merak edenler olabilir; Zeynel Top devletle işbirliğinden vazgeçti, ancak Rayber göreve devam etti, buna rağmen 1938'de parasal anlaş-mazlık sonucu devlet güçle-ri tarafından hem kendi hem oğulları öldürüldü.

Özet Kaynakça: Mustafa Bal-cioğlu, İki İsyân (Koçgiri, Pon-tus) Bir Paşa (Nureddin Paşa), Nobel Yayınları, 2000; Nuri Der-simi, Kürdistan Tarihinde Der-sim, Doz Basım Yayın, 1997; Uğur Mumcu, Kürt-İslâm Ayak-lanması, Tekin Yayınevi, 1991; Nazmi Sevgen, Tarih Dünyası Dergisi, S. 9, 15 Ağustos 1950; Evin Aydar Çiçek, Koçkiri Ulusal Kurtuluş Hareketi, APEC Yayın-ları, Stockholm 1999

Singa te Serhed e

Min vedixwîne temaşaya rûyê te

Hîva li banî

Mîna aletirîkên deşta Diyarbekrê ron dike

Te sûretsorê

Bazin û xizim û çuncik û biskên te

Ji xala ser sînga te gogerçînê ra cot û yar in

Singa te defter e, zozan e, Serhed e

Ez xweyî dilekî kihêlkî me

Li ser rast û deşta singa te

Hespê xwe dibezînim

Firat Keklîk

Dengbêjiya Serhedê ji ser zarê jinekê: Îran Xan (Mucered)

ZEYNEB YAŞ

Çanda devkî an ku zarkî qudret e li ser zarê mirovên xwe naskirî. Malik bi malik her gotin xwediyê efsaneyek efsûnî ye ku ji dîrokek qedîm xwe gihandiyê heta roja îro. Wekî tê zanîn û qebûlîkirin ku jina kurd, mak û serçaveya hiş û bîra kurdewarî ya devkî ye. Ji ber şert û mercên erdnîgarî, siyasî û jiyaniyên mezopotamyayê jinên vî welatî jixweber karê rola veguhastinê pêk anîne. Ji ber destguhertin û talanê, rola veguhastinê xwe li jinê ragirtiye.

Dîrok, çîrok, êş û jan, şîn û şahî, kar û zibare, lîstik û rîtûelên xwe tev de bi devkî li gotinê, gotinê jî li muzîkê bar kirine. Lorîkên ji bo zarokan heta bi zêmarên ser gorê tev de mijarên zarbêjan in. Ji ber ku her kesek berî bibe dengbêj, stranbêj, miqambêj û hwd. dibe zarbêj. Zarbêjî, hunera afirandin û kemilandinê pêk tîne, zar û ziman şêrîn dike, rengê civakê, şekl û şemala jiyane dixemilîne. Dengbêj, gotinên kemilî yên li ser zarê zarbêj, wekî mêşa hungiv dibe û pê şanikê xwe tijî dike.

Bi selîqe, bi deng û atmosfera civata dîwanê berhema zarbêjî bi klamî lê tîne û hunera xwe pê digerîne.

Destpêka forma dengbêjiya Serhedê

Dengbêjî bi taybet li Herêma Serhedê formek strandina li hember cime'etek sazkirî ye; yanî dîwanek, demek, çiyek, temaşevanek ji bo îcraya vê formê tê amadekirin ku dengbêj hunera xwe lê nîşan bide. Tam jî ji ber pêkanîna van hemû şert û mercan, keftûlefta jiyana jina zarbêj

gelek caran dest nade û jê ra lê nayê ku bikaribe hunera xwe bi forma dengbêjî pêk bîne. Hilbet gelek sedem û behaneyên dî jî hene ku jin nikarin karê xwe bi tamamî bikin huner, lê em dikarin bêjin ku ji sedsala nozdehan û pêde, bi avakirina sazî û dezgehên profesyonel ji bo îcraya karê hunera muzîkê, berê gelek jinên kurd ên wekî, Elmas Xan, Meyrem Xan, Fewziya Muhamed, Dayîka Cemalî, Sûsika Simo, Nesrîn Şêrwan Sîma Bîna, Banû Şêrwanî, Zadiña Şakir, Aslîka Qadir, Xanim Baqirî, Fetane Walidî,

Gulbihar Amêdî, Îran Xanim û hîn gelek hunermendên dî bi vê mecrayê ve dane û wan bi dengbêjî û stranbêjî hunera xwe pêk anîne. Û heta ku em dikarin bêjin jinên kurd li Rojhilata Navîn pêşengiya hunerê kirine, dengbêjî û stranbêjiyê dengê muzîka kurdî li seranserê dinyayê belav kiriye.

Çîroka hevpar a huner û jiyana hemû jinên hunermend ên ku min li jorê navên wan nivîsandî ev e; berxwedanek takekesî, afirandinek civakî, hunerek netewî bi xwe çêkirine.

‘ Zanîna me ya li ser dengbêjên jin ên Serhedê, hew li ser Meyroya Bavfile ye, ku ew jî niv rastî niv efsaneya girêdayî bi dengbêjiya Evdalê Zeynikê ye. Lê Îran Xanim, bi rastî jî tomar kiriye. Ji ber wê çendê jî belkî em dikarin bêjin jina dengbêj a destpêkê ye ku bi forma dengbêjiya Serhedê li dîrokê hatiye nivîsîn.

Îran Xanim jî yek ji van jinan e, yek ji van dengbêjan û yek ji van pêşangan e. Zanîna me ya li ser dengbêjên jin ên Serhedê, hew li ser Meyroya Bavfile ye, ku ew jî niv rastî niv efsaneya girêdayî bi dengbêjiya Evdalê Zeynikê ye. Lê Îran Xanim, bi rastî jî tomar kiriye. Ji ber wê çendê jî belkî em dikarin bêjin jina dengbêj a destpêkê ye ku bi forma dengbêjiya Serhedê li dîrokê hatiye nivîsîn.

Hunermend Îran Mucered, ku naskirî ye bi navê Îran Xanim an jî Îran Xan, di sala 1950-51 da li herêma Bradost, li gundê Înkesû ya bi ser bajêrê Urmiyeyê ya Rojhilatê Kurdistanê ve, di malbatek cotkar da çavên xwe li jiyana vekirine. Keça Ebdulrehman û Perîşanê ye. Ew dizewice û li gundê Somanavayî bi cih dibe. Ji wan ra keçek û du kur çêdibin.

Meyla wê ya stran û klaman di zarokaya wê da lê peyda dibe. Ew her dixwaze li nav civatan dengbêjiyê bike. Gelek sebebên ku wê bi ber vê çandê ve didin hene. Yek ji van sedeman jî ku ew bi tib'etê xwe keçek wêrek, jixwe qayîl û bi xwe

bawer bûye. Ji bo avakirina kesayetiya xwe hunerê dike rêzan û rêbera jiyana xwe.

Herêma Urmiyeyê xiznîka stran, dengbêj û folklorê kurdan e ku ew jî bi vî dewlemendiyê mezin dibe. Piştî ku dizewice jî, ji ber hewldan, daxwazî û karîna wê, hevjinê wê piştgiriya hunera wê dike ku ew bistrê. Ew nasnavê Îran Xanê li xwe dike, bi vî nasnavî dibe dengbêjeka bi nav û deng li seranserî herêmê.

Qonaxa profesyoneliyê

Radyoya Urmiyeyê, Tehran û Kirmanşanê di sala 1969an da bi zimanê Kurdî, zaravayê kurmancî di hefteyê da nîv sa'etî dest bi weşanê dikin. Dema radyo tê vekirin, desteya radyoyê ji xwe ra li deng û hunermendan digerin. Hunermendên wekî; Birê (Xalê Birê/Îbrahîm Newrozî), Mistefa Elîzade û Hemîd Yûsifî ku wê demê li radyoyê dest bi dengbêjiyê kiribûn, pêşniyar kirin ku Îran Xanim jî bê û li radyoyê cî bidin hunera wê. Ji ber ku tevî temenê xwe yê gênc, li seranserî herêmê wekî jinek dengbêj nav û deng dabû.

Îran Xan, di sala 1971ê da, li Radyoya Urmiyeyê bi fermî dest bi karê dengbêjiyê dike ku ev qonaxa profesyoneliyê ya pêşî ye di jiyana wê ya hunerî da. Ew ji sala 1971ê heta sala 1979an ku Humeynî desthilatê bi destê xwe ve tîne, li radyoyê heftê du rojan ji gundê xwe tê bajarê Urmiyeyê û li ser radyoyê stranên xwe distrê. Heke hefteyê du stran jî strabin, di xebata radyoyê da bêtirî 200 stranî tomar kiriye.

Îran Xanim heta dema xwe, dengbêja tekane ye li Rojhilatê Kurdistanê ku bi zaravayê kurmancî straye û deng daye. Ew xwediyê dengeke zelal û şiyaneke dengbêjiya xurt bûye. Serkeftina wê ya li radyoyê jî hiştiye ku nav û dengê wê li seranserî Kurdistanê yekcartir belav bibe.

Jiyana wê ya hunerî heta ku mîrê wê jinê tîne ser berdewam dike. Dema mîrê wê jinê tîne ser ew mal, mîr û zarokên xwe bi cî dihêle û vedigere mala babê xwe, paşê jî ew bi Dadaş Nasirî re jiyana xwe ya hevseriyê pêk tîne û li Tehranê bicih dibe. Îran Xanim, 3 salan li Tehranê dijî, piştê li bajêrê Dîlemanê(Selams) ji xwe ra dikaneke vedikin û 15 salan li wir dimînin. Paşê cardin mala xwe ji wir dibin bajarê Urmiyeyê.

Bi desthilatdariya Humeynî rewş diguhere

Di sala 1979an da piştî ku Humeynî tê ser kar pêşî li ber stranbêjan tê girtin, nexasim strandina hunermendên jin yekcartir tê berbendkirin, ji ber wê çendê jî Îran Xanim nikare bi eşkereyî bisitrê. Lê ew bi awayeke veşartî karê xwe yê dengbêjiyê berdewam dike. Ew di vî navê da beşek ji stranên xwe dişeyne Turkiyeyê, li wir dide çapkirin û belavkirin.

Naveroka stran û klamên Îran Xanimê bi giştî li ser pirs-girêkên civakî û netewî ne û her weha piraniya stran û lawjeyên wê gotî folklorî ne, beşek jê jî wê bixwe afirandine.

Hunermenda dengxweş Îran Mucered(Xanim), di 14ê Gelawêja sala 2001ê de, li taxa Islamabad a bajêrê Urmiyeyê li gor rapora doktoran di enca-

ma xwexeniqandinê da jiyana xwe ji dest dide. Li gor hindêk îdiayan jî ku di mirina wê da destê nevisiyê wê(kurê mîrê wê yê ji jina dî) di xeniqandina wê de hebûye lê ev bi resmî nehatiye pesendkirin û eşkerekirin û heta dadgehan lêpîrsîna vî îdiayê qebûl nekirine.

Hunermend û dengbêja navdar Îran Xanim, bi xebata 31 salên dengbêjiyê, li pey xwe nêzîkî gencîneyek dewlemend ji kilam û stranên bav û kalan û yê bixwe çêkirî li pey xwe hiştiye. Gelek stranên wê yê ku di nav 9 salan da li Radyoya Urmiyeyê gotî heta vî gavê jî pê nayê zanîn bê ka çî bi wê arşivê hatiye. Lê gelek kasetên ku ji ber dengê wê hatine tomar kirin di nav gel de dest ji dest hatine kopîkirin û tevî çend kasetên wê yê ku wê bixwe şandibûn Turkiyeyê ji bo çapê di nav gel da berbelav in.

Navê hindêk stranên wê; Arifo lawo, Bajo emrê min, Bavê Lalo, Delal ez bi heyran, Delal lo, Delalê malê, Dilê min loy loy, Domam û pismam, Filîtê Quto, Hedo rabe, Kurê xelqêyo, Lê lê yemman (Domamê), Şerê Cezo û Salih Begê û Yar gewrê... 🌹

Çavkanî:

Zeyneb Yaş, Şakarên Muzîka Kurdî, Cilda 2. R. 376 – 81

http://ku.wikipedia.org/wiki/%C3%8Eran_Xanim

<http://www.yeniozgurpolitik.com/?bolum=haber&hid=44569#>

<http://www.kurdistanmedia.com/kurmanci/cand/file/59.php>

Newroz Tv, Bernameya Awaz, <https://www.youtube.com/watch?v=-wXgheZQ7po>

GÖRMEDİM, DUYMADIM, BİLMİYÖRÜM!

HATİCE YILDIZ

Başlarken, öncelikle şu ikileme aydınlık getirelim; Çerkes mi Çerkez mi? Türkçe'de yaygın kullanımı "Çerkez" olsa da Çerkesler için doğrusu "Çerkes"tir. Bunun nedeni ise politiktir. Osmanlı tarihi, hareme alınan "Çerkez kadınlar"dan, "Çerkez köleler"den; Türk resmî tarihi de "hain Çerkez Ethem"den bahsederken; Çerkes halkı kendine biçilen bu olumsuz çerçeveyi reddederek Çerkes kullanımını daha doğru bulur. Osmanlı Devleti, Kuzey Kafkasya'dan gelen Adıge, Abaza, Oset, Çeçen, İnguş halklarının hepsine, giyim tarzları ve gelenekleri

birbirine benzediği ve yine benzer biçimde "anlaşılmaz" bir dil kullandıkları için "Çerkez" demiştir. Tabii kelimeyi etimolojik olarak incelemek gerektiğinde çok daha öncesine gitmek mümkün ancak bunu bir tarafa bıraktığımızda karşımıza daha temel ve belki de yanıtı karmaşık bir soru çıkıyor:

Kimdir Çerkesler?

Tarihi kaynaklar, Çerkeslerin Anadolu'da kurulan ve toprakları MÖ 2 binlerde Hititler tarafından işgal edilince Kafkasya'ya göç eden Hattilerin devamı olduğunu belirtir.

Kafkasya, etnik olarak dünyanın en karmaşık bölgelerinden biridir. Çok sayıda halkın iç içe yaşadığı bu coğrafyada, kimlerin Çerkes sayılıp sayılmayacağı hep bir tartışma konusudur. Yine de Çerkes ismi, genel itibarıyla etnik ve kültürel bağlamda birbiriyle akraba olan Kabardey, Hatukoy, Abzeh, Şapsığ, Ubih gibi halklar için kullanılır.

Bugün Çerkeslerin anavatanı olarak bilinen Kuzey Kafkasya, 16. yüzyıldan itibaren Rusya ve Osmanlı arasında karşılıklı güç gösterilerine sahne olan bir arena durumundaydı. Osmanlı her ne kadar Çerkeslerin yaşa-

Bugün Türkiye'de yaşayan Çerkesler, ne zaman ulusal kimlikleriyle ilgili hak talebinde bulunsa, kafalarına balyoz gibi indirilen şu ifadelerle karşılaşır: "Rusya sizi katlederken Osmanlı vicdanlı davranarak size kucak açtı, sizleri ülkesine aldı. Türkler olmasaydı hepiniz ölmüştünüz..." Osmanlı'nın gerek Kafkasya'daki savaşta gerekse sürgün sürecinde yaşanan ölümlerdeki etkisini bir yana bırakarak soralım: Osmanlı sürgün edilen Çerkesleri tamamen insani sebeplerle mi kabul etti? Elbette hayır.

diği bölgede *de facto* bir iktidar sağlayamasa da imzaladığı antlaşmalarla 18. yüzyılda bölgedeki varlığını Rus İmparatorluğu'na devretmek durumunda kalmıştı. Rus işgaline karşı Çerkeslerin yüz yılı aşkın bir süre devam edecek mücadelesi böyle başladı. Rusya'nın Çerkesleri bu bölgeden çıkarmak istemesinin birkaç nedeni vardı. Bunlardan ilki; Karadeniz kıyılarında boyunduruk altına alınması kolay olmayan bu dağlı halkın varlığı, İngilizleri ve Osmanlı'yı bir yana aldığınızda, Rusya'nın Karadeniz hâkimiyetini tehlikeye atabilirdi. İkincisi, Rusya'nın Kafkasya üzerinden İran ve Hindistan'a giden yolun kontrolünü ele geçirerek İngiltere'nin en önemli sömürge alanı Hindistan'a yaklaşmış olmasının bölgedeki güç denge-

lerini Rusya'nın lehine çevirme ihtimaliydi. Üçüncü neden ise Gürcistan ve Ermenistan gibi Hristiyan halkların yaşadığı bölgelere giden yolu kontrol altına alma kaygısıdır.

21 Mayıs 1864, Çerkesler açısından yenilgiyle sonuçlanan Rus-Çerkes savaşının son çarpışmasıdır. Dolayısıyla Çerkes sürgünü ve soykırımını için sembolik bir tarihtir. 1860'larda gerek sürgünler gerekse Rus kuvvetlerinin operasyonlarıyla 1,5 ile 2 milyon arasında insanın öldürüldüğü belirtilir. Bugün dünyada 5 ila 7 milyon arasında Çerkes'in yaşadığı, büyük çoğunluğunun ise diasporada olduğu biliniyor. Rusya Federasyonu'nda yaşayan Çerkes sayısı 1 milyonu dahi bulmamaktadır. Bu da trajedinin büyüklüğünü gözler önüne serer. Walter Richmond, 1860'larda Çerkes nüfusunun 1,5 milyon olduğu ve her yıl yaklaşık yüzde 2 oranında arttığı düşünülürse, bugün Çerkeslerin sayısının 30 milyon olması gerektiğini ifade eder.

Osmanlı, Çerkesleri neden kabul etti?

Bugün Türkiye'de yaşayan Çerkesler, ne zaman ulusal kimlikleriyle ilgili hak talebinde bulunsa, kafalarına balyoz gibi indirilen şu ifadelerle karşılaşır: "Rusya sizi katlederken Osmanlı vicdanlı davranarak size kucak açtı, sizleri ülkesine aldı. Türkler olmasaydı hepiniz ölmüştünüz..." Osmanlı'nın gerek Kafkasya'daki savaşta gerekse sürgün sürecinde yaşanan ölümlerdeki etkisini bir yana bırakarak soralım: Osmanlı sürgün edilen Çerkesleri

tamamen insani sebeplerle mi kabul etti? Elbette hayır. Bunun birkaç sebebi vardı. Savaşçı olan bu halk, başkent başta olmak üzere önemli stratejik noktalara yerleştirilmek suretiyle *güvenlik unsuru* olarak kullanılabilirdi. Bu doğrultuda, başkenti korumak üzere Güney Marmara, Balkanlar, Orta Anadolu'da bir hat boyunca; Samsun, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Maraş, Adana ve Hatay, Suriye, Ürdün ve İsrail Çerkeslerin yerleştirildiği bölgeler oldu. Anadolu'da potansiyel olarak tarıma açılacak boş topraklar vardı ve Çerkesler buralarda tarımsal üretim gerçekleştirebilir, Osmanlı için ekonomik bir değer yaratabilirdi. Diğer taraftan, Osmanlı Çerkesleri, yer yer isyan eden göçebe Avşarların yerleşik hayata geçmelerini sağlamakla birlikte, Rusya'ya olan öfkeleri de Çarlığın desteklediği Sırp ve Bulgar isyanlarının bastırılmasında kullanılabilirdi ki, öyle de oldu.

Uzun yıllar Rusya'yla savaşmış olmaları Çerkeslerin savaşçı kimliklerini geliştirirken, Osmanlı Çerkeslerin bu özelliğinden istifade etmeyi bildi. 1860'larda Osmanlı'ya çocuk olarak gelen nesil Türkçe öğrendi ve askeri okullarda eğitim gördü. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ordudaki subayların yüzde 25'i Çerkeslerden oluşuyordu. İttihat ve Terakki'nin hem kuruluş sürecinde hem de aktif faaliyet gösterdiği dönemlerde Çerkesler parti içerisinde yer aldı¹, ancak Os-

1 İttihat ve Terakki'nin kurduğu istihbarat örgütü Teşkilat-ı Mahsusa'nın bilinen ajanlarından biri de Çerkes Kuşçubaşı Eşref'tir.

manlı Devleti'nde politik olarak görünür olmaları 1908'de Çerkes İttihat ve Teavün Cemiyeti ile başladı.

'Millî Mücadele' yıllarında Çerkesler

Cumhuriyet yönetiminin lider kadrosu, çoğunlukla Türk milliyetçiliğine dayalı bir politika izleyen İttihat ve Terakki'nin eski üyeleriydi. Çerkeslerin bir kısmı, bu kadronun oluşturacağı yeni yönetimin kendilerini baskı altında tutacağını ve Osmanlı'nın son dönemlerinde elde ettikleri kimi hakları kaybedecekleri endişesi taşıyordu. Ayrıca bazı Çerkeslerin Osmanlı hanedanı ile akrabalık ilişkileri de vardı. Bu sebeplerle 'Millî Mücadele'ye karşı, Çerkeslerin yoğunluklu yaşadığı bölgelerden güney Marmara'da başta Anzavur olmak üzere çok sayıda isyan çıktı. Çerkeslerde, Yunanlılardan sonra sıranın kendilerine geleceği endişesi, Düzce ve Hendek isyanlarını da tetikledi. Müdahalede başarılı olamayan

Ankara, eski bir Teşkilat-ı Mahsusa mensubu olan ve Batı Anadolu'da ilerleyen Yunan kuvvetlerini durdurmak üzere büyük çoğunluğu Çerkeslerden oluşan bir ordu (Kuvay-ı Seyyare) kuran Çerkes Ethem'den destek istedi. Ethem, son derece sert tedbirlerle (elli kişiyi idam ederek) Anzavur isyanını bastırdı. Yani cumhuriyet rejimi Çerkeslerin isyanını yine Çerkesleri kullanarak bastırmıştı. Yozgat'ta çıkan Çapanoğlu isyanı da öyle oldu. Bastırmakta başarılı olamayan Ankara yönetimi yine Ethem'e başvurdu. Ethem birlikleriyle Yozgat'a gelerek buradaki isyanı da bastırdı.

'Kahraman Ethem'den 'Hain Ethem'e...

Ethem'in Anzavur, Düzce, Hendek, Adapazarı ve Yozgat isyanlarının bastırılmasında göstermiş olduğu başarı, Mustafa Kemal'in liderlik vasfını da tartışmaya açmıştı. Ethem, Ankara'ya geldiğinde vatanın kurtarıcısı bir kahraman olarak

karşılandı. Bilhassa Yozgat isyanına dair Ethem'in, Ankara yönetimini süreci iyi yönetmemekle eleştirmesi ve eleştirilerini açıkça iletmesi, Mustafa Kemal'i rahatsız etti. Diğer taraftan, Ethem'in kardeşleriyle birlikte Sovyet destekli "Yeşilordu" adı verilen bir askeri-siyasi örgütün içinde yer alması, hatta bu örgütün gücünü ele geçirmiş olması, Mustafa Kemal'i endişelendiriyordu. Dolayısıyla hem Yeşilordu hem de Ethem, Ankara yönetimi açısından kafa yorulması gereken unsurlar haline gelmişti.

İlerleyen süreçte, Batı Anadolu'da İsmet İnönü komutasında bir düzenli ordu kurulmuş, Ethem'in de bu orduya katılması istenmişti. Fakat Ethem, kendisi Yunanlılarla bölgede savaşırken henüz adı bile geçmeyen, Ankara'nın emri ile bölgeye gelen İsmet İnönü'nün komutasına girmeyi reddedince, Mustafa Kemal düzenli orduyu Ethem'in üzerine gönderdi. Ethem anılarında birkaç bölgede düzenli ordu ile çatıştığından bahsetse

▲ Ankara İstasyon Binası önü. Çerkes Ethem (Mustafa Kemal'in solunda) ve adamları Yozgat isyanını bastırmadan önce.

de, adamlarının bu çatışmaların içerisinde daha fazla yer almasını istemeyerek Yunan ordusundan güvenli geçiş talep edip Anadolu'dan ayrıldı. Bu durum ve düzenli ordunun Ethem'in üzerine sürülmesinden sonra, Ethem'in yer yer Yunanlılarla teması, Ankara'da Ethem'in düşman güçleri ile işbirliği yapması olarak değerlendirildi ve gıyabında idam cezası verildi.

Mustafa Kemal'in Çerkes Ethem'i bu şekilde gözden çıkarmış olması, hem Çerkes Ethem'e yakın olanları hem de Çerkes Ethem'in baş düşmanı Anzavur taraftarlarını ve Düzce/Adapazarı isyanlarının elebaşları gibi farklı çizgideki Çerkesleri birleştirdi. Bu oluşum, İzmir'de düzenlediği bir kongrede, Türkçülük ve Turancılık ideolojisine sahip yöneticilerin uyguladıkları Türkleştirme politikalarının millî kimliklerini yok ettiğini, başta canları olmak üzere ulusal kimliklerini de korumak amacıyla silahlanmak zorunda kaldıklarını ifade etti. Ancak bu hareket somut olarak ne askerî ne de politik bir başarıya ulaşamadı.

Ve sıra geldi Türkleştirmeye!

Her ne kadar Çerkeslerin bir kısmı Ankara ile mücadele etse de Ankara'yı destekleyenlerin sayısı da az değildi. Fakat yine de bu durum Ankara yönetiminin gözlerini Çerkeslerin üzerine çevirmesine engel olmadı. 1923'te gerçekleşen Gönen ve Manyas sürgünlerinde 14 Çerkes köyü (yaklaşık 4000 kişi) Orta ve Doğu Anadolu bölgelerine sürüldü. Yeni yerleşimler, Türkçe konuşmayanların sa-

Çerkeslerde toplumsal yaşam, anayasa ya da ona benzer yazılı kurallarla düzenlenmez. Bunun yerine "Xabze" denilen kurallar sistemi vardır. Hiçbir şey Xabze'nin üzerinde değildir ve uymayanlar toplumdan dışlanma yoluyla cezalandırılır. Bu mekanizma o kadar etkilidir ki, tarihlerinde hiçbir zaman hapishanelere ihtiyaç duymadan yaşamışlardır. Çerkeslerin Xabze'yi öncülleyen seküler yaşamı, yüzyıllardır uğradıkları her türlü asimilasyon politikalarına rağmen kültürel bir direnç göstermelerinin de temel unsuru olmuştur.

yısının, toplam nüfusun yüzde yirmisini geçmeyeceği şekilde oluşturuldu.

Cumhuriyet yönetimi Çerkeslerin kurduğu oluşumları ve Çerkesçe eğitim veren okulları kapattı. Ethem, etnik kökenine ve "ihanetine" vurgu yapılacak biçimde tarih kitaplarında yer alırken, Çerkeslerin kimlikleri ve dilleri reddedildi, Türkleştirme politikalarının hedeflerinden biri haline geldiler; "Kafkas Türkleri" olarak! Soyadı kanunu getirildiğinde Çerkeslerin yüzyıllardır kullandıkları sülale isimlerini soyadı olarak almalarına ve Çerkesçe isimler kullanmalarına izin verilmedi. Çerkesçe olan köy isimleri değiştirildi. Dillerini konuşmaları

ve öğretmeleri, ulusal kıyafetlerini giymeleri yasaklandı.

1950'lerden sonra ortaya çıkan oluşumların üzerinden ise 1980 askeri darbesi geçti. Darbeden sonra pek çok kesim gibi Çerkesler için de sıkıntılı süreçler yaşandı. Dernekler ve kurumlar kapatıldı. Çerkeslerin Türk olmadığını yazan gazetelerin yazarları ve editörleri hakkında davalar açıldı, hapis cezaları verildi. Çünkü Çerkesler de Kürtler ve Lazlar gibi *Türklerin bir boyu* olarak kabul ediliyordu. Sonrasında kurulan dernekler ise siyasetten yalıtık, sadece kültürel faaliyetlerle sınırlı bir çizgi izledi.

Son yıllarda iletişim ve ulaşım teknolojilerinin de gelişmesiyle birlikte Çerkes aktivizmi de biçim değişti. Bilhassa gençler, çeşitli platformlar ve inisiyatifler aracılığıyla Çerkes halkının yaşadığı sorunları dile getirmeye, tarihte yaşanan sürgün ve soykırımı uluslararası platformlarda gündem yapmaya başladılar. Elbette resmî tarihte Çerkeslerin ele alınış biçimlerine de yüksek sesle itirazlar edildi.

'Dönüşçülük' mü 'Kalışçılık' mı?

Diasporadaki Çerkes aktivizminin ortaya çıkış zeminini genel hatlarıyla iki çerçevede ele almak yerinde olur; *dönüşçülük* ve *kalışçılık*. *Dönüşçüler*, yaşadıkları ülkeyle güçlü bağları olsa da Çerkes ulusal kimliğinin korunmasının başat yolunun anavatana dönmek olduğunu savunurken; *kalışçılar*, anavatana dönüşün artık mümkün olmadığını, dolayısıyla yaşadıkları ülkenin güncel siyasetine daha

▲ 2011 yılında İstanbul'da düzenlenen soykırım anmasından. Fotoğraf: Haluk Kalafat

ileriden dahil olunması gerektiğini savunur. 2 binli yıllarda kurulan Demokratik Çerkes Platformu, Demokrasi İçin Çerkes Girişimi, Çerkes Hakları İnisiyatifi gibi oluşumlar *kalışçı* çizgidedir. Aynı dönem, her ne kadar birkaç üniversitede Çerkes dillerinde bölümler açılmış, TRT'de birkaç saatlik Çerkesçe yayın yapılmışsa da bunlar Çerkeslerin taleplerini karşılamakta yeterli görülmemiştir. Çerkesler kimliklerinin ve kültürlerinin yaşatılmasının önündeki tüm engellerin kaldırılmasıyla birlikte, bugün dünyada Çerkeslerin yaşadığı ülkeler arasında başı çeken Türkiye'nin Çerkes soykırımını tanımasını istiyorlar. Fakat Türkiye hiçbir dönem bu konuya yakınlık göstermedi. Bugün soykırımı tanıyan tek ülke Gürcistan'dır ki bunun sebebi de, Osetya ve Abhazya odaklı Gürcistan-Rusya ilişkilerinde yatar.

Diasporada yaşayan Çerkesler, hem Xabze'nin İslam ile çelişen uygulamaları hem de

kültürlerinin önemli bir parçasını oluşturan kadın-erkek ilişkilerindeki farklılıklar sebebiyle bilhassa Türk ve Arap toplumlarla yakın ilişkiler kuramayıp daha kapalı bir yaşam sürdürdüler. Çerkeslerde toplumsal yaşam, anayasa ya da ona benzer yazılı kurallarla düzenlenmez. Bunun yerine "Xabze" denilen kurallar sistemi vardır. Hiçbir şey Xabze'nin üzerinde değildir ve uymayanlar toplumdan dışlanma yoluyla cezalandırılır. Bu mekanizma o kadar etkilidir ki tarihlerinde hiçbir zaman hapishanelere ihtiyaç duymadan yaşamışlardır. Xabze, hâlâ tüm dünyadaki Çerkesler tarafından bilinir ve kabul edilirken günümüz dünya koşullarına ters düşmemesi için de zaman zaman merkezi toplantılarla gözden geçirilir, çağdışı bulunan bazı kurallar kaldırılırken, ihtiyaca dönük yeni kurallar getirilebilir. Bu yönüyle bakıldığında Çerkes kültürü bir taraftan çağlar öncesi bir geleneği günümüze kadar

taşırken diğer taraftan modern çağın ihtiyaçlarına göre de kendini güncellemektedir. Çerkeslerin Xabze'yi öncülleyen seküler yaşamı, yüzyıllardır uğradıkları her türlü asimilasyon politikalarına rağmen kültürel bir direnç göstermelerinin de temel unsuru olmuştur.

Çerkeslerin büyük çoğunluğu Müslümandır ancak İslami kimlikleri ne Kafkasya'daki Çeçenlere ne de diasporada birlikte yaşadıkları Türklere ve Araplara benzememektedir. Sosyal yaşamdaki dini kimlikleri ulusal kimliklerinin önüne geçmez. Dolayısıyla siyasal İslami hareketler içerisinde kayda değer bir varlığa sahip değildirler. İslamiyeti en son kabul eden toplumlardan biri olmaları¹, İslam'ın Xabze ile

1 Çerkeslerin yaşadığı Kuzey Kafkasya'ya İslam'ın, 17. yüzyılda Tatar misyonerler tarafından getirildiği bilinmektedir. Bugün büyük çoğunluğu Müslüman olmasına rağmen Xabze'de Hristiyanlıktan ve animizm döneminden kalma ritüeller hâlâ varlığını sürdürmektedir.

çelişen taraflarının mevcudiyeti, bu bağın güçlenmesinin önündeki temel engellerdendir.

Bugüne kadar Çerkesleri temsil etmek amacıyla çok sayıda oluşum kurulmuş olsa da en geniş temsil gücüne sahip kurum KAFFED'dir (Kafkas Dernekleri Federasyonu). KAFFED, Türkiye'de çoğunluğu Çerkes olmak üzere, bugün 7 milyon Kafkasya kökenli kişinin yaşadığını tahmin ediyor. Avrupa Birliği ise bu rakamın 3 milyon olduğunu ifade ediyor. Bugün Çerkeslerin çoğunluğu farklı ülke diasporalarında olmak üzere, ana kitlesi Adigey, Karaçay-Çerkes ve Kabardey-Balkar olmak üzere Rusya Federasyonu'na bağlı üç özerk cumhuriyette yaşamaktadır. Diasporada yaşayan Çerkesler için ulusal kimliklerini korumak her ne kadar kolay olmasa da durum anavatanda yaşayanlar için de pek iç açıcı değildir. Putin'in iktidara gelmesiyle soykırımı dillendirenlere davalar açılıp hapis cezaları verilirken diasporada yaşayan kişilerin anavatanla ilişkisi daha yakından takip edilmeye başlanmış hatta anavatana yerleşen kimi aktivistler Putin yönetiminin kararıyla sınır dışı edilmiştir. Bu yönüyle bakıldığında Çarlık Rusya'sının uyguladığı soykırım politikaları, farklı versiyonlarıyla bugün Putin aracılığıyla devam ettirilmektedir.¹

1 Zeynel Abidin Besleney, *Türkiye'de Çerkes Diasporasının Siyasi Tarihi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, İstanbul.

Walter Richmond, *Çerkes Soykırımı*, Koyu Siyah Yayınları, 2018, Ankara.

Caner Yelbaşı, *Türkiye Çerkesleri; Osmanlı'dan Türkiye'ye Savaş, Şiddet, Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, 2019, İstanbul.

Cejnek

Ewrên li ba me

Ne weke ewrên ti deran e

Dema dadikevin û dibarin

Ava çavên çar xortan didizin

Xaka me

Ne weke ti xakan e

Dilê wê yek e

Lê bi çar xaçan tê lidarxistin.

Dayika me

Ne weke ti dayikan e

Bi yek carê

Çar caran cegerê wê disoje

Her yek ji me çar caran tê kuştin

Ji bo wê roja ahenga xwîna me

Em çar cejnan dikin yek

Şêrko Bêkes

(02.05.1940-04.08.2013)

Kurmancîkirin: Ednan Bedreddîn

Emirikê Serdar û Mirovê Esed (li destê çepê) di rêveberiya Riya Teze de, salên 1980yî.

► Serencama 90 Salên RIYA TEZE

ESKERÊ BOYÎK

Hejmara ewlîn ya rojname RIYA TEZE, di sala 1930î, bîstûpêncê meha Adarê, li bajarê Yêrêvanê, bi elfabeya girafîka Latîni, ku Îsahak Marogûlov û Erebê Şemo çê kiribûn, hate weşandin. Rojname organa Wezareta Ronkayê ya RSS Ermenistanê bû. Armançên weşandina rojnamê di nav silavname Komîtêya Navendî ya Partiya Komunîst û hukumeta rêspûblika Ermenistanê da hatibûn destnîşankirin. Armanca rojnamê ya sereke ji bo çêkirina qeydê nû (sosyalîstiyê) organîzekirina wê para xelkê kurd bû û di nav kurdan da propagandakirina siyasî ya wî welêtî.

Di roja ewlîn da rewşenbîrên kurd yê wêk Erebê Şemo, Heciyê Cindî, Emînê Evdal û yê din di dora rojnamê da civiyan, kar û barê wê hildan ser milên xwe. Ji bo bi rêk û pêk weşandina rojnamê, nivîskarê ermeniya yê bi nav û

‘ Xebata wê ne ku tenê li Ermenistanê, lê li welatê Sovêtê bilind dihate qîmetkirin. Sala 1980î ji bo 50 saliyê ji aliyê hukumeta Sovêtê hêjayî xelata "Nişana Hurmetê" bû. Gelek xebatkarên wê bi hurmetnaman hatibûn xelatkirin, hêjayî navên emekdariyê bûbûn

deng, dostê gelê kurd Hiraçya Koçar, edebiyatzan Herûtîyûn Mikirtçiyân, Gevork Parîs alîkariya mezin dan karên weşana rojnamê. Ew tev jî di nav kurdan da mezin bûbûn, kurmançî rind zanibûn û dilsozê gelê kurd bûn. Heta sala 1934an wan wek berpirsiyar rojnamê diweşandin. Berpirsiyarê rojnamê yê ewlîn yê bi eslê xwe kurd Cerdoyê Gêncî bû (1934-1937).

Sê êtapên weşandina rojnameyê

Weşandina rojnamê meriv dikare belayî sê êtapan bike:

Êtapa yekê: Ji sala 1930 heta 1938an, yanê heta dema rawestandina weşana rojnamê. Di vê êtapê da çiqas jî kadrên netewî yê xwendî kêm bûn, di nav kurdan da evdên di karên rojnamevaniyê û weşangeriyê da têgihîştî bawer bikî tune bûn, lê guhdariya dewletê, xêrxwazî û alîkariya rewşenbîrên ermenî zêde bû. Her tişt ciyê vala ava dibû.

Di hejmarên rojnamê yê wan salan da biryarên Komîtêya Navendî ya Partiya Komunîst, hukumeta welatê Sovêtê û Ermenistanê hatine weşandin. Guhdariya mezin hatiye danîn li ser pirsgerêkên li ser bingeha sosyalîstiyê veguhestina civakê, di gundan da çêkirina kolxozan, perwerdekirina civakê bi ruhê Marksîzm-Lênînzîzmê, dostanî û

‘ Heta niha jî ji me gelean ra tarî ye; gelo çima RIYA TEZE wek rojnamên merkezî yên din nekirin ya rojane? Hema hevekî nehat mezinkirin? Gelo berpirsiyar nedixwest karê wî û cawdariya wî zêde bibe, yan pêşdakişandina pirsên wusa li serokatiya Ermenistanê xweş nedihat?

biratiya gelan, karê hildana nexwendîtiyê, mafê jinan, ciwanan, şerkariya dijî edetên ziyandar, serokeşîr, zengîn, milkedar û olperestiyê. Şerkariya dijî erf-edetên bêkêr, pêşdabirina gundên kurdan, çêkirina dibistanan, hazirkirina kadrên netewî û gelek pirsên dinê tim di guhdariya rojnamê da bûne.

Tîraja rojnamê sala ewlîn 600 heb bû, sala 1932 gihîşt 1300î. Rojname li nav gundên kurdên Ermenistanê, avtonom rêspûblîka Naxîciyêvanê û li bajarê Tilbîsê (Gurcistan) belav dibû.

RIYA TEZE bi rastî jî wê demê roleke mezin di jiyana kurdên Sovêtê da lîst. Xwendevanên kurd rojname xwe dîtibûn, di her malê da ew bû mêvana hizkirî.

Lê paşê, rojên nexweş bûn para kurdan jî. Dezgehên kurdan yên çandiyê, perwerdê, weşanê hatine rawestandî. Bi sebebê goya ji bo guhestina elfabê (elfaba kurdî ya latînî bi elfaba herfên kirîlî), weşana rojname RIYA TEZE jî “wedelû” hate sekinandin. Wê “wedelûyê” bawer bikî 17-18

salan kişand. Di sala 1955an da, careke din dest bi weşana RIYA TEZE bû.

Êtapa duda: Ev dema ji sala 1955an dest pê dibe, dikşîne heta sala 1989an. Vê carê rojname bi tîpên kirîlî hate weşandin, kîjan Heciyê Cindî li ser girafîka rûsî çê kiribû. Ev dema weşana rojnamê ya here gumrih, bi hêz û geş e. RIYA TEZE dikeve nava cêrga rojnamên komarê yên here hukumdar. Dibe organa Komîtêya Navendî ya PKE, Sovêta Bilind (parlamênt) û Sovêta Wezîrên RSS Ermenîstanê. Rojname dibe berdevka partiya desthilatdar û hukumeta wê komarê. Eva nîşan dide ku mecalên rojnamê beranberî mecalên rojnamên komarê yên here navendî dibin û finansêkirina wê ji aliyê dewletê va tê kirin. Berpirsiyarê rojnamê tim dihat hilbijartî parlamentarê komarê û endamê Komîtêya Navendî ya PK ya Ermenîstanê. Xebatkarên rojnamê jî diketin nava sîstêma xebatkarên Komîtêya Navendî ya PK û hukumetê. Di welatê Sovêtê da xizmetguzariyên xebatkarên wê sîstêma hukumdar li ser asta here bilind dihatin mîaserkirin. Nexweşxane, dukan û xizmetguzariyên din ji bo wan cuda bûn, di bajêr da zû avayî didane wan.

Di nav wan salan da (34 sal) berpirsiyarê rojnamê yê herdem Mîroyê Esed Mistoyan bû. Wan salan cîgirê berpirsiyar Qaçaxê Mirad, pey ra Emerîkê Serdar xebitîn, wek katibên cawdar salên cuda cuda Şekroyê Xudo, Qaçaxê Mirad, Emerîkê Serdar û Babayê Keleş xebitîne. Di nav wan

sala da timî 12-14 karmendên rojnamê hebûne.

Rojname di heftiyê da du caran, bi çar pelên biçûk di hate weşandin. Tîraja wê digihîşt 5 hezarî. Navê wê kiribûn kataloga navnetewî ya rojname û kovarên welatê Sovêtê.

Ew rojname dewletê bû û berê ewlîn siyasiya welêt dimeşand û belge û biryarên dewletê bi wergera kurmancî têda dihatin weşandin. Xêncî wan gelek gotar û nivîs ji navenda jorê dihatin standin: Gotarên siyasî, ji emrê Partiya Komûnîstiyê, şirovên civakî, siyasî, deng û bahsên cîhanê û welêt. Ew hemû bi mecbûrî, bi kurmancî dihatin wergerandin û di rojnamê da weşandin.

Berpirsiyariyê guhdarî datanî li ser pêşdaçûyina emrê kolxoz, sovhoz, fabrîkan, dibistan û îdarên xwendinê, obiyêktên çêkirinê, destanînên xebatkaran û pirsên din. Naveroka gelek nivîsaran qet bi kurdîtiyê va girêdayî jî nebû. Evê yekê di nav xwendevanan da gazin pêşda tanîn. Ji bo ew nivîsarên ku min behsa wan kir, payê pirê bi zimanên din rojnamên rojane da dihatin weşandin, bi radyoyê dihatin dayîn, paşê heta di RIYA TEZE da derdiketin êdî kevn dibûn û pêwîstiya wan nedima.

Pelek tim ji bo kurdîtiyê dima. Di wê pelê da ser pirsgirêkên dîrok, çand, huner, edebiyat, ziman, zargotin, perwerde, werger û pirsên civakî dihatin rawestandî.

Wê demê serokê para edebiyatê Egîtê Xwedo, yê para kûltûrayê jî Emerîkê Serdar bû. Herdu jî di warê zanyariya

▲ Ji rastê ber bi çapê ve Tîtal Mûradov, Mîroyê Esed, Têmûrê Xelîl, Emerîkê Serdar, Eliyê Abdilrehman, Grîshayê Memê, Porsor, Gayanê, Egîtê Xudo.

recen ji zimanê rûsî û ermenî ji bo axaftina radyoyê û rojnamê dihatin wergerandin. Wergeran, divedandî wan nivîsan bikine kurmançîke wusa ku ji bo xwendevan û guhdarvanên radyoyê pîr têgihîştî bin. Di RIYA TEZE da guhdarîke mezin datanîn li ser pîrsên ziman û rastnivîsê.

Êtapa sîsiya: Ji sala 1989an heta niha. Di vê demê da êdî bingeha rojnamê hejiya. Bi pêrêstroyka Gorbaçov di welatê Sovêtê da dest bi tevliheviyê bû. Nijadperestî, pîrsgîrêk û dijîtî di nav gelan da serî hildan. Di Ermenistanê da jî bayekî nebixêr li civaka kurd rabû. Bi alîkariya şovûnîstên ermenî, li nav wê para kur-

dan jî dutîretî çêbû, bere-bere mecalên rojnamê kêm bûn û di dawiya salên nodî da RIYA TEZE kete halê bûyîn-ne-bûnê. Fînansekirina wê ji aliyê dewletê va bere-bere kêm bû û pey hilweşîna welatê Sovêtê ra jî lap hate birîn. Rojname bi alîkariya welatparêzên kurd heyîtiya xwe bi teherekê heta niha xweyî dike.

Li pey Mîroyê Esed, ji sala 1989 heta 1991 berpîrsiyarê rojnamê sal nîvekê Tîtalê Efo kir. Paşê heta vê paşwextiyê nivîskar Emerîkê Serdar bû, van salên dawiyê jî Grîşayê Memê yê rehmetî bû, niha Tîtalê Kerem e. Xebatkarê wê jî bere-bere kêm bûn. Weşan

hîmlî ketiye ser milê Mirazê Cemal.

Weşana rojnamê derbazî elfaba latînî bû. Rîtma weşana rojnamê jî xirab bû. Eger berê heftê du cara dihate weşandin, paşê bû heftê carekê, mehê carekê, çend mehan carekê...

Piştî hilweşîna Sovyetê

Wê demê weşana rojnameyê ke kurdî, ew jî ya dewletê, bû-yereke pîr mezin bû ne ku tenê di jiyana kurdên welatê Sovêtê, lê temamiya gelê kurd da.

Di demeke kin da, ew guherîtinên sosyal-çandî ku li welatê Sovêtê di jiyana vê para gelê kurd da çêbûbûn him bala

xêrxwazan, him jî ya dagirkeran kişande ser xwe.

Eger qewl û qanûnên welatê Sovêtê yên berk nîbûna, di navbera rewşenbîriya kurd ya wê demê û ocaxên kurdên Ermenistanê da pêwendî çêbibûna, ez bawer im riya çand, ziman, perwerde û tiştên mayîn li bal kurdên Ermenistanê wê bêtir li ser bingeha kurdewarî û bi asteke bilind pêşda biçûya, afirandinên hê bi nîrx û giranbiha çêbibûna.

Di sala 1932an da çend hejmarên RIYA TEZE û pirtûkên kurmançî, ku li Yêrêvanê hatibûn weşandin digihîjin berpîrsê kovara HAWARê Mîr Celadê Bedirxan. Di hejmara HAWARê ya 8an da bi navê Herekol Azîzan nivîsareke kêfxweşiyê di wê derheqê da tê weşandin.

Nivîsara HAWARê weha hatiye weşandin:

"Rûjnameke kurmançî, bi herfên nû, bi kurmançiyê xwerû, li Rewanê, di şiklekî spehî û çeleng de derdikeve.

Vê paşiyê çend hejmarên wê gehîştine destê me. Çavên me pê biruhn bûn, dilê me şa û geş bû. Kurmançên Rewanê ji rûjnamê pêve çend kitêb jî derêxistine. Me sê-çar rûj mijûlahiya xwe bi wan kirin. Ji nav rûpelên wan ên taze û ter bihna kulîlkên çiyayê Elegozê, bayê zozanên Serhedan dihatin. Di nav resmên wan de şalû-şapikê kurmançî, xencer û piştixencera kal û *kalikên me dihatin dîtin. Rêya Teze wek navê xwe taze ye, nû ye, nûbar e. Lê ji Hawarê kevintir, bi emrê jê mezintir e. Hejmara wê a paşin ko gehîştîye destê me*

a pêncî û nehan e. Li gora ko Rêya-Teze rûjnameke dehrûjkî ye, berî salkê û hin dest bi derketinê kiriyê".

Paşê ew du helbestên biçûk ji kitêbeke ji wan ra şandî di nivîsê da tîne û nivîsa xwe weha bi dawî dîke: "Ji bona îro me hevqas got, pêşdatir em dîsan ji Rêya-Teze behs bikin. Em ji hevalê xwe re rêyeke xweş û dewiyê geş hêvî dikin. Divêt ko her gav me hay ji hev hebit û gerek ê ko em hevdu ser xebata hev serwest bikin". Herekol Azîzan

Di wê nivîsarê da nayê behskirin gelo çawa, bi destê kê, yan kê ew rojname û kitêb ji wan ra şandine.

Eyan e ku di navbera Heciyê Cindî û Celadê Bedirxan da pêwendî hebûne. Lê tê texmînkirin, ew pêwendî zûtirê hatiye birîn û HAWAR di hejmarên xwe yên dû ra behsa RIYA TEZE nake. Xuya ye organên dewletê pê hesiyane û kerr dawî bi pêwendiyên anîne.

Nuxteke sûcdarkirina Heciyê Cindî ya salên 1937-1938an, pêwendiyên wî bûn tev Celadê Bedirxan ra.

Heciyê Cindî di bîranîna xwe ya derheqê hebiskirina xwe ya sala 1938an da dinivîse: "... Min wusa jî name ji Celadê Bedirxan ra şandine û bersivên min hatine. Di name û gotaran da min daye kîvîşê, wekî li welatê Sovêtê, hukumeta Ermenistanê her mecal çêkirine bona pêşdaçûyina çanda me: Rojname me RIYA TEZE dertê, kitêbêd me çap dibin, radyoya me, mektebên (dibistanên) me hene..."

Ji vê bîranîne tê xanê, ku bi rastî jî rojname û kitêb Heciyê Cindî ji Celadê Bedirxan ra şandine.

Heciyê Cindî dihate gunekarkirin ku pêwendiyê wî tev serokê partiya kurdan ya "nijadperest" XOYBÛNÊ heye û ew partiya wek heval û hevkarê partiya ermeniya, Daşnaka dihate dîtin...

Ji aliyê din dagirkerên Kurdistanê, ku heyîtiya gelê kurd qebûl nedikirin, programeke asîmîlasyonê ya eşkere dabûn ber xwe û nerazîbûnên kurdan jî dijî wan curê serhildanan li pey hev diteqiyên, nedixwestin dengê kurdan li cîkî din bê bihîstin.

Neyartiya rejîma Tirkîyê li di rojnamê

Derfetên ku li Ermenistanê ji kurdan ra vebûbûn, guhdariya dagirkeran, îlahî ya rejîma Tirkîya ya nijadperest a Kemalîst kişandibûne ser xwe. Wan rind zanibû, ku ew ocaxên kurdan yên kûltûrî, perwerdeyî, zaniyarî ku li ser hidûdê wan çêbûne ji bo Kurdîstana bindest zengilê hişyarbûnê ne. Rast e, di destê me da dokûmêntên konkrêt kê in, lê yên heyî jî bes in ku bê texmînkirin, çawa dîplomasiya Tirkîyê xwestiyê dengê kurdên Ermenistanê bide kerrkirin.

Ji bo nimûnê, xebatkarê dîplomatiyê yê Sovêtîstanê li Yêrêvanê Neymarek, di nama xwe ya ji bo Wezaretê Karên Derva ya Sovyêtê ra şandî da (05.04.1935) dinivîse ku konsolosê tirkîyan tim guhdariya xwe datîne ser weşandina RIYA TEZE li Ermenistanê. Jê

ra her hejmar tên tercume-
kirin, lê rojname wisa miqate
û bi tahamûl e, mirov dikare
mihakeme bike ku konsûlên
tirkan yên vê derê, nikaribûn
tu qulpan jê ra bibînin. Wek tê
zanîn, hemû hejmarên wê ji
terefê tercumanên Tirkan ge-
lekî bi himet tên tercûme kirin.
Belgeyeke din, ku Neymark
(09.05.1935), serokê qismê
1-ê yê Wezareta Karên Derva
ya Sovyetê ra şandiye, weha
nivîsiye: "Li gor agahdariyên di
destê min da, demek berê Aral
û Yilmaz di derheqê pirsê kurdî
da raporek bi dizî hazir kirine.
Li gor înfomasiya di destê me
da, muhtewa vê raporê ev e: Li
Êrîvanê rojname "Riya Teze"
hebûna xwe berdewam dike.
Hebûna wê li ser tixûbê Tirkiyê
ji bo me tehdît e û îşareta
dijminatîyê ye".

Di welatê Sovêtê da pirsên
weha gelekî bi dizî dihatin
xweyîkirin, bi rêyên KGB diha-
tin kontrolkirin û tev berpirsiyar
dihatin kerrkirin. Dibe ew bû
sebeb ku berpirsiyarên roj-
namê (berpirsiyar û cîgirên wî),
ji wan tiştan agahdar bûn, ji
bo wê çendê jî wusa gelekî bi
fesal bûn, nedihîştin gotarek,
cimlek, yan hema peyveke bi
şik di rojnamê da bînin weşan-
din. Di salên hilweşîna welatê
Sovêtê em jî pê hisiyên ku
rêdaksiya rojnamê gelek name,
rojname, kovar, kitêb ji kurdên
welêt, Ewropayê û ji xêrxwazên
kurdan distandin. Ew jî hatibûn
veşartin ku kes nebîne. Salên
pêşiyê hindik, lê vê dawiyê
gelek siyasatmedar, rewşenbîr,
wusan jî xwendevanên kurd ji
Kurdistanê, ji welatên Ewro-
payê, heta yên ku di bajarê
Moskovayê, Lênîngîradê û

di bajarên Sovêtê yên din da
dixwendin, dihatin Yêrêvanê,
li rêdaksiyayê dibûn mêvan,
dîsa berpirsiyariya rojnamê
xwe dûrî wan digirt û degme di
derheqa wan û hatina wan da
înfomasyon diweşand. Hemin
sûret tev wan kêma digirtin.

Wekî li cem serokatîya ko-
mara Ermenistanê şik li ser
amintîya wan çênebe, derheqa
destanînên kurdên komarên
Sovêtê yên din da jî kêma diwe-
şandin. Ev pîr bi fesalbûna
berpirsiyarên rojnamê me tîne
wê fikrê, ku li ser wan kontro-
leke pîralî ya giran hebûye. Bo
wê jî berpirsiyar nexwestine
heyîtiya rojnamê û kursiyên
xwe bikine bin rîskê.

Dema derheqa nivîskarên me
Qaçaxê Mirad, Eliyê Evdilreh-
man, Mîroyê Esed, Emerîkê
Serdar, Egîtê Xudo axaftin
dibe, mirov nikare RIYA TEZE
ji bîr neyne. Wan temamiya
jiyana xwe ya afirandariyê di
xebata wê rojnamê da derbaz
kir. Dewsa qelema wan, bawer
bikî li ser her pel, her gotar û
nivîsên rojnamê heye. Vê fikrê
bi gîştî derheqa rojnamevanê
navdar Tîtal Mûradov da di-
kare bê gotin, ewî jî bawer bikî
sî-siûpênc salên emrê xwe bi
karê rojnamê va girê da.

Di karê pêşxistina RIYA TEZE
da emekê katibê wê yê cawdar,
nivîskar Babayê Keleş, nivîskar
û rojnamevan Têmûrê Xelîl,
nivîskar Pîrîskê Mihoyî, He-
senê Qeşeng, Girîşayê Memê,
Rizganê Cango mezin e. Her
yekî ji van, 15-20 salên jiyana
xwe ya afirandar dane karê
RIYA TEZE.

Karên xwe yên rewşenbîrî
û zaniyariyê ji rêdaksiya

vê rojnamê dest pê kirine:
Kurdzanên bi nav û deng,
akadêmîkê akademiya Er-
menistanê Şekroyê Xudo,
Prof. Şerefê Eşîr, Prof. Karlênê
Çaçanî, serokê para axaftinên
kurdî ya radyoya Yêrêvanê,
nivîskar Xelîlê Çaçan Mûradov,
nivîskarê kurd yê navdar Ah-
medê Hepo, xebatkarê parti-
yayê Tîtalê Efo.

Bawer bikin temamiya rew-
şenbîriya kurdên Ermenistanê,
ji Erebbê Şemo girtî heta min
û yên li pey min jî rojnamê
ya xwe hesab kirine û ji bo
pêşxistina wê dezgeha kur-
dewarî çî ji destê wan hatiye
kirine. Ê bi qewata tomerî,
rojname me bi bilindayî û baş-
bûna xebata rojnamegeriyê,
profêsyonalîzmê ji rojnamên
komarê danedixist...

Jê ra hesav rûdiniştin, xebata
wê ne ku tenê li Ermenistanê,
lê li welatê Sovêtê bilind dihat
qîmetkirin. Sala 1980î ji bo 50
saliyê ji aliyê hukumeta Sovêtê
hêjayî xelata "Nîşana Hurmetê"
bû. Gelek xebatkarên wê bi
hurmetnaman hatibûn xelat-
kirin, hêjayî navên emekdariyê
bûbûn, endamên Yekîtiya Ni-
vîskar û Rojnamevanên Welatê
Sovêtê bûn.

Di dîroka rojnamegeriya
kurdî da, rojname RIYA TEZE,
di warê pêşxistina ziman,
edebiyat û rojnamevaniyê
da xwediyê rol û cîkî xisûsî
ye. Rojname RIYA TEZE bû
ênsêklopêdiya jiyana kurdên
Sovêtê, îlahî yên Ermenistanê.
Ew dîroka zindî ya pêşdaçûyî-
na çand-kûltûra wê para gelê
kurd e.

Mimarlar Odası'ndan Şerefhan Aydın'a göre Suriçi'nin son hali:

İnşa, sadece inşaat yapmak değil!

Röportaj: İNANÇ YILDIZ

Tarihi MÖ 3, 4 binli yıllara kadar uzanıyor Suriçi'nin. Birçok medeniyete ev sahipliği yaptı. Volkanik bazalt taştan yapılmış hanları, hamamları, cami ve kiliseleri, avlulu evleriyle, kuçe (küçe) denilen dar sokaklarıyla özgün bir mimari sunan Sur, son yıllardaki gelişmelerle sahipsiz bırakılmış bir kent hissi uyandırır da, öyle değil tamamen. Diyarbakır Barosu Başkanı Tahir Elçi, 'ölümüne' sahip çıkan simge isimlerden biriydi mesela. 28 Aralık 2015'te Dört Ayaklı Minare önünde yaptığı açıklamada, "Bu tarihî bölgede, birçok medeniyete beşiklik etmiş, ev sahipliği yapmış bu kadim bölgede, insanlığın bu ortak mekânında silah, çatışma, operasyon istemiyoruz. Savaşlar, çatışmalar, silahlar, operasyonlar bu alandan uzak olsun diyoruz" çağrısında bulunduktan dakikalar sonra öldürülmüştü oracıkta. 2 Aralık 2015 tarihinden itibaren Sur'un Cevatpaşa, Fatihpaşa, Dabanoğlu, Hasırlı, Cemal Yılmaz ve Savaş mahallelerinde ilan edilen "sokağa çıkma yasağı"yla birlikte Sur için ağır bir 'yıkım' süreci başladı.

Aralarında Mimarlar, Harita, Kadastro Mühendisleri ve Şehir Plancıları Odası Diyarbakır Şubesi'nin olduğu bir heyet geçtiğimiz ocak ayında ilk kez yasaklı mahallelerde inceleme yapma fırsatı bulabildi. İnceleme heyeti içinde bulunan Mimarlar Odası'ndan Şerefhan Aydın ile Sur'u konuştuk.

2015 yılından bu yana halen sokağa çıkma yaşağının devam ettiği Sur'un 6 mahallesinde ilk kez inceleme yapma şansı buldunuz. İlk olarak, ne hissettiniz bu inceleme öncesi?

Dört Ayaklı Minare'nin oradan geniş bir çöle dönüşen alana açılan bir kapıdan içeri girdik. İnsanın elindeki gücü ne kadar acımasızca kullandığını gördüm ve tahakküme lanet getirdim. Binlerce yıllık birikimlerle bugüne gelen canlı-cansız değerlerin nasıl da insan eliyle yok edildiğini gördüm. Benim de anılarım vardı o mahallelerde. Sonuç olarak, hüznün ve öfke...

Yaptığınız incelemede neler gördünüz? Tarihî mekânlar ve evler ne durumdaydı?

Biz teknik inceleme heyeti olarak alana girebildik. İncelemelerimiz bu çerçevedeydi. Ancak yine de duygular ağır basabiliyordu bazen. Dedim ya bizim de anılarımız vardı oralarda. Dolayısıyla teknik ve duygu ikilemini çok yaşadık.

Alanda mahalle ve sokak sınırlarına dair tek bir iz kalmamış durumdaydı. Sadece harabe birkaç tescilli tarihî yapı vardı. Sur'un bu altı mahallesi özellikle tarihî ve tescilli yapıların en yoğun olduğu bölgeydi. Şu an ise tescilli tarihî yapıların en seyrek olduğu bölge durumunda. İlk etapta bu yapıların kalıntılarını incelemeye çalıştık. Binlerce beton yapı, yüzlerce tarihî tescile değer yapı ve 49 adet de tescilli yapının tamamen yıkıldığını gördük. Yüze

yakın tescilli yapının da çatışmalardan sonra iş makineleri ile darbelendiğini gözlemledik. İlginçtir, yıkılan onca tarihî veya tescilli yapının kalıntıları dahi

İlginçtir, yıkılan onca tarihî veya tescilli yapının kalıntıları dahi yoktu. Çünkü suç delillerinin yok edilmesi gerekiyordu! Ve bu binlerce yıllık tarihî yapı kalıntıları üniversitenin arazisinde Dicle Nehri'ne dökülmüştü. Ayrıca bazı yapılarda derin kazıların yapıldığını yani define arandığını da gözlemledik. Burada büyük bir insanlık suçu işlenmiş diyebilirim.

yoktu. Çünkü suç delillerinin yok edilmesi gerekiyordu! Ve bu binlerce yıllık tarihî yapı kalıntıları üniversitenin arazisinde Dicle Nehri'ne dökülmüştü. Ayrıca bazı yapılarda derin kazıların yapıldığını yani define arandığını da gözlemledik. Burada büyük bir insanlık suçu işlenmiş diyebilirim.

Biliyorsunuz, Varşova tarihî bir kent ve II. Dünya Savaşı'nda Hitler tarafından ağır bombardımana maruz kalıyor. Ancak yine de Varşova'da yerle bir edilen kentteki yapı kalıntılarını yok edin denmiyor. Savaş sonrasında Varşova halkı, gerek ellerindeki hatıra olsun diye çektikleri fotoğraflardan, gerekse de anlatılardan yola çıkarak Varşova'yı küllerinden yeniden doğan kent haline getiriyor. Kıyaslayın, 1945 Varşova'sını ve 2016'da Sur'un yaşadıklarını...

Çatışmalardan sonra Mimarlar Odası olarak yaptığınız açıklamalarda asıl yıkımının çatışmalardan sonra gerçekleştiğini söylediniz...

▲ Sur inceleme heyeti

Uydu görüntüleri, seyahat esnasında uçaktan çekilen fotoğraflar ve kudretini göstermek için görevliler tarafından çekilen görüntüler üzerinde bir çalışma yaptık. Bu verileri eski haritalar ile karşılaştırdığımızda sonuç olarak 9 Mart'ta bu savaş alanındaki yapıların çok az bir bölümünde tahribat olduğu ortaya çıktı. Dolayısıyla şu anki yıkım tablosunun çatışmalarla oluşmadığı, sonrasında gerçekleştirildiğini rahatlıkla söyleyebilirim.

Binlerce yıllık tarihî değerlerin yok edilmesine herkes karşı

çıkmalıdır. Çünkü halklar tarihî, kültürü, sanatı ve dilleriyle vardır.

Buradaki 'dönüşüm' nasıl mümkün olabilirdi sizce?

Biz ilk günden beri katılımı esas alan bir çözümü öneriyorduk. Yani kentsel SİT alanı olan Suriçi sadece Ankara merkezli bakanlığın insafına bırakılmamalıydı dedik. Kolektif bir çalışmayla bu değeri yeniden canlandırabilirdik. Meslek örgütleri, üniversite, koruma uzmanları,

İnşa, sadece inşaat yapmak değildir. Ancak yetkililer bu sürece böyle yaklaştılar, sadece inşaat yaparak inşa ettiklerini iddia ettiler. Ben buna inşa süreci değil, Sur'un inşaat süreci diyorum. İnşa çok boyutlu bir kavramdır; psikolojik, sosyal, kültürel, ekolojik gibi boyutları vardır. Bu süreci sadece inşaata indirgemek, ciddiye almamaktır ya da anlamamaktır.

sivil toplum örgütleri, mahalleli yurttaşlar, bir araya gelip çalışarak bu ucube sonuçtan kurtarabilirdik bölgeyi. Önerimiz buydu. Hem tespit hem de restorasyon süreci bu şekilde örülseydi Sur bu yaralarını sarabilirdi. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kontrolünde gelişen bu yıkım ve yeni yapım süreci yıkımın boyutunu katbekat artırdı. Bakanlık çalışanları, küçük derecede hasarlı yapıları da ağır hasarlı gösterip büyük yıkımın yolunu açtılar. Sonuç olarak, tarihî bir yıkıma imza attılar.

Sur'un yeniden inşası söz konusu. Tarihî dokusuna uygun inşa edildiği belirtiliyor. Ancak Mimarlar Odası olarak yaptığınız bir açıklamada yapımı

süren evleri Sincan Cezaevi'ne benzetmişsiniz...

İnşa, sadece inşaat yapmak değildir. Ancak yetkililer bu sürece böyle yaklaştılar, sadece inşaat yaparak inşa ettiklerini iddia ettiler. Ben buna inşa süreci değil, *Sur'un inşaat süreci* diyorum. İnşa çok boyutlu bir kavramdır; psikolojik, sosyal, kültürel, ekolojik gibi boyutları vardır. Bu süreci sadece inşaata indirgemek, ciddiye almamaktır ya da anlamamaktır. Yaşanan geçmişi, hafızayı ve hatta yaşanan travmaları hesaba katmadan sağlıklı bir inşadan bahsedemezsin. Kolektif katılım dediğim buydu; mimarlar, mühendisler, sağlıkçılar, hukukçular ve daha birçok disiplini bu inşa sürecine dahil etmezsen yapacağın iş bu olur, cezaevi

tipolojisinde "tarihî Diyarbakır evi" ortaya çıkar.

Yapılan evleri sadece teknik açıdan bile incelediğinde, tarihî dokuya sahip Diyarbakır evinin kötü bir taklidini görüyorsun. Herhangi bir şehirde görebileceğimiz betonarme bir inşaatın kısmi olarak bazalt taşla kaplanmış makyajlanmış haline dönüştürüldü tarihî Diyarbakır evi!

Ne kadar itiraz edilse de devam eden bir süreç var. Bu saatten sonra geri dönüş konusunda neler yapılabilir?

Geri dönüş konusunda çok şey yapılabilir. Bana göre, yapılan ucube yapıların tamamen yıkılması en iyi çözümdür. Sur sokak ve evlerinin rölöve projelerinin neredeyse tamamı mevcuttur. Yıkım yapılırsa bu

proje ve kaynaklara göre Sur yeniden inşa edilebilir. Belki tarihî dokuyu birebir yakalayamayız ama bahsettiğimiz sorunlar minimize edilip eski dokuya yeniden ulaşılabilir.

Tahir Elçi başta olmak üzere kitle örgütü temsilcilerinin çeşitli girişimlerine, açıklamalarına rağmen önlenemeyen bir çatışmalı süreç yaşandı. Bu sürecin önlenememesini siz nasıl değerlendiriyorsunuz?

Şu anda da kendisi dışında herkesi yok sayan bir anlayış mevcut. Bu anlayıştan olumlu anlamda bir refleks görmek yanıltır bizi. Dolayısıyla mücadele edildi ama sonuç alınmadı. Bu tür süreçlerde toplum adına misyon üstlenenler karşısındaki büyük taş duvarı yumruklar, eli kanar, canı sızlar ama yine de yumruklar ki duvarın arkasında seni gözleyene; 'ben buradayım, yaptıklarını görüyorum, kabul etmiyorum, kaydediyorum bil...' demek zo-

rundasın. Dönemin mücadele şekli biraz da böyledir, bunu da yapamazsan zamanla iddianı kaybeder, işlevsizleşirsin.

Son olarak, bu altı mahallede yaşayanların hayatları altüst oldu. Yine Suriçi'nde çatışmaların olmadığı Alipaşa Mahallesi'nde de bir dönüşüm yaşandı. Burada yaşayanların büyük bir bölümünü '90'lı yıllarda göç edenler oluşturuyordu. Bu insanlar yeniden buraya dönüp yaşayabilecek mi acaba?

Evet, devlet bu dönemi fırsat olarak değerlendirip Ali Paşa ve Lalebey mahallelerini de kentsel dönüşüme tabi tuttu. Fırsat diyorum, çünkü daha önce kamulaştırma yoluyla kentsel dönüşüm yapılmaya çalışıldı ama halk buna direnmiş yıkımın önüne geçebilmişti. Ancak devlet Sur'un tamamını 21 Mart 2016'da acele kamulaştırarak (bu kamulaştırma türünde karara itiraz hakkı yok!) halkın mülküne el koydu ve bu

yasal dayanaktan yola çıkarak yarım kalan kentsel dönüşüm uygulamasını da tamamlamış oldu. Doksanlı yıllarda köyleri yakılan ve kente göç etmek zorunda kalanlar, kentsel dönüşümle kendi yurdunda ikinci bir göçe maruz kaldı böylece.

Mahalleliye evleri karşılığında çok düşük bedeller ödendi, başta TOKİ'ler olmak üzere kentin farklı bölgelerine sürüldüler. Bir daha Sur'a yani kendi öz yaşam alanına dönme şansları yoktur. Çünkü bu mahalleler, demografisi değiştirilmiş yeni bir nüfusa göre dizayn edildi. Buralar artık sosyal ilişkilerin paramparça edildiği ticaret ve rant mekânlarına dönüştürüldü. Bu mahallelerdeki mütevazı konutların yerine yüksek bedelli butik oteller, restoranlar, lüks kafeler planlandı ve yapımları da tamamlandı. Yani artık eski mahalleli, fakat buraların öz sahiplerinin bir söz hakları yoktur, Ali Paşa ve Lalebey'de. 📌

▲ İnceleme heyetinin basın toplantısı, fotoğraf: MA

QESETOREYA ŞIKIYAYÎ

ULKU BÎNGOL

Batariya me ya ku di bin perê tawûra topvanan de bû jî, bi tawûrê re bo pazdeh rojan em birin tetbîqatê. Baregaha leşkerî li qeraceke req û rût kon danî û me dest bi tetbîqatê kir. Wek her tetbîqatê ev tetbîqata me jî eşkerekirina cengê yekalî bû. Her çiqas li hember me dijminek tunebû jî di wan 15 rojên cenga yekalî de, me hemû xetere, dijwarî û zehmetiyên cengê kişand. Pazdeh rojan min berav nekir û xwurek ket canê min. Ne yê min tenê, min li kîjan leşkerî dinihêrt destên wan di canê wan de bû û xwe dixwirandin. Ez rêvebirê teqînê yê bataryayê bûm. Min li ser nexşeyê koordînat dipîva û bi bêtelê anonsê topdarê bataryayê dikir û piştî gurmînekê li cihê dihat nişandan agir û dûman hol dibû. Min dixwest ev cenga yekalî zû xelas bibe û em biçin baregaha xwe û xwe bişom.

Di roja 13yan de piştî danê tetbîqatê em li maşîneya cemseyê siwar bûn û ber bi konên tawûrê ve çûn. Li pêş konê mezin ê tawûrê, fermandarê maşînê ferman da ku em peya bin. Dema me xwe citî xwarê kir qesetoreya di kalan de ya li palasqaya min, ket ber lengerê maşîneyê û ez ser serî bi deriyê maşînê aliqandî mam. Fermandarê bataryayê ji binê konê tawûrê ber bi min ve baz da, ferman kir û go:

-Leşker zû zû ji lengerê bixelîşîne.

Hinek leşker bi vê daliqandina min a ser serî kenîyan, lê fermandar tavilê li wan hêrs bû...

Piştî leşkeran ez bilind kirim û qesetoreya min ji lengerê deriyê cemseyê xelas kir, min palasqaya xwe li ser xwe ediland û li hember fermandarê bataryayê ketim sekna amadeyiya leşkerî. Heta vê kêliyê her tişt tetbîqat bû lê ev rewşa ez niha tê da bûm, rastiyeke bû.

Fermandar ji min re go:

-Leşker tişteki te heye yan na?

Ez:

-Na fermandarê min, ez baş im?

Fermandar destê xwe dirêjî min kir û go:

-Lê qesatore!?

Bi wê ketina bêkêys re tew min qesatore ji bîr kiribû, loma min gotina fermandar fêman nekir û go:

-Qesetoreya çî!

Fermandar dîsa destê xwe ber bi min ve kir û go:

-Kurê min kalana qesetoreya te kupiyaye, ka binêre qesetore jî kupiyaye yan na!

Piştî gotina fermandar min destê xwe avêt qesetoreyê ku ji kalanê derxim, min hew dît nivê qesetoreyê bi destên min ve hat û nivê din di kalanê de ma. Min nivê din ê şikiyayî jî derxist û herdu nivên qesetoreyê dirêjî fermandar kir.

Fermandar her du nivên qesetoreyê di dest xwe de gerand û ji min pirsî:

-Te çawa vê qesetoreyê şikand?

-Min neşikand fermandarê min. Em ji tetbîqatê dihatin. Piştî cemse sekinî, fermandarê cemseyê ferman da ku em peya bin. Min jî dema ku xwe citî xwarê kir qesetoreya min ket ber lengerê cemseyê û ez ser serî bi deriyê cemseyê ve daliqandî mam..!

-Lê taliya talî qesetore bûye du cî û şikiyaye. Hemû alavên we li ser me zimet in û niha te xisar daye alavek tawûrê. Ji ber wê ez neçar im ku vê bûyerê aniha bidim nivîsandin û te bidim dadweriya leşkerî!

Ji nişka ve hat bîra min û min ji fermandar re go:

-Fermandarê min, niha di tetbîqatê de tişteke bihata serê min û ez bimirama dê kesekî gelo heqê xwîna min bida mal-

bata min? Û min ev qesetore bi qestîka neşikandiye.

-Na kurê min, ji ber ku tu leşker î kes heqê xwîna te nade.

Tu leşkerekî baş î jî, ez ji jîr û jêhatîbûna te hez jî dikim lê ez neçar im, loma divê haya dadgeha me ya leşkerî ji vê qesetoreya te ya şikiyayî hebe.

Nivîser mijara qesetora şikiyayî awayê ku min ji fermandar re gotibû nivîsand. Ez jî ji fermandar û vê nîqaşa qesetoreyê filitîm.

Piştî tetbîqat xelas bû û em vejeriyan wargeha leşkerî, qesetoreya min a şikiyayî li hangara wargeha leşkerî lehîma wê kirin, kalana wê jî rast kirin û dan min. Şûna ciyê şikiyayî piçek wek pîneyek an wek birînek mabû lê wek berê êdî dema ku min ji kalanê dikişand qesetoreya min wek mehînek bi destên min ve dihat. Piştî em vejeriyan wargeha xwe semiyana rojê fermandarê bataryayê leşkerekî şandibû bo ku ez bi lez û bez biçim ba wî. Min di rê de ji leşker re got:

-Fermandar negot bo çi ye!?

Leşker go:

-Na, nizamim; ji min re tiştek nego.

Min qet bîr û gumana xwe û qesetoreyê nedikir. Piştî ku qesetoreya min lehîm kirin û kalana wê rast kirin û dan min ez fikirîm ku edî ev bûyera qesetoreyê hatiye girtin. Derbasî odeya fermandar bûm min silava xwe di sekna asasi de da û min go:

-Li ber fermana te me, fermandarê min!

Fermandar:

-Leşker 13 panot cirm li te hatiye birîn û divê tu vê cirmê bidî niha. Loma min gazî te kir!

Ji ber ku min fêm nekir, ji nişka ve ev gotin ji devê min filitî:

-Cirma çi!?

Fermandar bi dengeke aş:

-Cirma qesetoreyê!

Min dîsa fêm nekir û min go:

-Qesetoreya çi!?

Fermandar hinekî dengê xwe bilind kir:

-Cirma qesetoreya te ya ku te şikand!

Ji nişka ve gotin ji devê min filitî û min go:

-Ez nadim!

-Çawa tu nadî! Ev cirm ji bo xisardayîna alaveke tawûrê li te hatiye birrîn!

-Fermandarê min, ne ku ez nadim, diravên min tunene ku ez bidim!

-Çawa tunene?

Di cî de ferman da nûserê ber destê xwe û go:

-Ka wê lênûska dirav a leşkeran...

Fermandar difikirî ku belkî ez derweş dikim. Diravên ku ji leşkeran re dihat, berî ku bidin leşkeran li wê lênûska diravê leşker de dihat qeydkirin. Lê axir diravê ku kêm be jî ji min re hatibû, ji ber ku bi dest hatibû, tu qeydek min a dirav di wê lênûska di dest fermandar de nedinivîsand. Piştî qeydek min nedî ji nivîser re go:

-Binivîse ji dadgeha leşkerî re Û ji min re go tu derkeve.

Ez hinekî di rê de li ser axaftina xwe û ya fermandar fikirîm û min di dilê xwe de go vê carê ez xweş peyivîm. Wê edî ev meseleya qesetoreyê bê girtin. Jixwe baweriya fermandar jî bi min hatibû ku diravên min tunebûn.

Hefteyek derbas bibû. Min dîsa qesetoreyê ji bîr kiribû. Nivîserê bataryayê gazî min kir û go:

-Mehkemeya te heye. Divê tu aniha biçî mehkemeyê.

Her çiqas min qesetore ji bîr dikir jî wan çend rojan carê dixist bîra min. Min ji nivîser re go:

-Xêr e!? Mehkemeya çi!?

Nivîser:

-Mehkemeya qesetoreya ku te şikandibû?

Min kaxiz ji dest nivîser girt û berî ku herim, sê panot diravên ku li ser min bû, min bir bi emanetî da hevalekî xwe û ez çûm mehkemeyê.

Di jiyana xwe de cara yekemîn bû ez derketibûm pêşberî dadger û dozgeran. Di salonek bilind de dadger û du dozger ji bo wê qesetoreya ku şikiyabû li bende min bûn. Ez bi sekna asasi ya leşkerî çûm pêşberî wan.

Dadger hima bi hêrs ji min re go:

-Tu çima cirma qesetoreyê nadî? Ev cirm bo xisardayîna alavê tawûrê li te hatiye birrîn!

Min ji dadger re go:

-Fermandarê min, piştî em ji tetbîqatê vejeriyan cemseya ku em lê siwar bûn, ajot ber konê tawûrê! Fermandarê cemseyê ferman kir ku em peya bin û min dema xwe ji cemseyê xwe citî xwarê kir, qesetoreya min ket ber lenger a deriyê cemseyê û ez ser serî pê ve aliqîm. Qesetoreya min şikiya û kalana wê kupiya. Paşê qesetoreya min lehîm kirin, kalana kupiyayî rast kirin û dan min. Niha jî ez bi wê qesetoreyê me. Aniha ew ciyê şikiyayî bes piçek wek birînekê xuya ye. Îja ku di wê tetbîqatê de tiştek bihata serê min û ez

bimirama gelo kesî dê heqê xwîna min bida malbata min an na? Û ne ku ez cirmê nadim, diravê min tunene ku ez vî 13 panotî bidim.

Li ser van gotinên min herdu dozgeran stuyên xwe mîtroyekê ber bi dadger ve dirêj kirin û bi pistepist şêwîrek di nav hev de kirin û dadger gazî herdu leşkeran kir û go:

-Werin sax bikin ka diravên wî hene an tunene!

Herdu leşkeran binê bota min jî nihêrtin û gotin:

-Na dadgerê mini dirav li ser tunene!

Dadger:

-Nexwe ez ê di bergendî vê cirma diravan de cezayê zindanê bidim te! Wekî din gotinek te hebe bêje?

Ji nişka ve mehkemeya sîvîl hat bîra min û min go:

-Ez dixwazim di mehkemeya sîvîl de bêm darizandin! Wekî din ti gotinek min tune!

Dadger:

-Çima!? Ma baweriya te bi dadweriya leşkerî tune!

-Ne ji ber baweriyê lê ez dixwazim li wir bêm darizandin!

Dadger:

-Temam derkeve.

Piştî mehkemeyê 10-12 rojan dîsa min qesetoreya xwe ya şikiyayî ji bîr kiribû. Êdî vêca mehkemeya sîvîl gazî min kir. Ez bi çar leşkeran re birim mehkemeya sîvîl.

Dadger li dosyeya min nihêrt û tew li min nenihêrt û go:

-Çima vê cirma qesetoreyê nadî!

Mesele çawa qewimibe min bi heman awayî ji dadger re jî gilî kir û go:

-Birêz dadger, piştî em ji tetbîqatê vegeriyan cemseya ku em lê siwar bûn, ajot ber konê tawûrê! Fermandarê cemseyê ferman kir ku em peya bin û dema min xwe ji cemseyê xwe citî xwarê kir, qesetoreya min ket ber lengerê deriyê cemseyê û ez ser serî pê ve aliqîm. Qesetoreya min şikiya û kalana wê kupiya. Paşê qesetoreya min lehîm kirin, kalana kupiyayî rast kirin û dan min. Niha jî ez bi wê qesetoreyê me. Aniha ew ciyê şikiyayî bes piçek wek birînek xuya ye. Îja ku di wê tetbîqatê de tiştêk bihata serê min û ez bimirama gelo kesî dê heqê xwîna min bida malbata min an na? Û ne ku ez cirmê nadim, diravê min tunene ku ez vî 13 panotî bidim.

Dadger wekî din tiştêk ji min nepirsî û go:

-Derkeve!

Leşkeriya min xelas bibû. Sala ku xilas bibû na, salek piştî wê... Havîn bû... Me li gund genimê xwe bi dasê diçinî. Keyayê gund hat û go:

-Qewet be, berket be ji we re!

Bavê min go:

-Xêr hatiyî, silamet bî keya! Xêr e keya, te vê germê xwe li me girtiye û tu heta vir hatiyî!?

Keya:

-Êra ez jî nizamim xêr e, nexêr e. Şaxa leşkeriyê ya vir gazî lawikê we dike. Min go ez haya we pêxim!

Bavê min û keya ji min bêtir meraq kirin ku bo çî gazî min dikin. Bavê min go:

-Kurê min here lê dereng nemîne. Divê em genimê xwe zû ji bin dest û pêyan derxin.

Ez çûm... Min li deriyê berpîrsê şaxa leşkerî ya navçeya me da û ez derbasî odeya wî bûm. Berpîrsê şaxa leşkeriyê li min nihêrî û go:

-Himmm... Xêr e, çî dixwazî!?

-Tiştêkî naxwazim, we ba min kiriye, ez nizamim mesele çî ye!

Nivîser lînûskek reş û mezin anî li ber berpîrs danî. Berpîrs rûpelên lînûska mezin qeliband, qeliband û ji nav rûpelêkê kaxizêk derxist, da ber xwe û gazî min kir:

-Were, vir îmze bike.

Ez ber ve çûm û min go:

-Ev çî ye, bo çî ez îmze bikim! Ka ez bixwînim çî ye ev!

Berpîrs:

-Doza qesetoreyê ye?

Salek bihûrîbû ku min leşkerî xelas kiribû. Min qesetore ji bîr kiribû. Min jê pirsî:

-Qesetoreya çî!?

Berpîrs:

-Qesetoreya te ya şikiyayî! Vir îmze bike!

-Ji kerema xwe re bide min ez bixwînim ka çî ye!

-Qey tu bi min bawer nabî!?

-Ne ku bawer nabim lê tiştê ez nexwînim û nizanibim çî ye, naxwazim îmze bikim!

Berpîrs bi dengê hinekî bilind kaxiz dirêjî min kir û go:

-A ji te re berata xwe bixwîne.

Min xwend û min îmze kir. Bi lez û bez ez ketim rêya gund. Bavê min tenêbû. Divê em genimê xwe bi dasê ji nav dest û lingan derxista...

Sovyetlere vurmanın dayanılmaz hafifliği!

YUSUF KARATAŞ

▲ Qazi Muhammed ve Mahabad bayrağı.

dilop'un 13. sayısında (Mart-Nisan 2020) Kürdoloji ve Sovyet Kürtleri üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Ezîdî Kürt yazar Eskerê Boyik ile dikkat çekici bir röportaj yayımlandı. Röportajda, Ezîdî Kürtlerin Ermenistan'da varlıklarını nasıl korudukları ile ilgili soruya şöyle yanıt veriyor Boyik: "Aslında Sovyetler'le bu imkânlar herkes için ortaya

çıkı. Şimdi falan kes filan kes şöyle yaptı deniyor ama eğer Sovyetler olmasaydı bu imkânlar sağlanmazdı." Kürtlerin bu kazanımlarının nasıl elde edildiğini de "Bu imkân ve kazanımlar tamamen Sovyet devletinin vaat ve kararlarıyla gerçekleşti. Ne bir örgütlülük ne de başka bir şekilde değil. Sovyet devleti herkese eşit

haklar tanıma vaadinde bulundu" sözleriyle açıklıyordu...

"Sovyetler yıkıldığında kardeşliğimiz de yıkıldı" diyen Boyik'in röportajında söyledikleri iki yönden önemlidir.

Birincisi, unutturulmaya çalışılan bir gerçeği; bugün geçici bir yenilgiye uğramış olsa da sosyalizmin (ve Sovyet deneyiminin) ulusal sorunun çözümü bakımından insanlık

‘Sovyetleri Kürt karşıtı gibi göstererek Sovyet sosyalizminin yarattığı devrimci imkân ve birikimin görülmesini, anlaşılmasını engellemenin, ulusal özgürlük mücadelesine katacağı en küçük bir katkı yoktur. Tersine, böylesi bir tarih okuması/ yazılımı, dünya ölçeğindeki bir büyük deneyimden ideolojik-politik yararlanma olanağının kesilmesine, emperyalist hegemonyanın ideolojik veçhesine eklemelenmenin yolunun açılmasına katkı sunar.

tarihinin en ileri deneyimlerini miras bıraktığını hatırlatması bakımından...

Gerçekten de 'halklar hapishanesi' olarak adlandırılan Rusya'da 1917'de gerçekleştirilen sosyalist devrimden sonra ulusal sorunların 'ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı' (UKKTH) temelinde çözümü yönünde o güne kadar görülmemiş adımlar atıldı. UKKTH, I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru dönemin ABD Başkanı Wilson tarafından açıklandığı gibi sadece yenilgiye uğrayan imparatorluklarda ve aslında galip emperyalistlerin bu imparatorluklardaki halkları bağımlılaştırmasının bir aracı olarak değil; uluslardan en küçük azınlıklara kadar herkese tanınmıştır. Mesela Finlandiya bu hakkın kullanımını temelinde bağımsızlığını ilan edebilmiştir.

1936 Sovyetler Birliği Anayasası, ulusal sorunun sosyalist temelde çözümünün en somut ifadesiydi. Bu anayasanın devletin yapısı bölümünde, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) aşağıdaki eşit Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nin (Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Estonya, Gürcistan, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan, Rusya, Letonya, Litvanya, Moldova, Tacikistan, Ukrayna, Özbekistan) gönüllü birliği temelinde kurulmuş federal bir devlettir" denilmekte ve yine aynı bölümün 17. Maddesinde "Her birlik cumhuriyetinin SSCB'den özgürce ayrılma hakkına sahip" olduğu belirtilmektedir. Birliği oluşturan federal cumhuriyetlerin altında yer alan daha az nüfusa sahip olan ve iç bölgelerde yaşadıkları için ayrılma koşullarına sahip olmayan milliyetler 'özerk cumhuriyet' biçiminde yapılandırılmış; bu temelde Azerbaycan sınırları içinde Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Gürcistan'da Acar Özerk Cumhuriyeti, Özbekistan'da Kara-Kalpak Özerk Cumhuriyeti gibi birçok özerk cumhuriyet oluşturulmuştur. Özerk cumhuriyetlerin altında kalan daha küçük etnik yapılar ise, 'özerk bölge' statüsünde (Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, Güney Osetya Özerk Bölgesi gibi) yaşamlarını sürdürmüş, kendi dil ve kültürlerini özgürce geliştirme koşullarına sahip olmuşlardır. Sovyetlerde bu yapılanma içinde her federatif ve özerk cumhuriyet, devlet işlerinde kendi dilini kullanabiliyor, en küçük ulusal topluluklar bile kendi dilinde eğitim hakkına sahip bulunuyordu.

Bu kısa hatırlatmadan sonra ikinci ve tartışmamız bakımından asıl noktaya gelelim: Kürdistan coğrafyasının emperyalistler ve bölge gericilikleri tarafından dörde parçalandığı ve Kürtlere yönelik baskı, asimilasyon ve katliamların en ağır biçimde uygulandığı bir dönemde, Kürtler, Kürt nüfusunun çok küçük bir bölümünün yaşadığı Sovyetlerde tarihlerinde olmadığı kadar önemli haklar ve kazanımlarla yaşadı. Boyik röportajında Kürdoloji enstitülerinden alfabe oluşturmaya, Kürtçe öğretmen okullarından Erivan Radyosu'na ve Kürtçe günlük gazete (Riya Teze) çıkarmaya ve yazılıp basılan yüzlerce esere kadar, bu kazanımları hatırlatıp Sovyetlerin hakkını teslim ediyor.

Ancak bugün Kürt ulusal mücadelesine taraf olan ya da taraf olduğunu söyleyen birçok örgüt/yapılanma ve aydınlar, Boyik'ın hatırlattığı bu gerçekleri görmezden geliyor ya da önemsemiyorlar. Bununla da kalınmamakta; Kürtlerin bugünkü mücadele-örgütlülüğü ve bölgedeki (Ortadoğu) durum/dengeler üzerinden Sovyetlerin Kürt politikası sorgulanmakta ve deyim yerindeyse tarih, bugünden bakılarak yeniden yazılmaktadır. Sovyetlerin Kürt karşıtı, Kürtleri kullanan bir güç olduğuna dair tespit ve analizler, meseleye dair itirazsız 'vasat' kabul edilmektedir. Kürt mücadelesinin bugünkü düzey ve kazanımları üzerinden tarih ve toplum çözümlemesini 'Kürt' ile başlatıp 'Kürt' ile bitiren ve bu temelde Marksizm'in çözümlemelerini ve sosyalizmin kazanımlarını reddeden aydınların bu

'dokunulmaz yargılarına' dair söylenecekler olmalıdır.

Sovyet sosyalizmi ile Putin Rusyasını eşitlemek!

Kürtlerin savunusu adına Sovyet sosyalizmine yönelik tarihsel gerçeklikten kopuk ve dahası bu gerçekliğin çarpıtılmasına dayalı "eleştirciliğin" son örneklerinden birisi de Çetin Gürer'in Ekim Devrimi'nin yıldönümünde (7 Kasım 2019) Ahval sitesinde yayımlanan "Mahabad'dan Rojava'ya Rus Oyunu" başlıklı yazısıdır. Gürer'in yazısı, gerek Marksizm'in sınıf temelli tarih ve toplum çözümlemesini yetersiz gören bakış açısının ve gerekse Kürt siyasal çevreleri arasında Sovyetlere yönelik "eleştiri" ve suçlamaların en fazla yapıldığı konulardan biri olan Mahabad Kürt Özerk Cumhuriyeti'nin

yıkılması konusundaki çarpıtmaların tipik bir örneği...

Rusya'nın Rojava politikasının Sovyetlerin Mahabad konusunda ortaya koyduğu politikanın devamı olduğunu iddia ediyor Gürer: "Rusya, bugün Kürtlerin karşısına yepyeni bir politika ile çıkmıyor, 'sovyet pragmatizmi' olarak ifade edilen 1945 politikalarını Putin eliyle güncelleyerek yeniden hayata geçiriyor."

Bilindiği gibi Mahabad Özerk Kürt Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşı sürecinde Nazi saldırganlığına karşı İran'ın kuzey bölgelerinin Kızılordu'nun denetimine girdiği koşullarda, İran Kürdistan bölgesinin bir bölümünde 22 Ocak 1946'da Qazi Muhammed'in önderliğinde ilan edilmişti. Ancak savaşın sona ermesinin ardından yapılan anlaşmalara bağlı olarak Kızılordu'nun İran'dan çekilmesi sonrasında İngiliz

ve ABD emperyalistlerinin İran saldırganlığına verdiği destek ve Mahabad Kürtlerinin İran saldırganlığına karşı koyacak dayanakları oluşturamaması nedeniyle, kuruluşundan 11 ay sonra, 17 Aralık 1946'da İran ordusunun Mahabad'a girme siyle yıkılmıştı.

Gürer, Putin eliyle güncellenildiğini söylediği Sovyet politikasını "Kürtlerin statü talebini taktiksel olarak destekliyor görünmek ama stratejik olarak bu taleplere destek vermemek", "Kürtleri askerî ve siyasi olarak özgür bırakmayıp başka bir aktörün denetimine tabi kılmak", "Kürtlerle doğrudan karşı karşıya gelmek yerine başka aktörleri öne sürmek" biçiminde sıralıyor. Bu politikanın ise Mahabad sürecinde, Sovyet yönetiminin Qazi Muhammed ve İran KDP'sinin özerklik talebini destekler görünmesi ama pratikte Kürtleri özerk Azeri

cumhuriyetine bağlamak istemesi, yine Kürtlerle doğrudan görüşmek yerine Azeri yetkilileri öne sürmesi ve nihayetinde de 1946'da Kızılordu'yu Mahabad'dan çekerek yıkılmasına neden olması şeklinde uygulandığını iddia ediyor.

Önce şu noktaya dikkat çekmek gerekiyor: İşçi sınıfının iktidar olduğu ve dünyanın ezilen halklarının desteklediği Sovyet sosyalizmi ile Rus tekeli burjuvazisinin iktidarı olan ve bu temelde bölgede paylaşım mücadelesi sürdüren Rus emperyalizmini eşitlemek ya da aralarında devamlılık olduğunu söylemek, ancak bu iki sınıf ve iktidarları arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi, dolayısıyla tarihsel-toplumsal olay ve olguları analiz ederken sınıfları ve devletlerin sınıfsal karakterini görmezden gelmekle mümkündür.

Burada Gürer'in Sovyetlere yönelik suçlamalarının aslında Mahabad'ın yıkılışında belirleyici bir rolü olan ABD emperyalizminin bir temsilcisi olarak İran'da görev yapan William Aegleton'un (*Mehabad Kürt Cumhuriyeti-1946* -Çeviren: M.E. Bozarlan. Komkar Yayınları) iddialarının bir tekrarı olması da ayrıca manidardır!

Sovyetler, Mahabad'ı mı kullandı?

Mahabad konusunda Sovyetlere yöneltilen suçlamaların haklılık ya da haksızlığının doğru anlaşılabilmesi için ilk dikkat çekilmesi gereken nokta Sovyetlerin İran'a neden ve nasıl girdiği ve çıktığıdır. Sovyetler İran'a girmek için Kürtleri kandırma/kullanma ve sonra

işleri bitince onları yüzüstü mü bırakmıştır? Sovyetlerin İran'a girip çıkmasının Mahabad ile doğrudan bir ilişkisi yoktur oysa. SSCB, Nazi Almanya'sının 22 Haziran 1941'deki saldırısı sonrasında dünya savaşına girmişti. Aynı dönemde İran'ın başında bulunan Rıza Şah, Nazi Almanyası ile yakın ekonomik ve siyasi işbirliği içindeydi. Nazi saldırıları sonucu Sovyetler savaşa dahil olunca İran sınırı SSCB'ye karşı bir saldırı/harekât alanı olarak kullanıldı. Yapılan uyarılar İran tarafından dikkate alınmayınca Kızılordu 25 Ağustos 1941'de, 26 Şubat 1921 tarihli Sovyet-İran Antlaşması'nın 6. Maddesine dayanarak İran'ın kuzey bölgelerine girdi. Söz konusu antlaşmanın 6. Maddesi, İran topraklarının sosyalist Rusya'ya karşı saldırganlık için kullanılması halinde bu tehdidi ortadan kaldırmak üzere Rusya sosyalist hükümetine İran'a asker gönderme hakkı tanıyordu. (*Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nden aktaran H. Yeşil. Bolşevik Bakışla Mehabad Kürt Cumhuriyeti, sf. 19. Dönüşüm Yayınları. 2012) Yine, Sovyet Hükümeti bu anlaşmada, tehdidin ortadan kalkmasından sonra İran'dan çekilmeyi de taahhüt ediyordu.

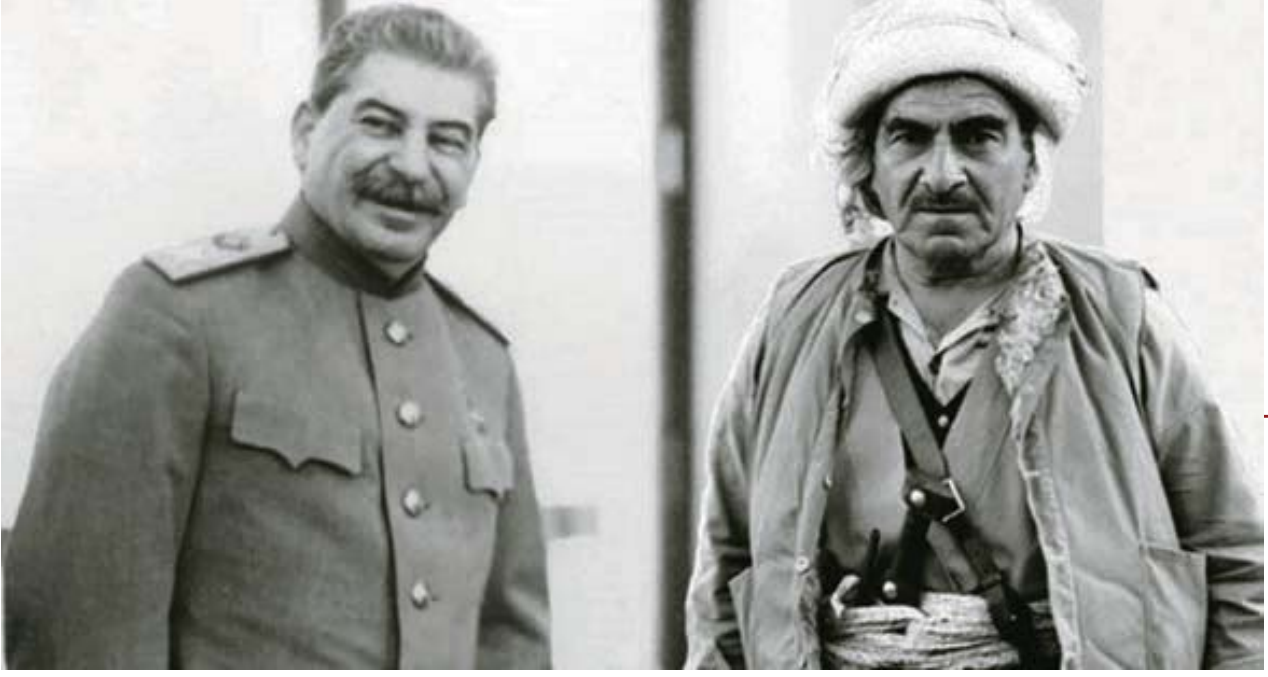
Gürer, İran Kürtlerinin Azerbaycan Komünist Partisi Sekreteri ve Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti'nin lideri Bakırov ile görüşmelerini/görüştürülmelerini, Sovyetlerin Kürtleri doğrudan muhatap almaması olarak yorumluyor. Muhataplık meselesine geçmeden önce Kürtler ve Sovyet yöneticileri arasındaki görüşmelerin hangi

tarih ve koşullarda yapıldığını açıklamak gerekiyor.

Mahabad'dan bir Kürt delegasyonun Bakü'ye (Azerbaycan'ın başkenti) ilk davet edilme tarihi Aralık 1941'dir. İran KDP'sinin en önemli liderlerinden biri olan Abdurrahman Kassemli, bu ziyareti bir "tanışma" ziyareti olarak tanımlar (A. Kasemli, *Özgürlük Mücadelesinde Kırk Yıl*, sf. 57, Koral Yayınları, 1992). Çünkü daha ortada İran Kürtlerinin ne bir örgütü ve ne de belirlenmiş bir politik hedefi vardır. Kassemli, İran KDP'sinin öncülü olan 'Komela'nın 16 Ağustos 1942'de kurulduğunu ve o dönem Komela'nın yayın organı olarak çıkan '*Niştiman*' dergisinde İngiliz emperyalizminin "*yalnızca Kürtlerin dostu değil, bundan da öte, bütün halkların ve Kürtlerin özgürlük bayrağının taşıyıcısı olarak*" görüldüğünü belirtmektedir (Age, sf. 35).

Görüldüğü gibi, 1941'de yapılan görüşmeye rağmen oluşan uygun koşullarda daha sonra örgütlenen (Komela) Kürtler, Sovyetleri değil, İngiliz emperyalizmini kurtarıcı olarak görmektedir. İran KDP'si kurulduktan ve Qazi Muhammed başına geçtikten sonra 1945'te Bakü'de yapılan ikinci görüşmede Bakırov, İran Kürtlerinin özerklik için yürüttüğü mücadeleyi desteklediklerini açıklamıştır.

Gürer, Kürtlerin, İran Kürdistanı ve İran Azerbaycan'ına sınırı bulunan, dolayısıyla en doğal muhatap konumunda olan Sovyet Azerbaycan Sosyalist Cumhuriyeti'nin lideri Azerbaycan KP Genel Sekreteri Bakırov ile görüşmelerini

Sovyetler tarafından doğrudan muhatap alınmamak olarak açıklayacak kadar gerçeklikten kopuyor. Oysa Kassemli, Gürer'in kurgusuna cevap verircesine şunları söylüyor: "O dönem Bakü'ye giden delegasyon Azerbaycan Komünist Parti sekreteri Cafer Bakırof ile görüşmelerde bulunur. Bakırof, parti sekreterliği işlevi dışında Sovyet hükümet aygıtında etkili bir adam olup Sovyetler Birliği'nin yetkilisi olarak çalışır. Kendisi delege üyelerine SSCB'nin ilkede Kürt hareketini ve İran Kürdistanı'nda ulusal bir hükümet oluşturulmasını desteklemeye hazır olduğunu, ancak biraz sabredilmesi gerektiğini bildirir." (Age, sf. 58)

Kürtlerin Bakırof'la görüşmesini Sovyetler tarafından doğrudan muhatap alınmamak biçiminde açıklayabilmek için ya SSCB'yi sadece Moskova'dan ibaret görece kadar siyasetten bihaber olmak ya da kasıtlı olarak kendi kurgusu için gerçekleri çarpıtmak

gerekir. Kürtlerle Moskova'da görüşmeler yapılmış olsaydı, bu kez de neden Stalin görüşmedi gibi bir gerekçeyle karşılaşacaktık herhalde!

Sovyetlerin Mahabad ile ilişkilerinin anlaşılması bakımından göz ardı edilememesi gereken bir diğer önemli nokta, İran Kürtleri gibi İran'ın kuzeyindeki Azerilerin de özerk cumhuriyet için mücadele yürütmüş ve bu temelde İran Azerbaycan Ulusal Cumhuriyeti'ni kurmuş olmalarıdır.

Gürer, Sovyet yönetiminin Mahabad Kürtlerinin İran Azerileri (liderleri Pişevari) ile ilişkide olmasını istemesini "başka bir aktörün denetimine tabi tutmak" olarak tanımlıyor. Oysa o dönemin siyasi koşullarını bilenler, Sovyetlerin Kürtler ve İran Azerileri arasındaki ilişki ve işbirliğini geliştirmeye yönelik politikasının Kürtlerin denetim altında tutulmak istenmesiyle bir ilgisi olmadığını da bilir. Yine Kassemli'dan okuyalım: "Otonom Kürdistan

Cumhuriyeti ve Kürt halkının genel hareketi yalnızca ulusal bir niteliğe sahipken, Azerbaycan'daki hareket yoğun ulusal özellikler taşısa da, aynı zamanda sosyal bir harekettir. Kürdistan Cumhuriyeti'nin programı toplumsal değişimlerle ilgili açık tavır içermez (...) Azerbaycan hareketinin sosyal yönü buna göre daha ilerici ve kapsamlıdır." (age, sf. 72) Bu girişimler temelinde Kasım 1945'te kurulan Azerbaycan Ulusal Cumhuriyeti ile Ocak 1946'da kurulan Mahabad Kürt Cumhuriyeti arasında 23 Nisan 1946'da dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanır.

Ortada biri ulusal, biri sosyalist iki hareket var ve sosyalist Sovyetlerin Kürtlerin ulusal hareketinin İran Azerbaycanı'ndaki sosyalist hareketle daha yakın bir ilişki içinde olmasını istemek, neden Kürtleri başka aktörlerin denetimine tabi tutmak olsun? Açıktır ki; Kürt hareketi sosyalist ve Azeri hareketi ulusal olsaydı, Sovyet-

ler bu kez ilişkilerin tersi yönde ilerlemesi için çaba gösterirdi. Ancak Gürer'in sınıflardan ve onların iktidarından azade perspektifi ve analiz yeteneği sayesinde mesele Kürtlerin denetim altında tutulmak istenmesine dönüşebilmektedir!

Sovyetler İran'dan neden çekildi?

Gelelim Sovyetlerin İran'dan çekilme sürecine...

Nazi işbirlikçisi Rıza Şah, Sovyet ve İngiliz birliklerinin İran'a girmesinden sonra tahtını oğlu Muhammed Rıza Şah'a bıraktı. 29 Ocak 1942'de de SSCB, İngiltere ve İran yönetimleri arasında SSCB ve İngiliz birliklerinin İran'da kalma ve savaştan sonra çekilme sürelerini belirleyen bir anlaşma imzalanmıştı (*Büyük Sovyet Ansiklopedisi*'nden akt. H. Yeşil, age., sf. 21).

Savaşın sona ermesinden sonra Sovyet askerlerinin geri çekilme süreciyle ilgili görüşmeler yapılırken İran yönetimi Mart 1946'da SSCB'yi BM'ye (Birleşmiş Milletler) şikâyet etmiş, aynı biçimde İran gericiliğinin iki destekçisi de; 4 Mart'ta İngiltere ve 9 Mart'da ABD, SSCB'ye nota vermişti.

Nihayetinde SSCB ve İran yönetimi arasında 4 Nisan 1946'da Sovyet askerlerinin bir buçuk ay içinde İran'dan çekilmesini, İran ve Sovyetler Birliği arasında ortak bir petrol şirketi kurulmasını ve İran'ın iç sorunlarının barışçıl temelde çözülmesini öngören bir anlaşma imzalanır. Ardından da Kızılordu, 9 Mayıs 1946'da İran'dan tamamen çekilir.

Başbakan Kavram, ilk zamanlar Sovyetlerle yaptığı anlaşmaya sadık kalacağı izlenimi yaratır. Hatta kabinesine 3 TUDEH'li (komünist) bakan bile alır. Ancak çok geçmeden Kavram'ın amacının Kızılordu'nun çekilişi sürecinde zaman kazanmak olduğu ortaya çıkar. Aralık ayında hem Tahran'da TUDEH'e karşı kitlesel tutuklamalar başlar hem de İngiliz ve ABD emperyalistlerinden aldığı destekle İran ordusu önce 12 Aralık'ta Tebriz'e ve ardından 17 Aralık'ta Mahabad'a girerek Azeri Ulusal Cumhuriyeti ile Mahabad Kürt Cumhuriyeti'ni yıkar. Yine SSCB ve İran arasında yapılan ve iki ülke arasında ortak bir petrol şirketinin kurulmasını da öngören 4 Nisan 1946 tarihli anlaşma, ABD ve İngilizlerin baskısıyla 22 Ekim 1947'de İran meclisi tarafından iptal edilir.

Toparlarsak, öncelikle Sovyetlerin İran'da kalıcı olması gibi bir durum zaten söz konusu değildir. Öte yandan Sovyetler askerlerini çekerken mevcut kazanımları korumaya yönelik bir anlaşma yapmıştır. Ancak ABD ve İngiliz emperyalistlerinin desteğiyle İran gericiliği bu anlaşmaya uymayarak önce Azerbaycan Ulusal Cumhuriyeti'ne ve ardından Mahabad'a saldırmış ve devamında Sovyetlerle yapılan petrol anlaşmasını da iptal etmiştir. İran gericiliğinin saldırganlığı, kurulan her iki özerk cumhuriyetin bu saldırılara karşı koyacak dayanakları yaratma konusunda yetersiz kaldıklarını gösteriyor. Ötesinde, savaştan en büyük yarayı alan SSCB'nin de mevcut dengeler içinde bu saldırganlığı boşa düşürecek

müdahaleleri gerçekleştiremediği söylenebilir elbette.

Durum buyken, SSCB'nin Kürtleri kullanması ve yüzüstü bırakması biçiminde tarif edilebiliyor mesele. Oysa İran KDP'sinin lideri Kassemli, Mahabad'ın yıkılışı konusunda Kürt toplumunun sosyo-politik gelişmişlik düzeyi ve önderliğinin politikaları yerine Sovyetleri suçlama kolaycılığına giden parti yöneticilerini hem kendi özgücüne güvenmeyen hem de sorumluluktan kaçan kadrolar olarak tanımlar (Age., sf. 105).

Kassemli ayrıca, Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin lideri Qazi Muhammed'in idam edilmesinde, özellikle Sovyetlerle dostluğu nedeniyle bir ibret/ders vermek isteyen ABD'nin ısrarcı olduğunu vurgulamaktadır. Yine özellikle İran'ın, İngiliz ve ABD'den aldığı desteğe dikkat çeker. Ama nedense Türkiye'deki Kürt örgütleri ve aydınların büyük bölümü, Kassemli'nun aksine, Mahabad'ın yıkımının arkasındaki İngiliz ve ABD'nin rolünü görmek istemiyorlar. Yerine, bu emperyalistlerin görevlilerinin Sovyetleri suçlamak için yaptıkları tarih çarpıtcılığını sürdüren bir tutum takınıyorlar.

Sovyetleri Kürt karşıtı gibi göstererek Sovyet sosyalizminin yarattığı devrimci imkân ve birikimin görülmesini, anlaşılmasını engellemenin, ulusal özgürlük mücadelesine katacağı en küçük bir katkı yoktur. Tersine, böylesi bir tarih okuması/yazılımı, dünya ölçeğindeki bir büyük deneyimden ideolojik-politik yararlanma olanağının kesilmesine, emperyalist hegemonyanın ideolojik veçhesine eklemelenmenin yolunun açılmasına katkı sunar. 📖

**Dema jiyan bi bîrdanka
sirûştê bê nivîsandin:
Xelat Ehmed**

EVÎN ŞIKAKÎ

Jineke kurd e; ciwaniyê û hemû hêz û hesta sirûştê têne cem helbestê, dike mêvanê wê, xeyal jî rê li ber vedike ku mîna xezalekê di nav cîhana wê de bilive û ber bi asoyên helbestê bifire. Ji çemê ku di nava bajarê wê de diherike û newqa bajêr dixemlîne re dibêje: Hoyî çemo, tû yê bi ku ve herî!? Ez Kurdistan im, ji te re, ji min re, ji Dêrikê re ev hemû hezkirin.

Jiyanê bi bîrdanka sirûştê dini-vîse, bi giyanê xwe yê azad... Ji ber ku baş dizane giyanê azad dil û hizrên azad bi xwe re tîne... Ev jina azad helbestvana kurd Xelat Ehmed e.

Xelat di helbesteke xwe de wiha dibêje:

çemekî di ber guliya xwe re bike û şareke kevok di newqa xwe girêde

bidilovanî li barê xwe binere û bikene

tozê ji hişê lehangana biweşîne em dê ji nû ve dupel bibin

tu di dilê min de

dilê min di xewna azadiyê de

bi te tije, li ber meydana xwe didim çiya di gavên min de ne

her roj ji mirina xwe ya belkî şîn dibim

şehîd im seranserê xewna azadiyê min dispêrên xewna te

hîn hejmin bike da vêkevîm

li pey doza sibeh û xwîn xwaz ber bi te ve werim

ez hej te dikim û min bêriya te kiriye

û ez azad im

Xelat Ehmed, di sala 1972ê de li bajarê Dêrika Hemko yê Rojavayê Kurdistanê ji dayîk bûye. Zaroktiya xwe bi hemû hûrgiliyên wê, ku ez beşek ji wê qonaxê bûm li wî bajarî, derbas

“ di temenê xwe yê 13e salî de dest bi nivîsandina helbestê dike û dibêje: Helbest wek kaniyekê ye bi xwe derdibe û xwe aşkere dike, lê divê mirov lê xwedî derkeve û hajê hebe da ku mezin û geş bibe.

kiriye. Xelatê, ewê qonaxê di berhemeka helbestî de bi navê Bîranînên Kulîlka Ukalîbtusê der biriyê. Li ser wê berhemê jî dibêje ku ew berhem yek ji neynikên zaroktî û ciwaniya min bû û ew qonax mîna kaniyekê piçûk di helbestên min de herikîn. Xelat Ehmed xwendina xwe ya seretayî, navendî û bekeloya jî li bajarê xwe Dêrikê bi dawî kiriye. Di sala 1990an de diçe Şama paytext û li wir heta sala 1998an dimîne û piştê bi malbata xwe re koçberî Ewropayê dibe. Xelat Ehmed, di temenê xwe yê 13e salî de dest bi nivîsandina helbestê dike û dibêje: Helbest wek kaniyekê ye bi xwe derdibe û xwe aşkere dike, lê divê mirov lê xwedî derkeve û hajê hebe da ku mezin û geş bibe.

Yekem berhema helbestvana Rojavayê Kurdistanê Xelat Ehmed bi navê Çarîkên Berbangê ye. Ji aliyê Yekîtiya Nivîskarên Duhokê ve di sala 2004an de hat çapkirin. Berhem bi zimanê erebî bû. Li gor Xelat di hevpeyvîneka xwe de gotibû ku wê berhemê, ew bi cîhana nivîsînê û nivîskaran da naskirin. Berhema duyem jî qonaxa zaroktiya wê bû ku bi navê

“Bîranînên Kulîlka Ukalîbtusê”, di sala 2006an de, li Umanê hat çapkirin. Herwiha berhema wê ya sêyem jî bi navê Keçên Dêrikê yên Serserî bû. Berhem bi zimanê kurdî û ji aliyê Weşanxaneyê Avêsta ve di sala 2007an de hat çapkirin.

Xelat Ehmed di warê wergerê de jî berhemên xwe hene. Yek ji wan hevkomek ya helbestvanên Rojavayê Kurdistanê ye bi navê “Pencereyên Zû”, ji kurdî wergerandine erebî û li welatê Cezairê di sala 2008an de hat çapkirin. Ji bilî wê jî berhema bi navê “Jin di çanda kurdî” ji zimanê kurdî wergerandiye erebî. Ev berhem ji aliyê Wezareta Rewşenbîrî ya Îmarata Erebiyê ve di sala 2011an de hat weşandin.

Xelat li ser karê wergerê wiha dibêje: Her roj derbas dibe û ez pêdihesim ku ji destpêkê de tovê wergerê li cem min heye. Ji ber ku kurdên Rojavayê Kurdistanê li ser du zimanan perwerde bûne; zimanê erebî yê xwendinê û desthilatdariyê û zimanê dayîkê û yê xewnan... Ev yek jî şert û mercê wergerê li cem her kurdekî pêk anî, tenê ma ku wî şertî bihêz û xurt bike eger heza wî hebe.

Helbestvana kurd Xelat Ehmed yek ji dengên herî xurt û wêrek e di cîhana helbesta kurdî de, heta bi ser de di ya erebî de jî. Herwiha yek ji wan kesayetên ku moreka xwe ya cuda û taybet heye ew e. Xelat Ehmed niha jiyana xwe li welatê Siwîsreyê berdewam dike û 4 zarokên wê hene.

'TURNALAR ALI'YI GÖRMEDİNİZ Mİ?'

ELİF ESER

"Turnalar geldiler verdiler selam
Aldım selamını eyledim kelim"

A. İlhami

Küsmüşlerdi belki...

Bunca yıl, nereden baksan otuz yıl, Dersim semalarında, Ovacık düzündeyoktular.

O, dönerek bir semah edasında güneşe yükselen kadim zaman tanrısı turnalar, şimdi öyle birden bire gelmediler ya? Vardır bir sebebi. Ornitologların buna verecekleri bilimsel, belki

de genel geçer bir cevabı da bulunur mutlak, bilemem. Bildiğim, bütün bir yaşamın manasına dairedir bu 'küsmehali. Öyle ya haramî bir zamandı içinden geçtiğimiz. O yüzden neden gittikleridir asıl mühim olan.

Turnaları ilk küstüren Sadako Sasaki'dir belki; yaşamın göğüne bin tane origami yaparken ölüm, bir çocuk suretinde sergilemiştir kendi oyununu. Üstelik bütün dünya seyirciyken. Savaş küsmüş-

lerdir. Çünkü otuz yıldan uzun bir zamandır Dersim, Sadako Sasaki'nin memleketidir. Adı burada Deniz, Mahir, Dilan..., Ayaz ve Nupelda'dır onun.

Ormanların yakıldığı, köylerin boşaltılıp yerle yeksan edildiği, bombaların, mayınların, silah seslerinin ürkünçlüğünden küsmüşlerdir de Gola Çetü'nün sahibi Bozatl Hızır gibi terk etmişlerdir...

Gıda ambargolarının, sokaklarda dahi yürümenin pasaporta tabi olduğu zamanların,

neredeysse her evde bir tutsağın, bir ölümün olduğu acıların, direnmenin bütün demokratik zeminlerinin yıkılıp bir 'şaki sevdasına' dönüşen dağlardaki gencecik hayatların, sonra çocukların... ölü çocukların utancıyla küsüp, Dersim'in dervişleri gibi gitmişlerdir...

Göç, yaşam serüveniyken onların, zoraki göçlerin kentlere savurduğu binlerce Dersimlinin çileye dönüşen yaşamlarından, naylon çadırlarda adına 'hayat' dedikleri bir gösteride uğradıkları ırkçı saldırılardan, linçlerden, insan olmanın onurunun bu denli pespaye edilmesinden, kimliğine, inancına bir 'utanç vesikası' muamelesi yapılmasından, dışlanmasından, kendi yurdunda mülteci olmasından küsüp, Ana Fatma'nın geyikleri gibi gitmişlerdir...

Savaşın yaşam biçimine dönüştüğü tankların, akreplerin,

beyaz torosların gürültüsüyle hemhal bu şehirde, artık derelelerin, kuşların, böceklerin sesi duyulmadığından... 'Yeşil' kod ve 'bin operasyon' markasıyla müsemma kontrgerilla mesailerinin şehrinde, artık ağaçların, otların, çiçeklerin kan kokmasındandır küslükleri de ondan kaçmışlardır belki de...

Şah-ı Merdan Ali'nin avazı olan tanrı yadigarı, dedelerin pirlerin dualarında, deyişlerinde, gulbanglarında hayat bulan 'nefesi'nin, oğlu yakılmış Firik Dede'nin kelimasında ağıta dönüşmesine kahredip Baba Duzgîn gibi gitmişlerdir ya da...

Adına 'huzur kenti' dedikleri tuhaf bir iç huzursuzluğunun, tahammülsüz bir tiranlığın, semalarda gürültüyle uçan helikopterlerin, işinden, ekmeğinden edilen yüzlerce insanın, hapislerin, baskının, korkunun, çürümüşlüğün kol gezdiği bu

şehire küsüp, 'o güzel insanlar' gibi gitmişlerdir belki, kim bilir?...

Kötülüğün böylesine geçer akçe olduğu, cehaletin, karanlığın hürmet gördüğü şu zamanlarda, maslahatın ve aydınlığın bir timsali olarak çıkıp gelmişlerdir yine de. Otun, çiçeğin, ağacın, kuşun, böceğin belki de hiç olmadığı kadar kendi sesine dönmesi, doğayla buluşmasına tanık olmak için...

Belki savaşın, çatışmanın, nefretin bittiğini sandıkları için, insanın insan tarafından öldürülmediği böyle bir yaşamın güzelliğinin, kutsallığının bir timsali olarak... Belki de 'Ali'yi görüp' medet olmak için insana, doğurmak için yeni bir hayatı, güneşe, aydınlığa koşalım, turnalar semahına duralım diye çıkıp gelmişlerdir artık...

Başımızla gözümüz üzerindedir gelişleri... 🌹